

მიხეილ ჭონძაძე

წაღწერილია
მ. ჯანაშია

ცხოვრება და შემოქმედება

მისილ ჭონქაძე

**დანიელ ჭონქაძის
ცხოვრება და შემოქმედება**

თბილისი
2023

თქვენ წინაშეა ავტორის პირველი წიგნი, რომელიც ეძღვნება ცნობილი ქართველი მწერლისა და პედაგოგის – დანიელ ჭონქაძის (1830-1860) ცხოვრებასა და შემოქმედებას.

ბიოგრაფიული მასალის გარდა, საგანგებოდ წარმოდგენილია მწერლის ერთადერთი შემორჩენილი მოთხრობა „სურამის ციხე“, რომელმაც მას ღირსეული ადგილი დაუმკვიდრა ქართული ლიტერატურის პანთეონში.

ვიმედოვნებთ, წინამდებარე გამოცემა საიმედო მეგზურად იქცევა მწერლის ცხოვრებისა და შემოქმედების გაცნობის მსურველთათვის.

რედაქტორი

დეკანოზი დავით ოქრუაშვილი

კორექტორი

მარიამ ცილიკიშვილი

კომპიუტერული
უზრუნველყოფა

თამარ სტეფნაძე

პირველი გამოცემა

საავტორო უფლებები დაცულია.

დაიბეჭდა გამომცემლობა „მერიდიანის“ სტამბაში.

© მ. ჭონქაძე, 2023

ISBN 978-9941-34-222-6

„ეს არის ტიპიური ინტელიგენტი გასული საუკუნის სამოციანი წლების, დაკვირვებული, დინჯი ახალგაზრდა დაახლოებით ოცდაათი წლისა; თმა გვერდზე სუფთად გადავარცხნილი, ევროპიული კარგად შეკერილი ტანსაცმელი, ატარებს პენსნეს, როგორც სჩანს, აქვს მანერა ნაოლეონისებური გულზე ხელის დაკრეფისა და ერთი ნაბიჯის წინ გადადგმის. თეთრი საყელო, გული და ყელსახვევი სამოციან წლების ყალიბის, ინტელიგენტი - ამ სიტყვის უაღრესი მნიშვნელობით...“

გალაკტიონი

დანიელ ჭონქაძის ცხოვრება და შემოქმედება

ოჯახი და წინაპრები

ცნობილი ქართველი მწერალი და პედაგოგი დანიელ ჭონქაძე 1830 წლის 18 მარტს მაშინდელი დუშეთის მაზრის სოფელ ყვავილში დაიბადა.

სოფელი ყვავილი უკვე იხსენიება მე-18 საუკუნეში არაგვის საერისთავოს იმ სოფლებს შორის, რომელნიც „თვის ეყოდა მეფის ძეს ვახტანგს“. ეს დასტურდება იოანე ბაგრატიონის ნაშრომში „ქართლ-კახეთის აღწერა“.

დანიელის წინაპრები სასულიერო პირები იყვნენ. ისინი აგრეთვე ირიცხებოდნენ სამეფო ყმებად. პაპა – შიო ჭონქაძე – დეკანოზი გახლდათ. იგი არაგვის საერისთავოს გამგებლის, მეფის ძის ვახტანგის (ალმასხანის), კარის მოძღვარი ყოფილა. ეს უკანასკნელი თურმე დიდად აფასებდა შიოს თავისი განათლებისა და ერთგულების გამო. გ. ლეონიძის სახელობის ქართული ლიტერატურის სახელმწიფო მუზეუმში დაცულია 1788 წლით დათარიღებული წერილი, რომლითაც იგი შიო მღვდელს

ასეთი იყო მწერლის სახლი სოფელ ყვავილში

დანიელ ჭონქაძე და მისი მეუღლე ანა ფეოდოროვა
(მხატვრები უცნობია)

სთხოვს, სააღდგომოდ ეახლოს და ანგარიში მიართვას. წერილი თბილი და პატივისცემით სავსე სიტყვებით იწყება: „შიოს, პატიოსან მღვდელს, მარჯვენას კოცნას მოვახსენებ და თქვენს მშვიდობას ღმერთს ვთხოვ...“ ცნობილია, რომ მას მიმონერა მაშინაც არ შეუწყვეტია, როცა იგი საქართველოს სამეფოს გაუქმების შემდეგ რუსეთში გადაასახლეს. არსებობს შიოსადმი პეტერბურგიდან მონერილი მისი წერილები. შიო ჭონქაძეს ჰყავდა ძმები: იოსებ, იესე, მოსე, სვიმონ, იოთამ და მახარა ჭონქაძეები. მისი შვილები კი იყვნენ – თამარი, ადამი, პეტრე, მიტროფანე და გიორგი – მწერლის მამა, რომელიც ჯერ საქართველოში ეწეოდა მღვდელმოქმედებას, შემდგომ კი – ოსეთში, სადაც ქრისტიანობის გავრცელების მიზნით გაამწესეს. 1846 წელს სწორედ იქ თავს დასხმიან მამა გიორგის და მოუკლავთ. უნდა ვივარაუდოთ, რომ იგი საკმაოდ განათლებული და შრომისმოყვარე იყო, რადგანაც მისიონერობა უცხო ქვეყანაში ამის გარეშე ნარმოუდგენელი იქნებოდა. გიორგი მღვდელს 1838 წლის ივლისში წერილი გამოუგზავნია შინ, ყვავილში. აღნიშნულ წერილს

სწერს შვილს – 8 წლის დანიელსა და, საერთოდ, ოჯახს. განსაკუთრებით ემოციურია ის მოკითხვის სიტყვები, რომლითაც მონატრებული მამა მიმართავს მომავალ მწერალს. მოგვყავს მცირე ამონარიდი წერილიდან:

„ჩემო ღვთის წყალობავ, შვილო დანიელ, თქვენს მშვიდობას და თვალთ ხილვას ვთხოვ ღმერთს, იქნეთ წელთამრავალთს დედით და დებით და სიძით შენით. შემდგომ მელანიას ნაწერი წიგნი მივიღე, ასე ვისიამოვნე, ვითამცა იოსები და მარიამი მენახა... ჩემი ბიძაშვილები და რძლები მომიკითხე და მშვიდობით იყავნ... ჩემს საყვარელ შვილებს – სარას, მელანიას და ეკატერინეს პირის კოცნას მოვახსენებ...“

დედას მელანია ერქვა. ბიოგრაფიიდან ირკვევა, რომ იგი მეტად მშრომელი და განათლებული ქალბატონი ყოფილა. მან შეასწავლა პატარა დანიელს წერა-კითხვა. მელანია 1853 წელს გარდაცვლილა და სოფ. ყვავილის სასაფლაოზე მდებარე წმ. მარინეს ტაძრის (ამჟამად ნანგრევის სახითაა შემორჩენილი...) სიახლოვეს დაუკრძალავთ, თუმცა დღეს მისი საფლავის ზუსტი ადგილის დადგენა ჭირს. სწორედ იქ სურდა დასაფლავება მწერალს, თუკი სოფელში გარდაიცვლებოდა, რაც საგანგებოდ აქვს აღნიშნული თავის ანდერძში.

დანიელ ჭონქაძეს ჰყავდა დებიც – სარა, მელანია და ეკატერინე. სარასა და მელანიასზე ცნობები არ მოგვეპოვება. ეკატერინე კი გახლდათ ცოლი ანჩისხატის მოძღვრისა – მღვდელ გრიგოლ პავლიევისა. სწორედ მათ გაზარდეს დანიელის ობლად დარჩენილი მცირეწლოვანი შვილი – გიორგი.

მწერლის შვილი – გიორგი ჭონქაძე

მწერლის ერთადერთი ვაჟი, გიორგი ჭონქაძე, 1855 წელს დაიბადა. დედამისი, ანა ფეოდოროვა, მშობიარობიდან მალევე გარდაიცვალა. ახალშობილის აღზრდა ითავა მამიდამ – ეკატერინემ.

გიორგი საკმაოდ განათლებული, აქტიური პიროვნება იყო. იგი წლების განმავლობაში მუშაობდა დუშეთის მაზრაში მაზრის

უფროსის თანაშემწედ, ახალქალაქში კი – მომრიგებელ-მოსამართლედ. გარდაიცვალა 1915 წელს, 60 წლის ასაკში. დაკრძალეს ახალქალაქში.

მწერლის მემკვიდრეს ცოლად ჰყავდა მარიამ ფომინა, ეროვნებით რუსი, რომელმაც ღრმა სიბერემდე იცოცხლა. მარიამი სოფ. ყვავილში, დანიელისეულ სახლში, ცხოვრობდა – იქ, სადაც დღეს დ. ჭონქაძის სახლ-მუზეუმი, ე.წ. „ჭონქაძეების დარბაზი“. ადგილობრივი მცხოვრებნი მას „ქალბატონს“ ეძახდნენ, ხოლო სახლს – „ქალბატონის სახლს“. სოფ. ყვავილში უფროსი თაობის წარმომადგენლებს კარგად ახსოვთ ის კარ-მიდამო: ორსართულიანი სახლი, ვრცელი ეზო, კოხტა შადრევნითა და ნაირნაირი ხეხილით, ბზის ხეივნით. იგი 1935 წელს გარდაიცვალა და დაკრძალეს სოფ. ყვავილის

გიორგი ჭონქაძე მეუღლესთან - მარიამ ფომინასთან ერთად

სასაფლაოზე მდებარე წმ. მარინეს ტაძრის შესასვლელთან.

გიორგი ჭონქაძესა და მარიამ ფომინას შვილი არ შესძენიათ. ამდენად, მწერლის პირდაპირი გენეალოგიური ხაზი აქ წყდება, თუმცა სოფელ ყვავილში დღესაც ცხოვრობენ ჭონქაძეები, რომლებიც დანიელ ჭონქაძის ბიძაშვილთა შთამომავლები არიან...

მწერლის მშობლიურ სოფელში გასული საუკუნის 70-იან წლებში აშენდა სკოლის ახალი შენობა, რის გამოც დიდწილად შევიწროვდა დან-

გიორგი ჭონქაძე - მზრის უფროსის თანაშემწე

სოფ. ყვავილი, 1900 წელი. მარიამობის დღესასწაულზე გიორგი ჭონქაძე (I რიგი, ზის მარცხნიდან მესამე) საკუთარ სახლში მასპინძლობს დეშეთის საზოგადოების წარმომადგენლებსა და სხვა სტუმრებს

იელისეული სახლის ეზო. ამ ეზოში დღეს კიდევ შემორჩენილია თითო-ოროლა ხე (ცაცხვი, თუთა და ნაძვი), რომლებიც სწორედ იმ დროისაა, როცა იქ მწერლის ვაჟი ცხოვრობდა.

რაც შეეხება დარბაზს... მისი მნიშვნელობისა და არქიტექტურული ღირსების შესახებ აღნიშნულია, რომ იგი ქართლური დარბაზების სტილს განეკუთვნება და სავარაუდოდ თარიღდება მე-18 საუკუნით.

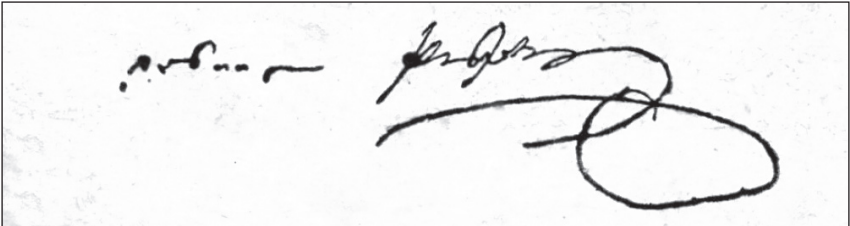
2018 წელს დანიელ ჭონქაძის სახლ-მუზეუმს მიენიჭა კულტურული მემკვიდრეობის უძრავი ძეგლის სტატუსი.

მუზეუმის ეზოში დგას მწერლის ბიუსტი. დაცულია მემორიალური ნივთები და სამუზეუმიო ექსპონატები.

ვლადიკავკაზში, სტავროპოლსა და თბილისში

როგორც ზემოთაც აღვნიშნეთ, მწერლის მამა, მღვდელი გიორგი, XIX საუკუნის 30-იან წლებში ვლადიკავკაზში გაამწესეს ქრისტიანობის გასავრცელებლად. მან მოგვიანებით თან წაიყვანა ცოლ-შვილი. დანიელი ამ დროს 9 წლის იყო. იგი მიაბარეს ვლადიკავკაზის სასულიერო სასწავლებელში, რომელიც 1845 წელს წარჩინებით დაასრულა. 1845-1851 წლებში იგი უკვე თბილისის სასულიერო სემინარიის მოსწავლეა და იღებს საფუძვლიან განათლებას.

თბილისის სასულიერო სემინარიაში დანიელი საუკეთესო მოსწავლედ ითვლება. მიუხედავად იმისა, რომ ამ დროს მამით ობლდება და საკმაოდ უჭირს მატერიალურად, სწავლას გულმოდგინედ აგრძელებს და ყველას სჯობნის. სემინარიის ინსპექტ-

მწერლის ავტოგრაფი

ტორი გერასიმე ქიქოძე (შემდგომში ცნობილი გაბრიელ ეპისკოპოსი) ოფიციალურ დახასიათებაში წერს: „განსაკუთრებულ მოწონებას იხვეჭდა თავის საქმეში კეთილზნობით... იჩენდა თავდაჭერილობას, სწავლისადმი ხალისს და ღვთის მსახურებისადმი ერთგულებას“.

დანიელ ჭონქაძე სემინარიაში სწავლობდა სრულ საეკლესიო ხარჯზე. 1851 წელს გაცემულ მის ატესტატს, რომელიც ადასტურებს მაღალ აკადემიურ მოსწრებას, ხელს აწერენ სემინარიის რექტორი, არქიმანდრიტი ფლავიანე და სემინარიის ინსპექტორის თანამდებობის აღმასრულებელი – გერასიმე ქიქოძე (ეპისკოპოსი გაბრიელი).

სემინარიის მმართველობამ დ. ჭონქაძე შევირდთა შორის პირველ ხარისხში ჩარიცხა.

ირკვევა, რომ დანიელს სურვილი ჰქონდა, სამსახური თბილისში ეშოვა. ბუნებრივიცაა: ამით, ერთი მხრივ, არ ჩამოშორდებოდა აქტიურ საზოგადოებრივ ცხოვრებას, მეორე მხრივ, კიდევ უფრო ახლო იქნებოდა მშობლიურ სოფელთან. ცნობილია, რომ იგი ზაფხულს მუდამ ყვავილში ატარებდა – ბიძაშვილებისა და თანასოფლელების გარემოცვაში. მაგრამ იმ ეტაპზე მისთვის სამუშაო ადგილის გამონახვა დედაქალაქში ვერ მოხერხდა. იძულებულია, დასთანხმდეს შემოთავაზებას და 1851 წელს ოსური ენის მასწავლებლად დაინცოს მუშაობა სტავროპოლის სასულიერო სემინარიაში. სტავროპოლში დანიელი 1855 წლამდეა. ამ დროს დაოჯახდება – ცოლად შეირთავს ეროვნებით რუს ანა თეოდორეს ასულ ფეოდოროვას, რომელიც 17 წლის იყო. ანა 1 წლის შემდეგ გარდაიცვალა. საეკლესიო წიგნის ჩანაწერის მიხედვით: „მშობიარების მიზეზით“.

1855 წელს უკვე თბილისშია და ცხოვრობს ანჩისხატის უბანში, ახლანდელი ჩახრუხაძის ქუჩაზე, რომელსაც ძველად ღვთაების ქუჩა ერქვა. ამ წელსვე დანიელ ჭონქაძე ინიშნება ქ. თბილისის სასულიერო სემინარიის ოსური ენის პედაგოგად. იგი მასწავლებლობას იწყებს მთელი ენერგიითა და მონდობებით. ოფიციალური ცნობებით ირკვევა, რომ განსაკუთრებით

სახლი ანჩისხატის უბანში, სადაც ცხოვრობდა დანიელი (მხატვარი ვ. ჯაფარიძე)

ზრუნავს მოსწავლეთა განათლებისთვის, მათთვის საჭირო სახელმძღვანელოების შოვნასა თუ თარგმნაზე. სემინარიის ხელმძღვანელობის მიმართ ვხვდებით არაერთ პატაკსა თუ თხოვნას, რომლითაც ვიგებთ, თუ როგორ წუხს დანიელი საჭირო სახელმძღვანელოს უქონლობის გამო. სწორედ ეს გარემოება განაპირობებს იმას, რომ იგი თავად იწყებს მოძიებასა და თარგმნას საჭირო წიგნებისას.

აღსანიშნავია, რომ ამავე პერიოდში დანიელი იღებს მეტად საპასუხისმგებლო დავალებას: მას, როგორც ოსური ენის შესანიშნავ მცოდნეს, რუსეთის საიმპერიო აკადემია ავალებს, შეადგინოს რუსულ-ოსური ლექსიკონი. იგი დიდი პასუხისმგებლობითა და პატივით დაიწყებს მინდობილ საქმეს, მაგრამ მხოლოდ ნაწილობრივ შეძლებს: ჯანმრთელობა მეტად გაუუარესდება და იძულებული გახდება, ჩამოშორდეს მუშაობას. „მე ამ შრომას ხელი მოვკიდე

მთელი ჩემი ენერგიით ისე, როგორც შეშვენის ახალგაზრდას, რომელსაც სურს კარიერის შექმნა, მაგრამ ეს შრომა სამ ასოზედაც არ მქონდა შედგენილი, რომ დამეწყო სისხლის ლებინება“ (ამონარიდი ცოლისძმისადმი მიწერილი წერილიდან).

საერთოდ, დანიელი სუსტი აგებულების გახლდათ. თბილისის სასულიერო სემინარიაში სწავლისას მასთან დაკავშირებით აღნიშნულია, რომ პერიოდულად აწუხებდა გულის ფრიალი, მკერდში ჭვალი და სხვ. ერთი მხრივ, მეუღლის უდროოდ გარდაცვალებამ, შეუნელებელმა გონებრივმა შრომამ, პედაგოგიურმა მოღვაწეობამ და, მეორე მხრივ, ეკონომიურმა გაჭირვებამ კიდევ უფრო შეარყია მწერლის ჯანმრთელობა – ქლექით დაავადა, რაც იმხანად უკურნებელ სენად ითვლებოდა.

1858 წლის ოქტომბერში იგი ინიშნება უწმინდესი სინოდის მაგიდის გამგედ. პარალელურად, აგრძელებს პედაგოგიურ მოღვაწეობას.

სემინარიაში მოღვაწეობისას იგი მასწავლებელი ყოფილა ქართველი მწერლის, პედაგოგისა და საზოგადო მოღვაწის – იაკობ გოგებაშვილისა. საინტერესოა, რომ იაკობ გოგებაშვილი რადიკალურად განსხვავებულ ცნობებს გვანდის და დ. ჭონქაძის დასწავლუბა-გარდაცვალების მიზეზად სრულებითაც არ მიიჩნევს მის ხელმოკლე ცხოვრებას:

„ჭონქაძეს სრულიად უზრუნველი ცხოვრება ჰქონდა. იგი იყო არა უბრალო გლეხის შვილი, არამედ მღვდლის შვილი, და ისიც არა უბრალო მღვდლისა, არამედ იმისთანასი, რომელსაც ჩამომავლობით ეჭირა ადგილი ბატონიშვილების სასახლის მოძღვრისა; ბატონიშვილებისაგან ნაბოძები ჰქონდა დანიელის წინაპრებს ასის დღის მამული დუშეთის მაზრაში, რომელიც მემკვიდრეობით მთლად დარჩენოდა ჩვენს ბელეტრისტსა, რადგანაც მას სხვა ძმა არა ჰყავდა. ასე რომ, ჩვენი დანიელი იყო კარგი მემამულე. თანამდებობაც კარგი ეჭირა. იგი ასწავლიდა სასულიერო სემინარიაში ოსურს ენასა, და იქვე სემინარიაში ჰქონდა მუქთი სადგური მოსამსახურით და შეშით. სასინოდო კანტორაშიც ჰქონდა ადგილი. ამის გამო, იგი იცვამდა ყოველთვის

დანიელის ნაქონი ვერცხლის სურა და კრიალოსანი

უკანასკნელ მოდაზე, შესული იყო მაღალ საზოგადოებაში და არაფერს არ იკლებდა. გარდა ამისა, მას ჰყავდა შემძლებელი ნათესავები, რომელნიც სულსაც არ დაიშურებდნენ მისთვის, რადგანაც მეტად სიმპათიური ხასიათის ქართველი იყო. იგი უდროოდ გარდაიცვალა არა სიღარიბისგან, რომელიც მას არც კი მოსიზმრებია, არამედ სიჭლექისაგან, რომელიც იყო შედეგი მისი ჭლექური აგებულებისა. მან, როგორც მახსოვს, დასწერა მხოლოდ ერთად-ერთი მოთხრობა „სურამის ციხე“ - მეტად სიმპატიურს თემაზე, რომელიც თუმცა მოკლებულია ნამდვილს ხელოვნურს ღირსებასა, მაგრამ იპყრობს გაბედულს პროტესტს ბატონყმობის წინააღმდეგ, რასაც ყოველი ქართველი დემოკრატი დიდ ღვაწლად რაცხს“ („ორიოდე სიტყვა დანიელ ჭონქაძეზე და ეგნატე ნინოშვილზე“, 1904წ.).

მწერლის ანდერძი და გარდაცვალება

დანიელის მდგომარეობა თანდათან უიმედო გახდა, რაც, ცხადია, ყველაზე უკეთ თვითონ იგრძნო. 1859 წლის ნ აპრილს მან შეადგინა ანდერძი. ეს არის ნიმუში, თუ როგორ უნდა წერდეს ანდერძს ნამდვილი ქრისტიანი. აქ ჩანს კეთილშობილური ბუნება მწერლისა, რომელიც გულწრფელად ითხოვს შენდობას მოკეთეთაგან, ამასთან, განმტკიცებულია მომავალი საუკუნო ცხოვრების რწმენით. მოგვყავს ანდერძის ქართულად

ნათარგმნი ტექსტი, რადგანაც ის მწერალს რუსულად შეუდგენია: „სახელითა მამისათა და ძისათა და სულისა წმიდისათა. ამინ.

შეპყრობილი ისეთი ავადმყოფობით, რომლის მორჩენა შეუძლებელია, და ყოველდღიურად სიკვდილის მომლოდინე, მტკიცე შეგნებით ვწერ ანდერძს:

1. ჩემი ნების აღმსრულებელი იქნებიან: ჩემი და – ეკატერინე

პავლიევისა და სიძე – მღვდელი გრიგოლ პავლიევი;

2. მეურვე ჩემი ობლისა იყოს ჩემი სიძე გრიგოლ პავლიევი და მზრუნველობა დაივალოს ჩემმა დამ, ეკატერინემ, რომელიც დაბადებიდანვე იმას უწევდა დედის მაგივრობას. ვთხოვ, მათი მეურვეობის ქვეშ იქნეს ჩემი შვილის ქონება, რომ ისინი დამოუკიდებლად, თავიანთი შეხედულებისამებრ განაგებდნენ ქონებას, ისე, როგორც თვითონ ჩათვლიან საჭიროდ. მამული, რომლის მეურვე იქნება ჩემი სიძე, მდებარეობს დუშეთის მაზრაში, სოფ. ყვავილში. იგი შედგება სახნავი მიწისა და ბალისაგან არაგვისპირში, რაც კარგად იცის ჩემმა დამ.

3. მე დამასაფლავეთ გაუზვიადებლად, უბრალოდ. თუ ტფილისში გარდავიცვლები – ცოლის გვერდით, თუ სოფელში – დედის გვერდით;

4. ჩემი შვილის მეურვეს შეუძლია მთავრობის ჩაურევლად გაყიდოს ჩემი ყველა ნივთი. თანხის ნაწილი მოიხმაროს ჩემი დასაფლავებისთვის, ნაწილიც – ჩემი შვილის აღზრდაზე;

5. არ გაიყიდოს მხოლოდ ჩემი ძველი ხელნაწერები, ისინი შენახულ იქნეს შვილისთვის.

6. ვთხოვ ჩემს ყველა ნათესავს, ანუგეშონ საწყალი ჩემი

დანიელის და ეკატერინე
ოჯახის წევრებთან ერთად

და. ვთხოვ მას, თავს გაუფრთხილდეს მისი და ჩემი შვილის გულისთვის. მე კი ვილოცებ. რა თქმა უნდა, ადრე თუ გვიან, იქ შევხვდებით ერთმანეთს. სანყალი ჩემი და... როგორ გულდამშვიდებული მოვკვდები, რომ ვიცოდე, რომ იგი გულგრილად გადაიტანს ჩემს სიკვდილს; უთხარით, რომ მიინდა, ძალიან არ ინუხოს. უსიამოვნებას მომაყენებს, თუ ძლიერ ინუხებს. ეს უსიამოვნო იქნება ჩვენი მშობლებისთვისაც, იქ შევხვდები მათ და ერთად ვილოცებთ იმისთვის.

7. ჩემი ლოცვა-კურთხევა ყველა ჩემს ნათესავს. ვთხოვ, მაპატიონ, თუ ვინმეს ვანყენინე. ამასვე ვთხოვ ჩემს მეგობრებსაც: ნიკოლოზ ბერძენოვს, ალექსი პეტროვს, იოსებ ინდუევს, აგრეთვე ყველა თანამოსამსახურეს; უფალმა იცის, რომ არავისთვის არ მდომნია ცუდი, პირიქით, ყველას პატივს ვცემდი.

8. ვთხოვ იოსებ ივანეს ძე ინდუევს, მისწეროს ტიურინს და, თუ ეს უკანასკნელი ისურვებს, გაუგზავნოს ჩემი ნაშრომები ლექსიკონისათვის – როგორც რეგულები, ისე ბარათები, ბასილი დიდის წირვის თარგმანი, ანდაზები და თქმულებები, აგრეთვე ზღაპრები ოსურ ენაზე და ჩემი შენიშვნები კურთათინის ოსების შესახებ. ვთხოვ, მოაგროვოს, გადანეროს და ისე გაუგზავნოს. ეს ქალაქები მოინახება ან ჩემს სანერ მაგიდაში, ან – ჩემსავე საცვლების ყუთებში.

9. იოსებსაც ვთხოვ, გულდასმით გადაიკითოს მესამე ტომი წესდებისა – პენსიისა და ერთდროული დახმარების შესახებ. მგონი, იქ აღნიშნულია, რომ თუ მასწავლებელი ავად გახდა სამსახურში იმგვარი ავადმყოფობით, რომელიც ხელს უშლის, მაშინ მას მთავრობის შუამდგომლობით პენსია მთელი ჯამაგირის ოდე-

დანიელ ჭონქაძისა და მისი მეუღლის - ანა ფეოდოროვას საფლავები ვერის ბაღში

ნობით უნდა დაენიშნოს, ათი წლის სამსახურისთვისაც კი. იქნებ ამის მიხედვით დაენიშნოს რამე ჩემს გიორგის.

მეტი არაფერი მაქვს დასაწერი; ერთადერთი ჩემი თხოვნაა ყველასთან: ანუგეშეთ ჩემი და, გეცოდებოდეთ ჩემი ობოლი და ილოცეთ ჩემი ცოდვილი სულისთვის. ჩემს სიძეს, სპირიდონს, მოკითხვა და ლოცვა-კურთხევა. ვთხოვ მაპატიოს, თუ შეეცოდე რამე ან ვაწყენინე.

დანიელ ჭონქაძე

ცვლილება ანდერძში, რომელიც მწერალმა შეიტანა 1860 წლის 5 მარტს:

„მერვე მუხლს ამ ანდერძისას ვაუქმებ ზოგიერთი გარემოების გამო. ამის მაგივრად, შენიშვნები კურთათინის ოსების შესახებ გადაეცეს ბერძენოსს, რომელიც, თუ საჭიროდ ჩათვლის, დაბეჭდავს რომელიმე ჟურნალში; დაალაგოს, როგორც სურს; მხოლოდ დალაგება აკლია, თორემ ფაქტები ბევრია. დანარჩენი თუნდაც დაიკარგოს... მათ გარჩევაზე არავის ეყოფა მოთმინება“.

დანიელ ჭონქაძე 1860 წლის 16 ივნისს გარდაიცვალა. ანდერძის თანახმად, დაკრძალეს მეუღლის გვერდით, თბილისში, მაშინდელი ვერის სასაფლაოზე (ახლანდელი ვერის ბაღი). აღსანიშნავია, რომ ორივე საფლავი იქ დღემდე დაცულია.

სახლ-მუზეუმის დარბაზი (ქართლური ტიპის)

ერთადერთი შემორჩენილი მოთხრობა

„საზოგადოდ, ჩვენი ნიჭიერი ბელეტრისტი იყო მგრძობი-
არე, ფრიად გულკეთილი და ზრდილობიანობით შემკული
ადამიანი. დაუმატეთ ამას ნათელი გონება და თქვენთვის ცხადი
შეიქმნება, თუ რად უყვარდა იგი ყველას, ვინც კი იცნობდა მას.
ეს კაცთმოყვარე გული და ნათელი გონება გამოსჭვივის მის
მოთხრობაშიაც „სურამის ციხე“, რომელიც ყველას მიაჩნია მე-
ტად სიმპატიურს ნაწარმოებად“, - წერდა იაკობ გოგებაშვილი
1904 წელს „ცნობის ფურცელში“. თუნდაც ეს შეფასება იკ-
მარებდა საიმისოდ, რომ ჩვენს მწერლობაში მწერლის ადგილსა
და მნიშვნელობაზე აღარ გვედავა...

„სურამის ციხე“ იმჟამად გამომავალ ერთადერთ ქართულე-
ნოვან ჟურნალ „ცისკარში“ ორ ნაწილად დაიბეჭდა, კერძოდ,
1859 წლის მე-12 და 1860 წლის 1-ელ ნომრებში.

„ცისკარი“ უცბად გაიყიდა. ძნელი საშოვარი გახდა. მთელი
საზოგადოება მოიცვა მოთხრობამ, რომელიც არნახული სიმ-
ნვა ვით ამხელდა იმ მანკიერებებს, რითაც ასე შეწუხებულიყო
გლეხობა. უბრალო ადამიანები მასში ნუგეშს ხედავდნენ, მება-
ტონენი და წარჩინებულნი – შეურაცხყოფას. ამბობენ, შეურა-
ცხყოფილნი დანიელის გადაგდებას ვორონცოვის ხიდიდან აპირ-
ებდნენო...

ჟურნალის რედაქტორი ივანე კერესელიძე მოგვიანებით იხ-
სენებდა: „როცა მოთხრობა დაიბეჭდა, მოკლე ხანში ასე მალე
შეყვარება და კითხვა თვით დანიელ ჭონქაძესაც გაეგო და ამ
გარემოებით ნასიამოვნები იყო და სხვა ასეთი მოთხრობების
წერასაც აპირებდაო“. საინტერესოა, რომ მომავალი ნაწარმოე-
ბის სათაური ყოფილა „ვინ არის დამნაშავე?“. ალბათ, იგი იქნე-
ბოდა ამ გარემოებით ნაკარნახევი და ერთგვარად საპასუხო
ხასიათისაც. მიუხედავად იმისა, რომ მწერალი საგანგებოდ
ითხოვდა თავისი ხელნაწერების შვილისთვის შემონახვას, მისი
ყველა ხელნაწერი დაიკარგა: სავარაუდოა, რომ დაწვეს ქლექის
გავრცელების შიშით...

როგორც ჩანს, დანიელსა და ივანე კერესელიძეს კარგი

**დანიელ ჭონქაძის ვორონცოვის ხიდიდან გადაგდების ცდა
(ტილო, ზეთი. მხატვარი ლადო გუდიაშვილი)**

ურთიერთობა ჰქონდათ. ამბობენ, ივანეს მწერლის საფლავთან დაკრძალვის დღეს ლექსიც უთქვამს და ატირებული ისე დამხობია კუბოს, იქ მყოფთ ნათესავი ჰგონებიათ.

თავად მოთხრობა „სურამის ციხის“ | თავს კი სწორედ ივ. კერესელიძის ლექსის ნაწყვეტი აქვს ეპიგრაფად წამძღვარებული.

დანიელ ჭონქაძე წერს: „ხელი მოვკიდე ქართულ ლიტერატურას (აქ ქართულ ენაზე მხოლოდ ერთი ყურნალი გამოდის, ეროვნული გრძნობა იღვიძებს) და დავწერე ერთი მოთხრობა, სათაურით „სურამის ციხე“. მოთხრობას ძლიერ კარგად შეხვდა საზოგადოება, ზოგიერთი უვიცი მემამულის გარდა, რომელთაც ვაწყენინე გლეხთა საკითხით“ (წერილი ცოლისძმას, ივანე ფედოროვს, 1860 წ.).

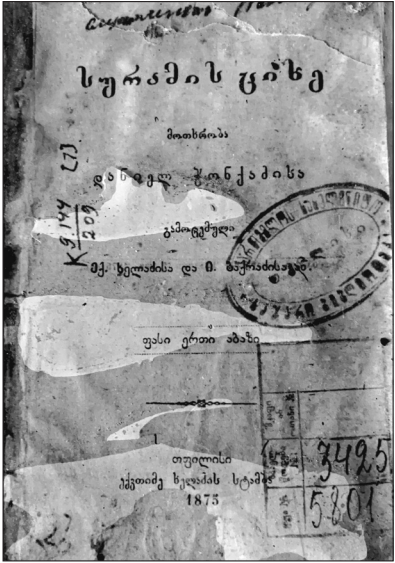

„სურამის ციხე“ ცალკე წიგნად პირველად 1875 წელს გამოიცა.

ცხადია, მოთხრობის პათოსი მიმართულია ბატონყმობის წინააღმდეგ, თუმცა, მაინც ვფიქრობთ, ეს არაა მისი ერთადერთი სათქმელი თუ ღირსება. როგორც ცნობილი მწერალი და კრიტიკოსი აკაკი ბაქრაძე შენიშნავს: „სურამის ციხის“ ღირსება მარტო ბატონყმობის მხილება რომ იყოს, იგი ქართველ მკითხველს კარგა ხნის დავიწყებული ექნებოდა. მაგრამ თუ ჩვენი საზოგადოება სათუთად ინახავს ამ პანია მოთხრობას, ეს იმიტომ, რომ მასში ხედავს ცოდვილი ადამიანის სამშვივნველის ტკივილის მარადიულ პრობლემას“.

მოთხრობა ეხება ისეთ მნიშვნელოვან თემებს, როგორიცაა: სიყვარული, სიკვდილი, ღალატი, უსამართლობა, ცრუმორწმუნეობა, შურისძიება, თვალთმაქცობა...

„სურამის ციხე“ არსებითად წარმოადგენს ერთ დიდ, შავთეთრ ტილოს, რომელზეც ვხედავთ ადამიანის გადაგვარების სულისშემძვრელ სურათებს. ერთი მხრივ, გულისგარდისა და დურმიშხანის, მეორე მხრივ, ნოდარისა (ოსმან-ალას) და ნატოს რომანტიკულ თავგადასავალში საბედისწერო მოვლენებია თავმოყრილი. ცხადია, ეს ყველაფერი გახვეულია სოციალური უთანასწორობის ნისლში. ვახტანგ კოტეტიშვილი ფიქრობდა, რომ: „დანიელ ჭონქაძე გაამაგრა არა ლიტერატურულმა აზროვნებამ, ეს მას არც კი ჰხვედრია თითქმის, არამედ იმიტომ, რომ ხალხმა შეინახა „სურამის ციხესთან“ დაკავშირებული სახელი. „სურამის ციხე“ დიდი ლეგენდაა, უდანაშაულო სისხლზე

პირველი გამოცემა

ამართული ციხე და ცრემლიანი კედელი“.

მოთხრობაში ზღვარი წაშლილია თქმულებასა და სინამდვილეს შორის. არსებითად, მოქმედება წარსულშია, „უნინდელს დროს“, ამასთან, სათქმელის სიმწვავე აქტუალურია რეალურ დროშიც. საფიქრებელია, რომ ეს მწერლის მხრიდან იყო ერთგვარი ხერხი ცენზურის თვალის ასახვევად. ასე რომ, რიყეზე მყოფი ახალგაზრდების მიერ გასართობად, თავშესაქცევად ნაამბობი ძველი ამბები, ფაქტობრივად, „დღეს და ახლა“ ხდება.

და მაინც... გვინდა, სათქმელი სრულყოფით აკაკი ბაქრაძის ფრაზით: „სურამის ციხის“ პრობლემა ცოდვის პრობლემაა“...

მანკიერებათა მხილების გზით...

სმობენ, დიდი სიყვარულიდან დიდ სიძულვილამდე უმოკლესი გზაა... და თუ ამ მოარულ გამოთქმას ოდესმე გამართლება უპოვია მხატვრულ ლიტერატურაში, ეს დანიელ ჭონქაძის „სურამის ციხეზეც“ ითქმის: მოთხრობა, რომელიც XIX საუკუნის 60-იანი წლებიდან შეემატა ჩვენს მწერლობას, ზემოთქმულის უტყუარი და ტრაგიკული დადასტურებაცაა...

წმ. მოციქული პავლე შეგვაგონებს, რომ: „სიყვარული სულგრძელ არს და ტკბილ“, ხოლო ნეტარი ავგუსტინეს თქმით, ესაა მისწრაფება სრულყოფილებისა და სიმშვიდისაკენ... ცხადია, ორივე მათგანი საღვთო სიყვარულს ეხება, რაც ძალზე ხშირად დამცრობილი და გზაშეცვლილია კაცის შემთხვევაში... ის, რაც უდიდესი მიზანია ღვთაებრივი თვალსაზრისით, უდიდეს „მიზეზად“ იქცევა ხოლმე კაცობრივი, ცოდვისმიერი რწმენანარმოდგენების გამო... მარტივად რომ ითქვას: გზის სიმოკლეს ადამიანური სიყვარულიდან ადამიანურსავე სიძულვილამდე მანძილს გულისხმობს...

საინტერესოა, რატომ ასახავს „სურამის ციხე“ ამ ყოვლისმომცველ ტრაგედიას? რატომაა, რომ მოთხრობის თითქმის ყველა გმირი ტრაგიკულად კვდება?

უღრმავდება რა მოთხრობის შინაარსს, აკაკი ბაქრაძე ასკვნის, რომ საბოლოოდ: „სურამის ციხის“ პრობლემა ცოდვის

პრობლემაა“. ვფიქრობთ, ჩვენც ამით უნდა მივადგეთ სათქმელს და ამოვიცნოთ სათავე. მით უმეტეს, რომ დროითი მანძილი საკმარისზე მეტ საშუალებას იძლევა, რათა რამდენადმე დავცილდეთ აგრერიგად გაბატონებულ მოსახურებას, რომ მწერლის ერთადერთი მოთხრობა ერთადერთივე და ძლიერი პროტესტი იყო ბატონყმობის წინააღმდეგ იმდროინდელ საქართველოში. ამით საშუალება მოგვეცემა, სხვადასხვა და არანაკლებ საინტერესო კუთხით დავინახოთ ამ ერთი შეხედვით „შავ-თეთრი მოთხრობის“ უცნობი ფერები და გავეცნოთ მას...

კევრში შებმული დედა-შვილი
(კვეთა ხეზე. ბიძინა ჯანუყაშვილის ნამუშევარი)

„სურამის ციხეში“, არსებითად, ორი მთავარი პერსონაჟის ცხოვრებას ვხედავთ. ერთი დურმიშხან წამალაძეა, რომელიც ბატონყმობის მძიმე უღელს კი გამოხსნია, მაგრამ ის ბუნებითი სივერაგე და უზნეობა, რაც ახასიათებდა, კვლავ მასთან დარჩენილა. მეორეა – ნოდარი, იგივე ოსმან-ალა, ნამდვილი მსხვერპლი, რომელსაც წარმოუდგენელი სისასტიკით მოექცნენ.

დურმიშხანისა და ნოდარის თავგადასავლებს ბევრი საერთო აქვთ, მაგრამ კიდევ უფრო მეტი – განსხვავება. თუ პირველი მათგანი ადვილად დააღწევს თავს ბატონის ყმობას, მეორის შემთხვევაში თავისუფლება საბედისწერო აღმოჩნდება. ნოდარს, დურმიშხანისგან განსხვავებით, არჩევანს აღარ უტოვებს ცხოვრება. ჯერ კევრში შებმულს მოუკლავენ დედას, შემდეგ საცოლეს მიიყვანენ თვითმკვლელობამდე. როცა ამ უკიდევანო ტრაგედიას ეცნობი, ადამიანური თვალსაზრისით, ძნელია, უფრო მეტად ლოგიკური რეაქცია წარმოიდგინო, ვიდრე ეს ნო-

დარს აქვს: იგი „ბუნებრივად“ იქცევა თავზეხელაღებულ, შურისმაძიებელ, ტრაგიკულ პიროვნებად. მაგრამ არასოდეს ასვენებს უდანაშაულო მსხვერპლის – ბატონის მცირეწლოვანი შვილის – სისხლი. მისსავე ნამუსს ამძიმებს უმძიმესი ცოდვა – ქრისტიანობის დაგმობისა და რჯულის შეცვლისა: „სისხლისგან გაგიჟებულმა, მე დავაკალი დედა შვილსა. შემდეგ გამოვვარდი კარში, შევვჯექი ცხენზე და გამოვიქეცი... ჩემი გარეგანი ცხოვრება იყო ძლიერ კარგად, მაგრამ რა სრულდებოდა ჩემს გულში, ის უწყოდა მხოლოდ ღმერთმა. მოკვლა უბრალო ყმანვილისა და, უმეტესად, გადადგომა ქრისტიანობისა, არ მადღევდნენ მოსვენებას და არც ახლა მასვენებენ. მხიარულებაში, ძილში, ომში, ან თუ საცა გინდა, ყველგან სისხლში შესვრილი ყმანვილი მიდგას წინ და მეუბნება სალმობით: მე რა დაგიშავე, რად მომკალ?“ („სურამის ციხე“, თავი III).

მხედველობაში უნდა გვქონდეს ისიც, რომ ოსმან-ალად ქცეული ნოდარი მას შემდეგ მაინც სიკეთის გზას დაადგება. იგი ყველანაირად დაეხმარება დურმიშხანს, იყოს ბედნიერი და წარმატებული კაცი. სიცოცხლის ბოლოს კი კვლავ დაუბრუნდება მამაპაპისეულ რჯულს – მიიღებს ქრისტიანობას და ქონების ნახევარს ეკლესიას შესწირავს. ოსმალოთაგან უამრავ წამებას მიიღებს, მაგრამ აღარ უღალატებს ქრისტეს. სწორედ ამის გამო, სასტიკად აწამებენ მას და შუაზე გაჭრიან. ყველასაგან მიტოვებული მისი სხეული ქუჩაში გაიხრწნება, მას საბოლოოდ ზღვაში გადააგდებენ...

ობიექტურობა მოითხოვს ითქვას, რომ ოსმან-ალა, ამ თვალთახედვით, თითქმის მოწამის გზას გადის, რაც ქრისტიანული მსოფლმხედველობით, არა მხოლოდ ცოდვათა მიტევების, არამედ წმინდანის შარავანდედამდეც კი მიდის.

რაც შეეხება დურმიშხანს... მისი გზა ცოდვის გზაა და, ბუნებრივია, რომ მის მიმართ მკითხველს თანაგრძნობის განცდა ვერ უჩნდება. დურმიშხანის ფსევდოსიყვარულმა გულისვარდი მკითხავ ვარდუად აქცია და სიძულვილის სამყაროს შესძინა...

სწორედ ამ სიძულვილის შედეგია ციხის კედელში ჩაკირუ-

ლი ზურაბიძე – ძე დურმიშხანისა, რომელიც მამულის გადარჩენას საკუთარი ნებით კი არა, იძულებით ეწირება. აქვე კიდევ ერთხელ გაცხადდება ის ჭეშმარიტებაც, რომ ქვეყანა, სადაც გაუნათლებლობა და ცრუმორწმუნეობა ასე მძლავრობს, თავს ვერასოდეს დააღწევს წყევლიად...

რჩება განცდა, რომ ავტორმა ადამიანურ მანკიერებათა მხილების გზით ფერისცვალების მეტად საინტერესო პროცესი ასახა.

ეკრანსა და სცენაზე

მოთხრობა არაერთხელ დაიდგა საქართველოს სხვადასხვა თეატრის სცენაზე. იგი პოპულარობით სარგებლობდა დიდი ხნის განმავლობაში. საბჭოთა პერიოდში ორჯერ მოხდა მისი ეკრანიზაცია, კერძოდ: 1922 წელს ივანე პერესტიანის, ხოლო 1984 წელს – სერგო ფარაჯანოვის მიერ. „სურამის ციხე“ იყო ლიტერატურულ ნაწარმოებზე დაფუძნებული პირველი ქართული საბჭოთა ე.წ. მუხჯი ფილმი. აღსანიშნავია, რომ ფილმში რეჟისორმა ამო ბეკ-ნაზაროვმა უკანასკნელად ითამაშა, როგორც მსახიობმა. პირველი ჩვენება საკავშირო ეკრანებზე შედგა 1923 წელს.

ფილმს „ამბავი სურამის ციხისა“ (1984 წ.) საფუძვლად უდევს ძველი ქართული ლეგენდა, რომლის მიხედვითაც დამპყრობლებისგან თავდასაცავად ქართველი ხალხი ციხე-სიმაგრის აშენებას ცდილობდა, მაგრამ ნახევრად მისული კედელი ინგრეოდა. „ციხე მხოლოდ მაშინ აშენდება, თუ მის კედელში ყმანვილი ბიჭი იქნება ჩატანებული“, – ასეთი იყო მკითხავის განაჩენი. და გამოჩნდა ჭაბუკი, ვინც თავი განირა სამშობლოს კეთილდღეობისთვის. რეჟისორები: სერგო ფარაჯანოვი, დოდო აბაშიძე. როლებში: ვერიკო ანჯაფარიძე (მკითხავი), თამარ ციციშვილი, დუდუხანა წეროძე, სოფიკო ჭიაურელი (ვარდო), დოდო აბაშიძე (ოსმან-ალა), ზურა ყიფშიძე (დურმიშხანი), ლევან უჩანეიშვილი (ზურაბი), ლელა ალიბეგაშვილი (ვარდო ახალგაზრდობაში), მზია არაბული, პაატა ბარათაშვილი, გია ბურჯანაძე,

ნინო ჩხეიძე, ნუნუ დუგლაძე, გეგი გუჯეჯიანი, აბესალომ ლორია, მანანა ცხოვრებოვა, თამაზ დანელია, ელენე ყიფშიძე, გივი თოხაძე, გარი ამბარცუმოვი, ვლადიმერ ჩიტოშვილი, მალხაზ გურგენაშვილი და სხვები.

ფილმი ძლიერ შთაბეჭდილებას ახდენს სიმლერითაც, რომელსაც გამყინავი ხმით ასრულებს კედელში ჩატანებული ჭაბუკის დედა. სიმლერის ტექსტად გამოყენებულია დ. ჭონქაძის მოთხრობის დასასრულში მოყვანილი ლექსი.

***

სახლ-მუზეუმი მშობლიურ სოფელში

და აი, უკვე 163 წელი გვაშორებს მწერალს... ვფიქრობთ, საუკუნე-ნახევარზე მეტი საკმარისია საიმისოდ, თამამად ითქვას: მწერალმა გაუძლო დროს.

დიდი ხანია, თბილისსა და საქართველოს არაერთ ქალაქში არის დანიელ ჭონქაძის სახელობის ქუჩები, ხოლო

მშობლიურ სოფელში – სახლ-მუზეუმი. სხვადასხვა დროს გამოცემულია და არაერთ ენაზეა თარგმნილი „სურამის ციხეც“, ბიოგრაფიაც, თუმცა... მაინც ასე გვგონია, დროითი მანძილი თავისას ითხოვს და აუცილებელზე აუცილებელია, ახლებურად დავინახოთ და გავიაზროთ მწერლის მნიშვნელობა, მისი როლი ჩვენს ლიტერატურასა თუ ისტორიაში.

ღრმად გვწამს, რომ წარსულის ცოდნა, ფესვების ერთგულება ის საიმედო გზაა, რომელზედაც უნდა გაიაროს საქართველოს მომავალმა და კიდევ უფრო გაძლიერებული, კიდევ უფრო აღორძინებული დადგეს ხვალინდელი დღის რთულ და საინტერესო გამოწვევათა წინაშე...

დანიელ ჭონქაძე

სურამის წიხე

ამ ზაფხულის იმ საშინელ სიცხეში, როდესაც ქალაქში მცხოვრებნი ეძებდნენ სიგრილეს ქალაქის გარეთ, აქ რამტენთამე ყმანვილთა, რომელთაცა რიცხვში ერია თქვენი უმორჩილესი მოსამსახურე, დადევს პირობა მთელ ზაფხულს, ყოველ საღამოს, შეყრა რიყეზე, ანჩისხატის ჩასწვრივ და იქ დროების გატარება კარგა შუალამემდინ. იმ პირობაში, სხვათა შორის, იყო ერთი მუხლი, რომლითაც მორიგე პირს უნდა ეთქო ერთი მოთხრობა, ანუ ანდაზა ანუ სხვა რაიმე ჩვენი საქართველოს ცხოვრებიდან.

იყო ერთი იმ მშვენიერ საღამოთაგანი, რომლითაც სიცხის გარდა, ისე მდიდარია ჩვენი საქართველო. ყმანვილებმა, ის იყო, იბანეს და ზოგი ჩაის მიირთმევდა, ზოგი იცომდა, ზოგი შემოხვეოდა და ყურს უგდებდა დ.ბ., რომელსაც მუხლზე ედო თარი, უკრავდა და დაბალის ხმით დაჰლილენებდა. შემდგომ რამდენიმე ხნისა, როდესაც ყველამ მიირთვა ჩაი და ბიჭები შეუდგნენ ვახშმის მზადებას, ყმანვილებს მოაგონდათ, რომ მორიგეს ჯერ არ აესრულებინა თავისი რიგი. მოიკითხეს მორიგე. გამოჩნდა, რომ რიგი გათავებულიყო. სთხოვეს ერთს, სთხოვეს მეორეს, მაგრამ არავინ არ მიიღო თავზე ეს ვალდებულება. მივარდა საქმე წილის ყრაზე, ერთი ჩვენგანი წამოდგა და თქვა: იწილო, ბიწილო, შროშანო... და სხვ. და დააბოლოვა ნიკო-ზე.

– ოჰ! ნიკოს გაუმარჯოს, მოგვილოცამს! – დაუძახა ყველამ.

– უკაცრავად, ყმანვილებო, დღეს მაპატიეთ! თქვენმა მზემ, არ ვიცი, რა ვთქვა, არ მოვმზადებულვარ.

– ეჰ, ნიკოჯან! ახსენე ღმერთი, დაიწყე: იყო და არა იყო რათქო და სხვას ღმერთი გიშველის, გარწმუნებ! – უთხრა დარიგებით სიკომ.

– მაშ, კარგი, სმენა იყოს და გაგონება, – და დაიწყო:

იკითხე გლეხთაც კარგი ქალობა,
 სოფლელსაც, ხედამ? აქვს ჩვილი გული,
 სოფლელმაც იცის, სცან, სიყვარული
 შენ კი .....

ი. კერესელიძე

– აი, ის სახლები მუხრანბატონიანთი არის, ხედავთ? – და გაიშვირა ხელი მუხრანბატონიანთ სახლებისკენ.

– დიახ, დიახ, გახლავსთ, – უპასუხეს ყმანვილებმა.

– ეხლა ის სახლები დაქცეულები არიან, არ ვიცი, რათა. პატრონები ყურს აღარ უგდებენ, გული აუცრუვდათ იმათზედ, მაგრამ მაგათაც ჰქონდათ თავისი დრო; ერთხელ ეგენიც იყვნენ პირველი სახლები ჩვენს ქალაქში და ყოველი ქალაქში ჩამომსვლელი უთუოდ ნახამდა ამ სახლებსაც, სხვათა შორის. მაგრამ მხოლოდ ეს სახლები არ იყვნენ ჩინებულნი, ამბობენ, რომ იმისთანა ტანოვანი, ლამაზი, ზრდილი და ჩაცმული მოსამსახურეები არსაიდგან არ გამოვიდოდნენ, როგორც იმ სახლებითგან. თვითონ ხელმწიფეს, თურმე, შურდა იმათი მსახური. ამ მსახურთაგანი იყო ვინმე დურმიშხან – ძალიან ყოჩალი და ლამაზი ყმანვილი კაცი, მუხრანბატონის ნაზირი და ქალი – გულისვარდი, საყვარელი გოგო მუხრანბატონის მეუღლისა. მე ისე ვერ აღვწერ იმ გოგოს სილამაზეს, როგორც ცხონებულნი ჩემი გამზრდელი, რომლისაგანაც გამიგონია ეს ანდაზა, და ამიტომ დავანებებ თავს: აღვის ხესავით ტანი, შავი გიშრისავით თვალეები, ბროლის შუშა თითები, ერთი სიტყვით, სიკო, შენ კატოზე უფრო ლამაზი!

– კარგი, იმათ შეუყვარდათ ერთმანეთი. სხვა? – უპასუხა სიკომ.

– დიახ, შეუყვარდათ ერთმანეთი ისე, როგორც აღმოსავლეთში მცხოვრებთ შეუძლიათ სიყვარული. მაგრამ უკაცრავად, შეუყვარდა მხოლოდ გულისვარდს, დურმიშხანს რომ არ ყვარებო, შევიტყობთ შემდგომ. სანყალი გულისვარდი სულით და

გულით მიეცა თავის სიყვარულსა. იმისთვის, გარეშე თვისის სიყვარულისა, აღარ იყო ცხოვრება. რამდენჯერ ეს მტკვარი ამ ადგილს, სადაც ეხლა ჩვენ ვლხინობთ, იყო მოწამე იმათი სიყვარულისა. საწყალი ქალი რას მოიგონებდა, რო იმის დურმიშხანს იმ დროს, როდესაც ის ელაპარაკებოდა თავის სიყვარულს, გულში სულ არ ჰქონდა სიყვარული და ეძებდა შემთხვევას, მოხერხებით ეთქვა იმისთვის თავისი გულის პასუხი.

ერთხელ, როდესაც ჩვეულებისამებრ დურმიშხან და გულისვარდი შეიყარნენ აქ და ლაპარაკობდნენ თავიანთ მომავალ ცხოვრებაზე, ამ დროს უეცრად უთხრა დურმიშხანმა:

– იცი, გულოჯან, მე სადაური ვარ?

– რა კითხვა არის? ვიცი.

– მე ვარ იმერელი, წერეთლიანთ ყმა, ეგრე, როგორც შენ, იმისთანა გოგოს საყვარელი დედისერთა შვილი.

– ახლა რა ვუყოთ, იმიტომ ხარ კარგი, ჩემო საყვარელო.

– დიახ, მაგრამ იცი, მე აქ როგორ გადმოვედი?

– არა, არა, მითხარ, გეთაყვა!

– ერთხელ ჩემი ეხლანდელი ბატონი ბრძანდებოდა იმერეთში, მაშინდელ ჩემს ბატონთან. იმ დროს, როდესაც ისინი ეწოდნენ ქეიფს, აკი მომიხდა მე შესვლა იმ ოთახში, სადაც ისინი ისხდნენ და, რალაცა ჩემი უბედურების წერა იყო, მომინონა მუხრანბატონმა და მაქო. ის იყო, ჩემი საქმე გათავდა. მეორე დღეს რომ მოდიოდა შინ მუხრანბატონი, იმის ბიჭის ცხენს უკან შემომისვეს და გამაყოლეს უკან. საწყალი დედაჩემი, რანაირად იკლავდა თავს, უნდა გენახა, გულოჯან, მთელი ქვეყანა ზედ დაედო, მაგრამ ვერ დააყენეს. მე, ტუტუცს, მიკვირდა ის მწუხარება. რა ვიცოდი, რომ ის იყო უკანასკნელი ჩემი ნახვა დედისა. რა გამოვცადე შემდგომ იმისა, შენ ვერ წარმოიდგენ, ვარდო, და რა არ გამოვცადე: შიმშილი, ნყურვილი, სიცივე, ცემა, დაცინვა და სხვა ბევრი ამისთანა გამოვცადე თქვენს საქართველოში. ვინც რამეს დააშავებდა, ყველა ჩემი ბრალი იყო: ვინ რა მოიპარა? – იმერელმა. ვინ რა გატეხა? – იმერელმა. ვის დასცინიან? – იმერელ ბიჭს. ვისა სცემენ გაჯა-

ვრებულ გულზე? – იმერელ ბიჭს. ვის გასაჯავრებლად თქვეს იმერლების დასაცინი ანდაზები? – იმერლის ბიჭისა. მე, ვარდო, ბევრჯერ მიგმია ღმერთი ჩემი გაჩენისათვის, ბევრჯერ მიტონია მწარე ცრემლითა, მაგრამ ვინ იყო ჩემი ნუგეშისმცემელი? არავინ! თვით ღმერთი, ეს ყოვლად უმოწყალე ნუგეშისმცემელი, არ იყო ჩემთვის, იმისათვის, რომ არ ვიცნობდი იმას. ასე, ჩემო ვარდო: სანამ შენ გაგიცნობდი, ერთი კაცი არ მყოლია, რომ შემეჩივლა ჩემი გულის დარდები.

– რა საჭიროა ეგ ლაპარაკი. დაანებე თავი, შენი ვარდო გიბრძანებს! – უთხრა ვარდომ და აკოცა ერთი იმგვარად, როგორ კოცნასაც ბევრი ჩვენგანი თავის სიცოცხლეში არ ელირსებიან... ბედნიერი დურმიშხან!

– იცი, დურმიშხან, მე რა მოვიგონე? როცა ჯვარი დავინეროთ, დავეთხოვოთ ჩვენ ბატონებს და ერთი სამი თვე წავიდეთ თქვენსა; რანაირად გაეხარდება სანყალ დედაშენს!

– იმიტომ უფრო იმაზე, რო მივუყვან ჩემს გულისვარდოს, არა?

– ჰო, იმაზედაც.

– მემრე მოვალთ დედაჩემისაგან, თუ ისევ ცოცხალი მაინც არის, მემრე, ჩემო ვარდო? – დაფიქრებით უთხრა დურმიშხანმა.

– მემრე რა? შენ დაინყებ ნაზირობას, მე ჩემს საყვარელ ქალბატონს დავუნყებ მსახურებას.

– მემრე წავა დრო, გაგვიჩნდება შენსავით ლამაზი ბიჭი; შენ გაზრდი დიდი ამბით. განა გეყვარება ჩვენი შვილი. გულო?

– ძრიელ, ძრიელ! – საჩქაროდ სთქო ვარდომ.

– წარმოვიდგინოთ, რო ერთხელ მოვიდა ვინმე ჩვენს ბატონთან და სთხოვა ჩვენი შვილი, რა იქნება მაშინ?

ამ კითხვამ შეაკრთომა გულისვარდი: სანყალს არასდროს არ წარმოედგინა, რო შესაძლებელი იყო, წაერთოთ იმისთვის შვილი.

– ეგ არ შეიძლება! ქალბატონი სადა მყავს, განა ჩემი ქალბატონი ისე დამივიწყებს? არა, ეგ არ იქნება! – რამდენსამე

ხანს შემდეგ სთქო ვარდომ ჩაფიქრებით.

– წარმოვიდგინოთ, რო შენი ქალბატონი იმ დრომდინ მოკვდა, იმის ფეხს სულ არ უყვარხარ, მაშინ?

– ოჰ! ეგ არ შეიძლება, დურმიშხან, არა! უნინ დღე დამელოოს.

– ქვეყანაზე შეუძლებელი არა არის რა, არა, გულოჯან; სანამ ჩვენ ბატონის ყმანი ვართ, ჩვენში ბედნიერება არ შეიძლება, უთხარი შენს ქალბატონს, რო, თუ შენი ბედნიერება უნდა და გწყალობს, მე გამანთავისუფლოს, უთხარი, რო უიმისოთ ჯვარს არ ინერს-თქო.

შემდგომ ამ ლაპარაკისა, გამოვიდა ერთი კვირა და შეყვარებულნი აქვე შეიყარნენ. დურმიშხანს ედვა უბეში განთავისუფლების წიგნი.

– აბა ახლა, ჩემო დურმიშხან! აკი გითხარი, რო შვილებს არავინ გაგვიყიდის-მეთქი. ახლა ჯვარი როდის უნდა დავინეროთ?

– ჯერ ასე ჩქარა არა, ჩემო ვარდო, მოითმინე, აჩქარებით საქმე არ გაკეთდება.

– ახლა რალა მიზეზი იპოვე, ჩემო ბრძენო? მოითმინე და მოითმინე, ხან რას მოიგონებს და ხან რასა!

– რა ვქნა, ჩემო სიცოცხლევ, კიდევ დამცინი, რომ შენი ბედნიერებისთვის ვზრუნავ. ასე გგონია, მე კი არა მსურს, რომ ჩქარა დაგიძახო ცოლი, ჩემო ფურჩნულო ვარდო, მაგრამ დროება ითხოვს მოთმინებას, მერე ჩვენი ბედნიერება უფრო საფუძვლიანი იქნება.

– რა, რა, ახლა რალა მოიგონე, მითხარი ჩქარა.

– ვარდოჯან, ნუ ჯავრობ, მშვიდობიანად დამიგდე ყური, შენ თვითონ გამამართლებ.

– სთქვი, სთქვი ჩქარა!

– ვარდოჯან, ახლა თავისუფლები ვართ. მართალია, მაგრამ იცი, რომ, რაც ზედ გვაცვია, იმის მეტი არა გვაქვს რა?

– რა ვუყოთ! შენ ინაზირე, მე ჩემს ქალბატონს ვემსახურები. განა ვერ ვიცხოვრებთ? აქამდის როგორ ვცხოვრობდით?

– არა, სანამ ჩვენ იმდენი არ გვექნება საცხოვრებელი, რომ სხვის თავდაუპყრელად ვიცხოვროთ, ჩვენი განთავისუფლება განთავისუფლება არ არის.

– მაშ, რა ვქნათ, ჩემო დურმიშხან? ოჰ, ღმერთო!

– შენ არაფერი, შენ შენ ქალბატონთან უნდა იყო, მე კი, უნდა ნავიდე, ვიშუშაკო, რაც იქნება, რითაც იქნება. ღმერთი მომიმართავს ხელს, ჩემო ვარდო. წიგნი ვიცი, ენები და რამდენიმე ხელობა. წავალ, ვიშოვნი ფულს, გავმდიდრდები და ისე მოვალ შენთან. ოჰ! რა ტკბილად გაკოცებ მაშინ, ჩემო სიცოცხლე! – დაუჭირა თავი და აკოცა ტკბილად თვალებში.

– მაშ, კარგი, თუ შენ გინდა ეგრე, მე რა მეთქმის! როდის გინდა ნახვიდე? – ნაღვლიანად ჰკითხა გულისვარდომ.

– ბევრი ცდა აღარ უნდა, ყოველი საათი დაგვიანებული აგვიანებს ჩვენს შეერთებას, სჯობია ავჩქარდე. ხვალ წავალ.

– ხვალ? მაშ, ხვალ ნახვალ, სანყალო ჩემო დურმიშხან! ვინ მოგივლის უჩემოდ. ვინ გაგირეცხს, ვინ დაგიკერებს და ან ავად რო გახდე, ვინ მოგივლის, ჰა? – და აკოცა შუბლზე. აკოცე, ტკბილად აკოცე, სანყალო გულისვარდო, განაგრძელე ეგ ლაპარაკი, ეგ არის უკანასკნელი შენი ბედნიერების საათი, ამის შემდეგ შენი პირიდან აღარ ამოვა სიტყვა სიყვარულისა. ახ, რა ბედნიერი იქნებოდი, რომ ეხლა მომკვდარიყავი, ვარდო, მიტვევების სიტყვა ბაგეზე, უმანკო სიყვარული გულში, ვით უმანკო ყმანვილის ძილი. მშვიდი იქნებოდა შენი სიკვდილი და ბევრნი ჩამოაგდებდნენ დანანის ცრემლს შენს საფლავზე, მაგრამ მერე? მაგრამ რად უნდა ნავირბინოთ წინ?

მეორე დღეს დურმიშხანი ლამაზათ მორთული, ვერცხლის ყანნებით, შევერცხლილი იარაღით შეკაზმული, კარგი შავი ცხენით გავიდა ქალაქიდან. შემდგომ წასვლისა, სწორედ ერთი თვის უკან, დურმიშხანმა გამოგზავნა წიგნი გულისვარდოსთან და შემდეგ თითქმის მთელ სამ წელიწადს ყოველ თვეს უგზავნიდა ვარდოს წიგნებს, რომელშიაც სწერდა ყოველთვის თავის ჩქარა მოსვლას.

ბევრმა წყალმა ჩაიარა ამ სამს წელიწადში. ბევრი ცვლი-

ლება მოხდა ქვეყანაზე, არ შეიცვალა მხოლოდ გული ვარდოსი. იქ ისევ ისე ენთო წმინდა სიყვარული დურმიშხანისა, როგორც პირველს დღეს მათის გაცნობისას. ვარდომ შეინახა წმინდად თავისი სიყვარული, თუმცა, რო ეაშუიკებოდნენ და თხოულობდნენ ბევრნი კარგნი კაცნი. დურმიშხანი რაღას აკეთებდა ამ დროს? იმან მეორე წელიწადის შემდგომ ტფილისს წასვლისა, დიდის ამბით დაიწერა ჯვარი სურამში და შევიდა ზედსიძედ. და აი, ერთხელ, სამი წლის შემდგომ, ქალბატონმა დაუძახა ვარდოს და ვარდო რო მოვიდა, უბრძანა მოტანა სარკისა. ვარდომ მოართო სარკე. ქალბატონმა გაიხედა სარკეში, გაისწორა კავები, ლეჩაქი და უთხრა ვარდოს:

– კიდევ ლამაზი ვარ განა, ვარდო?

– ლამაზი, ძლიერ ლამაზი ბრძანდები, ჩემო სიცოცხლე. შენამც გენაცვლებიან რაც ქვეყანაზე ლამაზი ქალები არიან, – უპასუხა ვარდომ და აკოცა ხელზე.

– რათა, გოგო, შენც ხო შიგ ჩაყვები, შენც ხომ ლამაზი ხარ.

– განა მე კი არ მეკადრება, მე უფრო არ უნდა გენაცვალო, ჩემოდენათი ვის უყვარხარ.

– კარგი, კარგი, ჩემო ვარდო, შენ კარგი გოგო ხარ და ლამაზიც და იმიტომაც ბევრი გთხოულობენ.

– ეჰ, რას მიბრძანებ, შენი ჭირიმე, ქალბატონო, დაიცადეთ, თუ დურმიშხანთან არ დაგაბეზლოთ, – ღიმილით უთხრა ვარდომ.

– რო აღარ მოვიდა შენი დურმიშხანი, მოდი და თავს ნუ დაანებებ, რო დაგივინყა! მე გავიგონე, ვითომც სხვაც შეერთოს და...

– რა არის, ქალბატონო, სულ მაგითი მაშინებთ, შეერთო და შეერთოს, კაცი იმაზე ხო არ ჩამოკიდებულა, მე ჩემი ბედი არ დამემალება.

– ჰო, ეგ მიყვარს, ჩემო ვარდო, ალბათ ღვთის ნება არ იყო თქვენი ცოლქმრობა, ალბათ ერთმანეთთან იქნებოდით უბედურნი, რო ღმერთმა განგაშორათ ერთმანეთს. მოითმინე,

შვილო, და ღმერთი შენი მოთმინებისათვის ისე გაგაბედნიერებს, რომ დურმიშხანი კი არა, იმაზე კარგებიც დაგნატროდნენ.

ეს სიტყვები ვარდომ, მართალია, ვერ გაიგოკი, რისთვის იყვნენ ნათქვამი, მაგრამ შეიტყო, რომ კარგს არას მოასწავებდნენ. მართალია, ვარდო ვერ წარმოიდგენდა, რომ იმის დურმიშხანი უორგულებდა მას, მაგრამ ეგონა, რომ ის ტყვედ ჩავარდნილიყო და ან მომკვდარიყო. ამისთვის, შეეშინდა რა უბედურებისა, უნდოდა ჯერ არ შეეტყო სრულებით და გადაესხვაფერებინა სიტყვა, მაგრამ გულმა ველარ გაუძლო და ისე აჩვენა თავი ქალბატონს, ვითომც რასაც ის ეუბნებოდა ისე ფრთხილად, იმან იცოდა დიდხანია.

– რა ვქნა, ქალბატონოჯან! რაც ღვთის ნება არის, ის იყოს, თქვენ კარგად ბრძანდებოდეთ, ალბათ, ჩემი წერა ასე იყო. რა ვუყო, უნდა მოვითმინო.

– მაშ იცი, რა უნდა გითხრა?

– ვიცი, ქალბატონო, იმ დღეს შევიტყე. მაგრამ არ ვიცი, როგორ ყოფილა საქმე.

– რალა როგორ ყოფილა, შვილო. აი, იმის წიგნი. მე მეცოდებოდი. ამიტომ ვერ გითხარი აქამდის. ნუ იწუხებ, შვილო, ახლა შენი თავი ჩვენმა აზნაურმა მთხოვა.

სანამ ქალბატონი ამას ეუბნებოდა, ვარდომ დაუნყო კითხვა დურმიშხანის წიგნს, მოწერილს სურამიდან.

აი, იმ წიგნის სწორი პირი:

„ჩემი დიდი ქალბატონის, თავადი წერეთლის ქალის, მარიამის, დიდი მუხრანბატონის მეუღლის ჭირი მისცეს ღმერთმა მის უკანასკნელი ფეხის მტვერს, დურმიშხან წამალაძეს. მერმე მოგახსენებთ, ჩემო ქალბატონო, შენი ჭირიმე, მე თქვენგან რომ წამოვედი, ვაჭრობა დავინყე. იქით-აქეთ დავდიოდი, ჩემს გულში ვამბობდი, რო ცოტა რამ ფულს მოვაგროვებ და მერე წავალ და ჩემთვის ვიცხოვრებ-მეთქი, არც ბატონს შევანუხებ და ვარდოსაც ცოტა რამ ექნება-მეთქი. მაგრამ ცოტა ფულს რომ მოვეუყარე თავი და წამოსვლა დავაპირე. ერთს ღამეს

დავრჩი სურამს (ავთანდილიანთ ეძახიან), ერთი გლექკაცი გახლავს, იმასთან. აქ ჩემი ალა, რომელზედაც ვარდოს ვწერდი ხოლმე წიგნებში, ჩამომეკიდა, რომ არ იქნება, იმ კაცის ქალი არ შეირთოო. იმის ნათლული იყო და იმიტომ უნდოდა მისი გათხოვება და მეც ხათრი ველარ გავუტეხე და იმ კაცის ქალზე ჯვარი დავინერე და ზედსიძედ შევედი. ასე, ჩემო ქალბატონო! ბარემ მინდოდა, რომ ვარდოზე დამეწერა ჯვარი. მაგრამ, ალბათ, ღვთის ნება არ იყო. ახლა ჩემ მაგიერ ვარდოს უთხარით, რომ კარგი კაცი ითხოვოს და რაც უნდა ჩემგან მოითხოვოს. სხვა, თუ ჩემს ანბავს იკითხავთ, მშვიდობით გახლავართ. ეხლა ერთი ბიჭი მეყოლა”.

იმ საათს მეხი რო დასცემიყო, ისე არ შეკრთებოდა ვარდო, როგორც შეკრთა ამ წიგნის ნაკითხვის შემდეგ. კითხვის დროს იქამდინ რო მივიდა, სადაც დურმიშხანი სწერდა თავის ჯვარის წერასა, თვალეზი დაუბნელდა, ველარ დაინახა რა და მიემო ტახტზე. მარჯვენა ხელზე დანდობილი, თავი ჩამოკიდებული, საშინელი ყვითელი ვარდო გვანდა ნუხილის სტატუას და იყო ქემმარიტად მშვენიერი, ისე მშვენიერი, თვით ქალბატონმა რო დაინახა, გულმა არ გაუძლო და აკოცა შუბლზე.

– ვარდო, შვილო, გოგო, ვარდო, პირჯვარი დაინერე, შვილო, – შეკრთომით ეუბნებოდა ქალბატონი და უსრესდა ცხვირის ნესტოს და ყურებს, – გოგოებო! ბიჭებო! ვინა ხართ მანდ, მიშველეთ. ამ ხმაზე რამდენიმე გოგო შემოვიდა და იმათი მეცადინეობით რამდენიმე ხანს უკან მობრუნდა ვარდო, გაახილა თვალეზი და ამოიოხრა.

– პირჯვარი დაინერე, შვილო, ღმერთს შეეხვეწე, რო მან განაქარვოს შენი მწუხარება, – არიგებდა ქალბატონი, მაგრამ ვარდოს არ ესმოდა იმისი დარიგება, ის ტიროდა მწუხარეთ...

– სანყალი ვარდო, შესანდობარი დავლიოთ, ყმანვილებო, დღეისთვის ეყოფა.

– ვინც არ დალიოს, – დაიძახა ერთმა ჩვენგანმა.

– აგრე იყოს!

– კიდევ განაგრძელოს, – დაიძახეს სხვათა.

– კიდევ რაღა? იმავე დღეს ენახათ, რო გულისვარდი რაღა-საც ჩუმად ელაპარაკებოდა ერთ განთქმულ მკითხავს.

რამტენიმე წუთის შემდეგ კახურმა ღვინომ და ცხონებულ ალექსანდრე ჭავჭავაძის ლექსებმა დაავინყეს ყმანვილებს ვარდოც და ისიც, რო უნდა დაელიათ იმისი შესანდობარი. ახალგაზრდას არ ახსომს სიკვდილი და ეჯავრება ისიც, რაც მოაგონებს იმას.

II

მეორე დღეს ყმანვილები შეიყარნენ ჩვეულების წინ და, როგორც რო მოვიდა ნიკო, მოსთხოვეს გაგრძელება; მაგრამ, რადგანაც ნიკოს რიგი აღარ იყო, ის აღარ ამბობდა. მოიკითხეს მორიგე, აღმოჩნდა, რომ სიკო ე-ს უნდა ეთქვა. სიკომ ბევრი აღარ ათხოვნინა, ჩაიკეცა ქუდი, მოითხოვა ყურადღება და დაიწყო:

– ახლა, ყმანვილებო, გთხოვთ ცოტა უკან მივბრუნდეთ.

– დაიხიეთ, ყმანვილებო! – დაიძახა ალექსი პ-მა, რომელსაც ჰქონდა ხასიათი, სულ ყველა აზრზე ეთქვა რამე წინააღმდეგი, რომლისთვისაც ჩვენ დავარქვით იმას საშინელი ფილოსოფოსი.

– თუ არ ვსტყუი, – დაიწყო ისევ სიკომ, – მგონია, დურმიშხანი, ჩვენი ვარდოს საყვარელი, უფალმა ნიკომ გაუშვა შარაგზაზე, ქალაქის გარეთ. ქალაქიდან რომ გავიდა დურმიშხანი... მაგრამ მოითმინეთ... მოგახსენოთ იმისი ჩამომავლობა.

– ახლა შენ თვითონ დაიხიე, – უთხრა ალექსიმ.

– კარგი, ალექსი, თორემ აღარ ვიტყვი.

– ალექსი! ხო გახსოვს ჯარიმა. ის ყანწი ისევ ცოცხალია, – დაუძახეს ყმანვილებმა.

– ჰო, კარგი, მერე?

– დურმიშხანი იყო ძე ჯერ ადამ და ევასი, მერე ნოესი და არ ვიცი, ვისი და მერე, როგორც თვითონ უთხრა ვარდოს, წერეთლიანთ გოგოსი იმავე წერეთლის შვილისშვილი. დურმიშხანის დედა იყო ისე უბედური, რომ მოენონა თვრამეტი

ნლის წერეთლის ვაჟს და ამის შემდეგ გაჩნდა დურმიშხანი თვით სახიერი, მსგავსი ცოტად წერეთლისა, კეთილი ზნითა, ჩაცმული ყოველთვის სუფთად. დურმიშხანი იყო ყველას საყვარელი თვით დიდ ბატონიდან უკანასკნელ ბიჭამდის და ვინ მოიგონებდა, რომ ბატონი გამოიმეტებდა იმას გასაცემად. ამიტომ მეორე დღეს, როდესაც შეიტყეს, რომ მუხრანბატონისთვის მიურთმე-ვიაო, ისე შეწუხდნენ ყველანი, როგორადაც თავის შვილებზე, ან ძმაზე. ისტორია არ აჩვენებს, რა იყო მიზეზი დურმიშხანის ისე ადვილად გამეტებისა ბატონისაგან, იმიტომ რომ, როგორც ატყობდნენ შინაურები, ბერიკაცს უყვარდა ისა და ბევრჯერ ეთამაშებოდა ხოლმე და უყვავებდა. ეს სიყვარული გამოჩნდა, სხვათა შორის, მაშინ, როდესაც დურმიშხანს აშორებდნენ დე-დას. ამბობენ, ვითომ დიდ ბატონს მარჯვენა ულვაშმა დაუნყო კანკალი და თვალებზე ცრემლივით რალაცა დაუნახესო. მოსამ-სახურენი, რომელნიცა ყოველ შემთხვევაში ეძებენ დასაწყის მიზეზს, პოულობენ ორ მიზეზს იმის გაცემისასა: პირველს, რო მითომ ბატონს უნდოდა ჩაეგონებინა შვილისთვის ყოვე-

ლივე ურიგობა, რომელიც გამოვა გოგოსთან კავშირითგან, და მეორე, მითომც უნდოდა დაესაჯა დურმიშხანის დედა იმისთვის, რო იმან გაბედა აშიკობა ბატონის შვილთან. მაგრამ ისევე მოსამსახურენი ანბობენ, რო ახალგაზრდა ბატონმა სულ არ იწუხა შვილის დაკარგვა და იმავე დღეს, როდესაც მამამ იმისმა სხვას აჩუქა იმისი შვილი, ის წავიდა სანადიროთ მიმინოთი და ძლიერ მხიარულად ნადირობდაო. სანყალი დედა დურმიშხანისა! ის მოკვდა სწორეთ დურმიშხანის წაყვანის შემდეგ, ერთი წელიწადი რო გამოვიდა, სიჭლექით. შემდგომი ცხოვრება დურმიშხანისა იცით წინა მოთხრობით. ისიც ისე გამოიზარდა, როგორც ეხლა იზრდებიან იმისი მსგავსი უპატრონო ბიჭები, რომელთაც ცხოვრებას სრულებით არავინ არას დაჰდევს.

მეორეთ რო იყივლეს მამლებმა, დურმიშხანი ადგა, ახსენა ღმერთი...

– ოჰ, შენმა მზემ, თუშური სკუპი არის, – დაიძახა ალექსიმ.

– რა ვქნა, ლოლიკის კურსი არ გამიგონია შენგან, ჩემო საშინელო ფილოსოფოსო, და რა უყო? – უპასუხა სიკომ გაჯავრებით.

– თქვი, კაცო, მაგას ყურს ნუ უგდებ, – უთხრეს ყმანვილებმა.

– მეორეთ რო იყივლეს მამლებმა, ადგა დურმიშხანი. ახსენა ღმერთი, გამოიყვანა თავლიდგან ცხენი. დააურვა, აჭამა ქერი და შეკაზმა. რასაკვირველია, რო ამ დროს გულისვარდიც არ იყო უსაქმოდ და შველოდა დურმიშხანს, რითაც შეეძლო. მამალმა რო მესამეთ იყივლა, დურმიშხანმა მოუჭირა ცხენს მოსართავები, გადაუგდო ხურჯინი, გამოვიდა და გამოუდგა გზას. საით? იმ დროს რო გეკითხნათ თვით დურმიშხანისათვის, გარწმუნებთ, ვერ გეტყოდათ, საით მიდიოდა. სადა ჰქონდა იმას დრო, რო ეფიქრა ამაზე. იმას სურდა მხოლოდ ჩქარა გასულიყო ტფილისიდგან, იმიტომ რო ტფილისი და თავის ყმობა იყვნენ იმისთვის ერთი, იმიტომ რო ტფილისი აგონებდა იმას იმ მწარე დროებას, რომელიც გაატარა აქამდისინ, იმიტომ უკანასკნელ რო უნდოდა ჩქარა გამოეცადა ის ცხოვრება,

რომელზედაც კაცი არ აძლევს ანგარიშს სხვა თავისთანას, და იხმარებს თავის დროებას, როგორც უნდა და როგორც კეთილს იგონებს. და აი, მიდის ჩემი დურმიშხანი... შეხედეთ, როგორ კობტათ ზის ცხენზე, ტახტის აზნაურს არა ჰგავს? და ვისი ემინია, რომ კობტად არ იჯდეს, ვის შეუძლია, რომ ხმა გასცეს. რაა, რომ აზნაური არ არის?

ეს და ბევრი ამისთანა აზრი რიგ-რიგად მოსდიოდა დურმიშხანს და ისე ავიდა ძეგვს, რომ ვერც კი გაიგო. მაგრამ გზას აქვს როგორილაც ხასიათი, რომ როგორც გინდა მხიარული იყო, მაინც შემდგომ რამდენიმე ვერსის გავლისა, როდესაც ცოტად დაიღლები, როგორღაც შეკრთება გული და აგეშლება ფიქრები, მაშინ ან უნდა იმღერო და ან ძლიერ ჩაფიქრდე. შემხვედრი პირველზე იტყვის, რომ ვითომ ძლიერ მხიარული იყო, მეორეზე კი ვითომ ძლიერ დაღონებულიაო, მაგრამ როგორც პირველ შემთხვევაში, ისე მეორეში, ცდებიან გარეშე შემხედველნი, იმიტომ, რომ ორსავე შემთხვევაში ძლიერ მუშაობს მგზავრის ფანტაზია და იმაზე არის ეს დამოკიდებული, რამდენ ციხეს ააშენებს მაშინ მგზავრი, რამდენ რასმეს მოიგონებს იმისთანას, რომელიც არას დროს არ აუსრულდება იმას, მაგრამ ის არის მაშინ კმაყოფილი და არა თუ კმაყოფილი, არამედ ის პოებს იმაში ბედნიერებას.

ძეგვს რომ მიუახლოვდა, დურმიშხანი იყო სწორედ ამ მდგომარეობაში. აი, იმან დაინახა მშვენიერი ყანა, რომელიც ქარს ეთამაშებოდა, როგორც მორცხვი პატარძალი თავის დანიშნულს. ქარი ეხვევა, უჟუჟუნებს სიყვარულის სიტყვათა, მაგრამ ყანა, ეს კეკლუცი პატარძალი, ვითომ მორცხვობს და აშორებს თავს. აი, ცხვარი, მოგროვებული შუადღეს ერთს ხის ქვეშ, შეხედეთ მეცხვარეს, როგორ სრული კმაყოფილებით უკრავს სტვირს და ეუბნება ქებას თავის მურიას. უყურეთ მურიას, როგორი გულისხმის გადევნით უგდება ყურს თავის პატრონს, ვითომ უნდა, რომ არც ერთი სიტყვა არ დაივიწყოს და ყოველი სიტყვა აკრიფოს მარცვლებივით. აი, გუთანი ათუღელა, თავის მოუშორებელი „ოროველათი“. შეხედეთ გუთნის დედას! კრები

თავის სიმდიდრით არ იყო ისე კმაყოფილი, როგორც არის ხოლმე ის მაშინ, როცა უბრძანებს მეხრეებს ხარების გარეკვას. ხარები? შეხედეთ, როგორ აუყოლებიათ ოროველასთვის ფეხები, როგორც კარგ მოთამაშეს ცეკვაში მუზიკისათვის. ჩვენი კამეჩი? შეხედეთ, რანაირი ბრძენით ჩაფიქრებული მიდის, თითქოს ერთი, წყვეტდეს პითაგორის თეორემას.

გესმით შორიდან ბულბულის სტვენა? კაცი უნდა იყოს ყრუ, რომ იმ სტვენაში არ გაიგონოს ხმა სიყვარულისა, უნდა ედვას ქვა გულის მაგიერ, რომ ამას არ მოაგონდეს თავისი ახალგაზრდობა თუ მოხუცებულია, და ჭაბუკს – თავისი საყვარელი. იმიტომ, რო არ იქნება, რო ახალგაზრდა ყმანვილს არავინ უყვარდეს.

ყოველთავე ამათ დურმიშხანსაც მოაგონეს ის მცირედი დროება, რომელიც გაატარა იმან თავის გულისვარდთან და ჰგონებდა, რო იმ დროს უყვარდა ის, და არა თუ გულისვარდი უყვარდა ეხლა დურმიშხანს, არამედ გამზადებული იყო ის, რო მოჰსალმყო მთელ ქვეყანას.

„მართლა და რა კარგი იქნებოდა, – ფიქრობდა დურმიშხანი, – რო მყვანდეს ერთი ყვეარი ხარ-კამეჩი, ერთი ოციოდ დღის მიწა, და ჩემი... ჩემი გულისვარდი“. მაგრამ ეს ფიქრი შეცვალა სხვა მძიმე ფიქრმა, იმან, რო ყოველ იმას, რისაც მოპოებას ფიქრობდა დურმიშხანი, უნდოდა ფული, რომელიც არა ჰქონდა იმას. რასაკვირველია, რო რამდენიმე მარჩილი, ნაშოვნი დურმიშხანისაგან ნაზირობის დროს დიდი შრომითა და იქნება რო უსამართლობითაც, არ ეყოფოდა იმას თავისი განზრახვისათვის და დურმიშხანი ჩაფიქრდა ძრიელ. მხოლოდ ეხლა წარმოიდგინა იმან ყოველივე უშემწეობა თავისი მდგომარეობისა.

– ეჰ, რა უშავს, ღმერთი მოწყალეა! – თქვა თავის გულში დურმიშხანმა, – ეს იყო ძნელი, ეს წყეული ყმობითგან გამოსხნა თავისა, თორემ ახლა მე ვიცი...– და დაიწყო ფიქრი, რა ცხოვრება უნდა აერჩია. შემდეგ რამტენიმე ხნის ფიქრისა, დურმიშხანმა გადაწყვიტა, რო უნდა დასდგომოდა ვისმე ვაჭარს

მოჯამაგირეთ. მაგრამ ვის? ჯერ ეხლა, როცა ესე გამრავლებულია ვაჭრობა, ჯერ ეხლაც ძნელია შოვნა ალაგისა ვაჭრობაში. უმეტესად უცნობი კაცისათვის, თუ გინდ რო ბრძენი იყოს, და მაშინ, რასაკვირველია, რო უფრო ძნელი იქნებოდა, უმეტესად დურმიშხანისათვის, რომელიც იყო უპატრონო და უთვისტომო. მაგრამ დურმიშხანი არ იყო იმგვარი, რო ამისთანა შემთხვევას შეეშინებინა.

– და რა ბევრს ვფიქრობ, თუ დამიყენა ვინმემ მოჯამაგირეთ, ხო კარგი, თუ არა, გავყიდი ცხენს, იარაღს და იმ ფულითა და რაც მე მაქვს, იმითი გავხსნი სადმე დუქანს, ხა, ხა, ხა! მე თითონ გავხდები ვაჭარი, მე თითონ მიეყოლება ბიჭები! „ბიჭო! ჩამოუსხი ტეტიას ღვინო!“ „არა, დედავ, მე თითონ უფრო ძვირათ მიყიდნია, ხელს არ მომცემს“, – წარმოიდგენდა ის, მითომც ყიდიდა.

ამ ფიქრებით მივიდა ერთ წყაროსთან, რომელიც, სჩანდა, იყო მგზავრების დასასვენნი ადგილი, და, რადგანაც ჯერ პური არ ეჭამა, ჩამოხდა ცხენითგან, მოხადა ხურჯინი, შეუყარა ცხენს დუშაყი და გაუშვა საძოვრად. თვითონ მოუხსნა პირი ხურჯინს, ამოიღო იქიდან ყველი და პური, გაიშალა სუფრის მაგიერ ხელსახოცი და დაუნყო პურს ჭამა.

ეს იყო პირველი პურის ჭამა დურმიშხანისა, რომელიც არ იყო ბატონის ნასუფრალი და, უნდა გენახათ, რა გემრიელი იყო ის პური!

საკვირველია, ღმერთმანი, კაცის ცხოვრება. ბევრჯერ, როდესაც ის აირჩევს ცხოვრების გზას და დაადგება იმაზე გავლას, უეცრად გამოუვარდება რამ, ჰკრავს ხელსა, გადაადგებს იმ გზიდან და დააყენებს სხვა გზაზე, რომელსაც სულ არ მოელოდა. ასეთი შემთხვევა მოხდა დურმიშხანის ცხოვრებაში. დურმიშხანმა რომ გაათავა პურის ჭამა, დაინახა, რომ ცხენს ჯერ არ დაესვენებინა და ამისათვის გაშალა ნაბადი და წამონვა. ამ დროს იმ წყაროსაკენ მიბრუნდა სამნი ოსმალონი. დურმიშხანს ეგონა, რომ ისინი მტრები იყვნენ და გასაძარცვავად მიდიოდნენ და ამიტომ გასინჯა იარაღი და მოემზადა პასუხის საგებად. ოსმალნი მივიდნენ წყაროსთან, მიესალმნენ დურმიშხ-

ანს და ჩამოსხდნენ.

– უკაცრავად ნუ ვიქნები, ყმანვილო, შენი ჭირიმე, კითხვისათვის, საიდან მობრძანდებით? – ჰკითხა ერთმა იმ ოსმალთაგანმა, რომელიც, ჩანდა, იყო იმათი უფროსი.

– ქალაქიდან გეახლები, ჩემო ბატონო, – უპასუხა დურმიშხანმა.

– იქაური ბრძანდები?

– არ ვიცი, როგორ მოგახსენო, იქაურიც გახლავარ და არც გახლავარ იქაური.

– როგორ ეგ?

დურმიშხანმა უთხრა ყოველი თავისი თავის გარემოება თავიდან ბოლომდის.

– ბედნიერი ხარ, ყმანვილო, – უთხრა ოსმალმომად, რომ გაათავა დურმიშხანმა, – რა გინდა, უსისხლოდ განთავისუფლებულხარ მონობისაგან. ბევრს არ ერგება ხოლმე ეს ბედნიერება. ღმერთო! ის ბავშვი არ მაძლევს მე მოსვენებას, დღე და ღამე მიდგას თვალწინ და არ ვიცი, საით გავექცე... ერთხელ მეც ვიყავ ბედნიერი. ერთხელ მეც შემეძლო შემეხედა წმინდა სინდისით ცისთვის, მაგრამ ეხლა... კაცის მკვლელი, ქრისტეს ორგული, რა ცა შემირიგებს მე! – დაიწყო იმან ლაპარაკი თავისთვის.

დურმიშხანი უყურებდა იმას გაკვირვებული.

– რას მიბრძანებთ, ბატონო? მე სრულებით ვერა გავიგე რა, მხოლოდ იმის მეტი, რომ თქვენ ოსმალთა არ უნდა ბრძანდებოდეთ.

– ქართველი გახლავარ, – დაღონებით უთხრა ოსმალმომად.

– მაშ, რა არის ეგ თქვენი ოსმალური ტანისამოსი, ან იმათი ქცევა რად მიგილიათ?

– სხვათა და სხვათა მიზეზთა გამო.

– თუ უზრდევლობაში არ ჩამომართმევთ კითხვას, შეიძლება მიბრძანოთ ის მიზეზები?

– ის მიზეზები? – ჩაფიქრებით თქვა ოსმალმომად, აინია რიდეზევით და მოინმინდა შუბლიდან ოფლი, – ის მიზეზები? რა-

ტომ... შენ შენი ცხოვრება მითხარი, მეც ჩემი უნდა გითხრა. ამბობენ, შენი ჯავრი რომ სხვას შესჩივლო, ნახევარი სიმწარე დაგეკარგებაო. გამოვცდი, ვგონებ, ყმანვილო, თავს არ მოგაწყენ.

– არა, შენი ჭირიმე, რას მიბრძანებ?

– მე ეხლა მქვია ოსმან-ალა, – დაიწყო ოსმალომ...

– ხვალ, ხვალ! – დაიძახეს ყმანვილებმა, – ხვალ ალექსი იტყვის, – და ჩააჩუმეს სიკო.

III

ოსმან-ალა

იყავ ლეში.

იეზუიტთა კანონი.

– ყმანვილო, თქვენი სახელი?

– დურმიშხან.

– დიახ, დურმიშხან, საარაგვოზე გივლიათ როდისმე?

– არა, არსად.

– მაშ, შენ არ გინახავს ერთი მშვენიერი ქვეყნის კუთხეთაგანი, ჩემთვის მაინც! ამ საარაგვოზე, ზედ არაგვის პირზე, ბოდორნას და ნაოზას შუა, არაგვის გაღმა არის სოფელი გ. ეს სოფელი, თითონ პატარა, დიდი სჩანს თავისი ვენახებით. ამ სოფელში, რომელიც არის სახასო, იდგა მამაჩემიცა, ჩემდასაუბედუროდ, ბატონის ყმა. თითონ მხნე, მყოლელი ყევარი ხარკამეჩისა და რამდენიმე მენველი ძროხისა; აგრეთვე მქონებელი სამი დღის ვენახისა, მამაჩემი ირიცხებოდა თავკაცად, ჩვენს სოფელში და არა დავა ანუ სხვა რამე შესაძენი სოფლისა არ გადაწყდებოდა ჩვენს სოფელში, რომ არ დაჰკითხოდნენ ზალიკას, – ეს იყო მამაჩემის სახელი. ახ, რა იყო ის დრო! რა კმაყოფილებით დაეუფდებოდი ხოლმე უღელზე და უზრუნველად დავძახოდი ოროველას! წავიდა ის დრო, დრო უმანკობისა, ჟამი წმინდისა სინდისისა და ის ყმანვილი, რომელსაც გუთნისდედა უბრძანებდა ხოლმე ოროველას მღერას და ამხანაგები

შურით ისმენდნენ იმის სიმღერას, არის ოსმალის იანიჩარის ასისტავი, მქონებული დიდის სიმდიდრისა, მაგრამ გასვრილი ქრისტიანის სისხლში. ახ, სიხარულით დავანებებდი თავს ჩემს ყოველსავე ეხლანდელს სიკეთეს, რომ შეიძლებოდა მობრუნება უწინდელი ჩემი დროის, როდესაც ვიყავი ხოლმე დღის მეხრე და ვიღებდი ერთ ალოს.

მაგრამ ბევრს ხანს არ გასწია ამგვარმა ჩვენმა ბედნიერებამ. ერთხელ მამაჩემი წავიდა ძნის მოსატანად, უნდა ჩამოეტანა ძნა თავდაღმართზე, ჩვეულებისამებრ, მოუძლოდა ის ურემს წინ, რომ არ დაქანებულიყო. მაგრამ ურემი დაქანდა, ხარკამეჩს თავი ველარ დაუჭირა, კამეჩებმა წააქციეს და ურემმა გაჭყლიტა. იმის სიკვდილის შემდეგ ჩვენ სახლშიც ყოველივე გადაბრუნდა გულაღმა. ბატონმა ჯერ წაგვართვა ვენახი იმიტომ, ვითომც რომ აღარ შეგვეძლო მოვლა, მერმე თითო-თითოდ ხარკამეჩი და უკანასკნელად უბრძანა დედაჩემს, რომ გადასახლებულიყო იმასთან სახლის მოსამსახურედ. საწყალი დედაჩემი! უნდა გენახა, რა მწუხარებით ესალმებოდა სახლს! ღმერთო, რაგვარად არ ეხვეწებოდა საწყალი ბატონს, რომ დაენებებინა თავი და არ მოეშალა ოჯახი, მაგრამ ბატონს ვითომ არ ესმოდა.

– იტირებს, იტირებს და დაყუჩდებაო – აი, აზრი მებატონეთა.

– იმათ ჰგონიათ, რომ ჩვენ კაცი არ ვიყვნეთ, ჩვენ არ შეგვეძლოს სიყვარული და სიძულვილი, იმათ ჰგონიათ, რომ ჩვენ არ გვაქვს გული, არ შეგვიძლია სჯა.

– დედაშვილობას, აგრემც ღმერთი გიცოცხლებს შვილებს, შენი ღვთის გულისათვის, დამანებე თავი! – ეხვეწებოდა დედაჩემი, – რა მოსამსახურე უნდა ვიყო, მე თქვენი ბატონური ცხოვრებისა არა ვიცი რა. ჩემი შვილები აქედან უფრო გემსახურებიან. რასაც მოვიყვანთ სულ შენ მოგართმევთ, ჩვენ ნაცარს ავფშრუკავთ და იმას ვჭამთ, ოღონდ ნუ მოგვიშლი ოჯახს! საწყალო ჩემო შვილებო! – და იმან მიგვიკრა გულზე იმგვარად, ვითომც ის იყო, გვდებდნენ სამარეში.

– ეჰ, დედაკაცო, მე არ მიყვარს ბევრი ლაპარაკი! ხვალვე მზად იყავი! – უბრძანა ბატონმა და გაიცინა, იმიტომ, რომ ერთმა მწვეარმა რაღაცა სასაცილო ქნა. ოჰ, რა საზარელი იყო ის სიცილი დედაჩემის მწუხარებასთან! მე დარწმუნებული ვარ, რომ მასში არ იცინოდა კაცი, კაცში იცინოდა ეშმაკი. იმისთანა დროს მხოლოდ ეშმაკს შეუძლიან გაცინება.

რალა თავი მოგაბეზრო ბევრი ლაპარაკით: მეორე დღეს ჩაგვეყარეს ურემში და მიგვიყვანეს ბატონთან. ქალბატონთან რომ წარგვადგინეს, იმან გაგვსინჯა და გვებრძანა, რომ მე და ჩემი და (ერთი დაცა მყავდა მე), უნდა ვყოფილიყავით პირზე მოსამსახურედ, დედაჩემს კი უბრძანა პურის მცხობლად ყოფნა. ასე გავატარეთ დროება თითქმის ხუთ წელიწადს. თვითონ ნამოსამსახურე, შენ იგრძნობ, რანაირ დავიტანჯებოდით იმ სამსახურში! მაგრამ ამბობენ, კაცი ჯოჯოხეთსაც კი შეეჩვევაო. ჩვენც შევეჩვიეთ ჩვენს ცხოვრებას და თითქმის ვიყავით იმითი კმაყოფილი, იქნება იმიტომ, რომ უარეს ცხოვრებას მოველოდით.

ერთხელ მოვიდა ჩემს ბატონთან ერთი მღვდელი კახეთიდან. ვახშამზე რომ ვემსახურებოდი მათ, იმ მღვდელს ჩემმა ბატონმა თვალით აჩვენა ჩემზე. მღვდელმა ამხედა, ჩამხედა და ბატონს დაუნყო რაღაცა ლაპარაკი ჩუმად. არ ვიცი, რადა, მაგრამ რომ დამიწყო ყურება, ჟრუანტელმა დამიარა ტანში და ამეშალა თმა, გულმა იგრძნო, რომ ჩემს თავს მოელოდა რაღაცა უბედურება.

მეორე დღეს ბატონმა დაიბარა დედაჩემი და უბრძანა, რომ მოვემზადებინეთ მე და ჩემი და იმ მღვდლის გასაყოლად.

– რადა, შენი ქირიმე?

– რადა? გავყიდე და იმიტომ!

რასაკვირველია, ეს გამჟღავნება მე მივიღე ისე, ვითომც მცოდნოდა და შევჩვეოდე იმ აზრს და, რაკი აღარ გამიკვირდა, დედაჩემმაც არ დაიწყო ტირილი, მხოლოდ შებარბაცდა ცოტად და მე დამიჭირა თავი და გულზე მიმიკრა. ხელებზე შევატყე, რომ ჰქონდა ცივი ყინულივით და უკანკალეზდნენ.

შემდგომ რამოდენიმე წუთისა, დედაჩემი დაემხო მიწაზე და დაუწყო ხვეწნა ბატონს, ისე, როგორც შეუძლია ხვეწნა დედას, რომელსაც საუკუნოდ ართმევენ შვილსა. ბატონმა უბრძანა ბიჭებს, რომ გაეგდოთ ის კარში. დედაჩემი ადგა და გამოვიდა, მხოლოდ ჰკითხა ბატონს, საროდისოდ მოვემზადებინეთ. ბატონმა უბრძანა, სახვალდიოდ.

იმ ღამეს, შუალამისას, როდესაც ყველამ დაიძინა, დედაჩემი ადგა, გამაღვიდა და შემდგომ დარიგებისა – სად მომეცადა, გამგზავნა კარში, ცოტახანს უკან გამოვიდა ჩემთან დედაჩემი დით.

– აბა, ახლა, შვილებო, ვახსენოთ ღმერთი და შევეუდგეთ გზას – გვითხრა დედაჩემმა, გადაგვწერა პირჯვარი და გაგვიძლვა წინ.

ღამე იყო შემოდგომისა, ბურუსიანი და ბნელი. დედაჩემმა იფიქრა, თუ საძებნად გამოგვიდგებოდნენ, მოგვძებნიდნენ უფრო უალაგო-ალაგას ტყეში, და ამიტომ დაადგა ქალაქის გზას და იმაზე წამოგვიყვანა. რომ ირიჟრაჟა, ჩამოვედით ღართისკარის ქალაში. აქ დედაჩემმა აგვსვა ჩვენ ერთ დიდ მუხაზე, რომელიც სხვებზე უფრო იყო შემოსილი ფოთოლით და გვითხრა, რომ ვყოფილიყავით იქ ჩუმად. მთელი დღე გავატარეთ იქ და რომ დაღამდა, ჩამოვედით და წამოვედით ქალაქში.

შემდგომ მე მიკვირდა, რატომ ბატონი არ გამოგვიდგამეთქი, და ანდა დედაჩემმა ქალაქისკენ რად წამოგვიყვანა და არა ფშავისაკენ, სადაც დედაჩემს ჰყავდნენ დედის ძმები. მაგრამ აღმოჩნდა, რომ ბატონი მართლა გამოგვდგომოდა საძებრად მეძებრებით და ვეძებნეთ ფშავის გზაზე. დედაჩემი მიხვდა, რომ ასე იქნებოდა და ამიტომ წამოგვიყვანა ქალაქს.

ქალაქს რომ ჩამოვედით, ერთი კვირა ისე გაგვიძნელდა ცხოვრება, რომ კინალამ შიმშილით დავიხოცენით. სოფლიდან რაც ხორაგი წამოვიღეთ, ის მესამე დღეს გამოგვეღია და მერე თუმცა მათხოვრობა დავინწყეთ, მაგრამ არავინ არა მოგვცა რა: ჯერ ერთი, იმიტომ, რომ მათხოვრობასაც თავისი ოსტატობა

უნდა, რომ შეაბრალო თავი, რომელიც ჩვენ არ გვექონდა და მეორე – არა გვექონდა იმისთანა ნაკლულოვანება სხეულისა, რომ შევბრალებოდით ხალხს. მაგრამ განგება ღვთისა არსად აგდებს კაცს უნუგეშოდ. ერთი კვირის უკან დედაჩემმა დაგვაყენა ერთ ბერძენთან მოჯამაგირედ, თითონ კი დაიჭირა კლდის უბანში ერთი პანანა ოთახი და დაიწყო პურის მცხოვლობა. დამავინყდა მეთქვა, დედაჩემმა დაირქვა სომხობა და სუყველას სახელები გამოგვიცვალა: თვითონ დაირქვა მათუა, მე დამარქვა კარაპეტა და ჩემს დას – შუმანა. ასე გავატარეთ დრო თითქმის ხუთი წელიწადი. ჩემი და გაიზარდა და მივათხოვეთ სომეხს, ჩვენც დავდიოდით სომხის საყდარში, მაგრამ არც მე და არც დედაჩემი არა ვზიარებულვართ იმ ხუთ წელიწადში, იმიტომ, რომ სომხის საყდარში არ გვაზიარებდნენ, როცა შეიტყობდნენ, ქართველები ვიყავით; ქართულ ეკლესიაში კი ვერ ვბედავდით ზიარებას, იმიტომ, რომ გამოჩენისა გვემინოდა. ერთხელ, მარიამობის მარხვაში, დედაჩემი ატყდა: თუ არ ვეზიარე, არ იქნებაო. მე ვთხოვე, რომ მღვდლისათვის არ ეთქვა სრულებით თავის ჩამომავლობა. დედამ მომცა პირობა, მაგრამ, ეტყობა, სინდისს ძლიერ შეენუხებინა, რომ ვერ გაეძლო და ეთქვა სულ ყველაფერი. იმავე დღეს, როცა თქვა აღსარება, ვილაც კაცები დაგვესხნენ, შეგვიკრეს ხელები და გაგვიგდეს წინ.

რომ მივყავდით, საწყალ დედაჩემს რცხვენოდა ჩემი და თვალებით მეხვენებოდა, რომ მიმეტყვებინა იმისთვის ეს შეცდომა. საწყალი დედა!

ბატონთან რომ მიგვიყვანეს, იმან შემდგომ სხვათა და სხვათა სასტიკთა ტანჯვათა, უბრძანა ბიჭებს, რომ შევებით გუთანში ისე, როგორც აბამენ ხარებს. ხარის უღელი დაგვადგეს კისერზე, მაგრამ ეს სასჯელი ბატონმა პოვა მსუბუქად იმიტომ, რომ გუთანში ხარები დადიოდნენ ძლიერ ნელა და ვერ დავიღლებოდით და იმისთვის მეორე დღეს შეგვაბა კევრში. კევრზე დაჯდა თითონ და გვერეკებოდა. ცოტაც რომ დავმდგარიყავით ამოსუნთქვისათვის, მაშინვე გველოდა სახრე. კარგა მოგეხსენება, რამდენი სირბილი შეუძლია კაცს უმეტესად ისე

დასუსტებულს, როგორც იყო დედაჩემი. თითქმის ათჯერ შემოურბინა კალოს ისე, რომ ერთი ჩივილიც არ ამოსვლია პირიდან. მეთერთმეტედ რომ უნდა დაგვენყო შემოვლა, დედაჩემი უეცრად წაიქცა და მოკვდა. სანყალს დედაჩემს არც დააცალეს მშვიდად მომკვდარიყო. ბატონს ეგონა, რომ ატყუებდა იმას და ამიტომ სახრით დაუწყო ცემა, რომ აეყენებინა და ასე სახრის ქვეშ ამოხდა სული.

– გამოუშვით, ბიჭებო, ეგეცა, ხომ ხედავთ, ამხანაგი აღარა ჰყავს, – უთხრა ბიჭებს ბატონმა ჩემზე.

ბიჭებმა გამომიშვეს.

საღამოზე მომცა საშინელი სიცხე, შუალამემდის ვინვალე საშინლად. მე მეგონა, ცოცხალი ჩამაგდეს ჯოჯოხეთში-მეთქი. შემდგომ შუალამისას კი აღარა მახსოვს რა. გავმხდარიყავ ავად შავი საოფლით. ჯერ ისე ავად რომ ვყოფილიყავ, ვინ იყო ჩემი პატრონი, ვის შესტკიოდა ჩემთვის გული, რომ საოფლესში, ამ საშინელ შესაყარ ავადმყოფობაში, ვინმე მომკარებოდა, მაგრამ, არ ვიცი როგორ, მხოლოდ სამ კვირას უკან მოვედი გრძნობაზე. ერთმა რეგვენმა დედაკაცმა, რომელსაც არ ესმოდა არც სიცოცხლე, არც სიკვდილი და არც ავადმყოფობა და, რომელიც თურმე მივლიდა მე ავადმყოფობაში, შემატყობინა, რომ ჩემს გარდა კიდევ ბევრნი სხვებიც იყვნენ ჩემსავით ავად. ამ ავადმყოფობით ჩემი ბატონის სახლში მოკვდა სამი კაცი, იმათში ერია ერთი პირმშო შვილი ჩემი ბატონისა.

გავიდა სამი წელიწადი ჩემი მოყვანის შემდეგ. ბატონიც შემირიგდა, ვგონებ იმიტომ, რომ ჰპოვა ჩემში სასარგებლო ნივთი, და რა უნდა მოგახსენო: ეძებდა ჩემში ერთგულებას და დარწმუნებული იყო, რომ მე ვიყავი მისი ერთგული! ხა! ხა! ხა! ერთგულებას ეძებდა იმაში, რომელსაც დედა მოუკლა უღელში... საკვირველნი არიან, შენმა გაზრდამ, მაგვარნი კაცნი.

მე შემისრულდა ოცდასამი წელიწადი. ამ დროს ქალბატონს ჰყავდა ერთი გოგო, სახელად ნატო. ნაბლისფერი გრძელი თმა, ბამბასავით თეთრი პირისახე, ცოტათი მსხვილი ტუჩები, მშვენიერი თეთრი კბილები, ტანი შუათანაზე უფრო დაბალი და წვრილი. ნატო იყო მართლა და ლამაზი, მაგრამ რა იყო იმაში უფრო მშვენიერი, – ეს იმის თვალეები, არ ვიცი, როგორ გამოვსახო ის თვალეები. შენ სხვაგან სადმე რომ ყოფილხარ დიდხანს და რომ მოსულხარ, შეგინიშნავს, როგორ უყურებია შენთვის დედაშენს?

– მე დედა არ მახსოვს, – უპასუხა დურმიშხანმა.

– ჰო, უკაცრავად, დამავიწყდა. ნატოს თვალეები იყურებოდნენ ისე. ის თვალეები იყვნენ ცისფერი და ისე სავსე საიდუმლოთი, როგორადაც ცა. ის თვალეები რომ შემოგხედავდნენ, თითქოს გიყვავებდნენ, თითქო გთხოვდნენ შეწყალებას. თითქო გეუბნებოდნენ: ახ, რა კარგი კაცი ხარ. მე ვიყავ, ნატო რომ მიყურებდა ხოლმე, სწორედ კატის მდგომარეობაში, როდესაც იმას უსომენ ზურგზე ხელს. როცა ის მიყურებდა ხოლმე, ღმერთს ვეხვეწებოდი, რომ იმას ეყურებინა დიდხანს, მაგრამ ნატო არ იყო იმისთანა, რომ სულ ყველასათვის ეყურებინა სხვა გომბიოსავით. მე დარწმუნებული ვარ, ბუნება შეცდენილიყო, რომ ის დაიბადა მოსამსახურედ, ჩვენი ქალბატონი კი – ქალბატონად.

ერთხელ მე და ნატო ერთად ვიყავით ქალბატონის ოთახში. ქალბატონმა, რალაცაზედ გაჯავრებულმა, ნატოს უბრძანა მოეტანა რალაცა. ნატო გაიქცა მოსატანად, მაგრამ ის ნივთი ვერ იპოვნა დროზე.

– ოჰ, შე მამაძაღლო! ოჰ, შე უნამუსო! – შეუტია ქალბატონმა ნატოს, რომ მოვიდა, – ნეტავი საჭმელი იყოს, რომ ჩქა-

რა იპოვნო. რაზე ვეჭმევი ამ აზარქალებს, რაზე ვაჭლექებინებ თავს! გაგყიდი, შე უნამუსო, აღარ შემიძლიან შენი გაძლება!

– ქალბატონო, მაპატივე, შენი ჭირიმე. დროზე ვერ ვიპოვე, ბატონის მზემ.

– შეხე, შეხე, ამ უნამუსოს, როცა ტყუილად უნდა დაიფიცოს, მაშინვე ბატონს მივარდება ხოლმე.

– არა, ღმერთმანი... – და ტირილით ველარ დაასრულა სიტყვა.

მე ველარ შევძელ ყურება და გამოველ კარში. ცოტა ხნის შემდეგ გამოვიდა კარში ნატოც.

– ნატო, ძალიან განუხებს ქალბატონი? – ვკითხე დაღონებით.

– ისე, რომ ლამის თავი მოვიკლა, – მიპასუხა მან და დაინყო ისევ ტირილი.

– ნუ ტირი, ნატო, ღმერთი მონყალეა, რაც გინდოდეს ხოლმე, მე მომკითხე: როგორც შევიძლებ და რითაც, შეგეწევი. ამის შემდეგ შენ და, მე – ძმა, მეც შენისთანა ობოლი და უპატრონო ვარ.

უნდა გენახა, რომ რა მადლობის თვალებით შემომხედა მაშინ ნატომ.

– ჩემო ძმაო! – მითხრა ნატომ, გამომართვა ხელი, მაკოცა და შევარდა შინ განითლებული.

მე გული ისე არ შემიხტა, როგორც შეუხტებათ ხოლმე დის კოცნაზე. იმ წლოვანებაში, რომელშიაც მე და ნატო ვიყავით, ყოველივე დაძმობილება გარეშე პირთა დასრულდება ხოლმე ცოლქმრობით, თუ არამ დაუშალა.

შენთვის საჭირო არ არის მოგახსენო ყოველივე ბოღვა სიყვარულისა, და სწორე მოგახსენო, ეხლა ვერც-კი შევიძლებ მოგონებას.

კარგა ხანი რომ გავიდა ჩვენი შეყვარებისა, ერთხელ მოვახელე დრო და ვთხოვე ბატონს ჯვარისწერის ნება.

– რას მიჰქარავ, ბიჭო, ჯვარის დაწერა კი არა, მამა გიცხონდა!

– შენი ჭირიმე, ბატონო!

– ვისზე უნდა დაინერო ჯვარი?
– იმას არა გთხოვ, შენი ჭირიმე! – შენი ქალბატონის გოგოზე.

– ქალბატონის გოგოზე?

– დიას.

– დიას! – გამაჯავრა ბატონმა. – დიას, თითქო არ იყვნენ სხვა გოგოები, რომ შინაურები არ მოძებნო!

– რა ვქნა, შენი ჭირიმე, ეს მომეწონა და.

– რაო? მოგეწონა? მოგეწონა, თითქოს ბატონის შვილი იყო! სხვა არა მოგეწონა რა, მამა გიცხონდა?!

– ბატონო...

– ნადი, დაიკარგე. არ შეიძლება! მოსამსახურეს შინიდან არ გაფუშვებ და არც შენ მოგცემ ნებას. შინ მინდისხარ!

რას ვიტყვოდი? შენი მტერი იყოს ისე, როგორც მე გამოვედი ბატონის ოთახიდან. ნატო თურმე კარში იდგა და მიცდიდა, რა ამბავს გამოვიტანდი. გამოსული რომ დამინახა, აღარც კი მათქმევინა, ისე დაიწყო ტირილი.

შემდეგ ეს ჩემი ლაპარაკი, რომლიდანაც მოველოდი ბედნიერებას, გახდა წყაროდ ჩემი უბედურებისა. აი, როგორ: ჩემს ბატონს აქამდის ხეირიანად არც კი შეეხედა ნატოსათვის და თვითონ ნატოც თურმე ერიდებოდა იმას, მაგრამ მე რომ ვთხოვე იმაზე ჯვარისწერა, მაშინ გაესინჯა და მოსწონებოდა.

ერთხელ ჩემთვის ვიჯექი და ვფიქრობდი, როგორ მომეხდინა ნატოზე ჯვარისწერა. უეცრად მომვარდა ნატო და ჩამომეკიდა ყელზე.

– ნოდარ, შენი ღვთის გულისათვის, მიშველე. რა ვქნა, ჩვენი ბატონი როგორღაც მიყურებს, თითქო მეარშიყება. ისეთი თვალებით მიყურებს ხოლმე, რომ საშინელია. რა ვქნა? მითხარი!

ამ სიტყვებმა მე თმა ამიშალეს და სისხლი მომიყვანეს ყელში.

– თავი მოარიდე, ნუ შეხვდები ხოლმე, – ვუთხარი მე.

– ეგ მეც ვიცი, უნინ დღე დამელიოს, სანამ მე მისი ამიკობა მივიღო, მაგრამ მერმე რა ვქნა?

– ღმერთი გვასწავლის მერმე.

ამავე დღეს ბატონს გაემეორებინა ნატოსათვის აშიკობა. ნატოს, რასაკვირველია, იმისათვის არ მიეცა პასუხი. გავიდა სამი კვირა და ბატონს აღარა უთქვამს რა ნატოსთვის.

სამი კვირის შემდეგ დამიბარა ბატონმა, მომცა ერთი წიგნი და მიბრძანა წაღება იმისი ქალაქს, ერთს მის მოკეთესთან და იქიდან მოტანა იმ წიგნის პასუხისა. მე გამოვართვი ის წიგნი და წავედი ქალაქს. იმ წიგნში თურმე სწერდა ბატონი, რომ მე დავეჭირეთ ქალაქში სამი კვირა. სამი კვირა რომ გავიდა, წამიკითხეს წიგნი და მითხრეს, რომ წავსულიყავ სოფელში. მე მაშინვე შევიტყე, რისთვისაც იყო ეს საქმე მოხდენილი. როგორც კი მივედი სოფლის ბოლოს, შემხვდა ერთი ბებერი დედაკაცი.

– დედაშვილობას, მითხარი, ჩვენი გოგო რასა იქს?– ვკითხე იმას.

– ეჰ, შვილო, ნუ მკითხავ. შენი მტერი იყოს, ის რომ არის!

– რა ამბავია, მითხარი ჩქარა, დედაშვილობას?! – შეკრთომით ვუთხარი მე.

– რა ამბავია, შვილო... ჩვენი ბატონი გააშიკებოდა იმას და იმ წაწყმენდილს დაყოლებით რომ ვერა ექნა რა, ძალა ეხმარა და შიშით, თურმე, უნდოდა შეეყვარებინა თავი. სანყალს ქალს ჯერ კი ეთმინა, მაგრამ შემდეგ მოთმინებიდან გამოსულიყო და წყალში ჩავარდნილიყო. აი, ნაოზას თავში იპოვნეს თურმე საცოდავი.

მე ველარ გავიგონე უკანასკნელი სიტყვები, გაცხარებული მივვარდი ბატონთან.

– ბიჭო, რა ამბავია?– დაიძახა იმან, – ეშმაკს გიგავს ეგ სახე!

– არაფერი! სად არის ნატუა?

– ეშმაკმა იცის შენი თავი! სულ შენი საქმეა, შე ძაღლის შვილო, უთუოდ...

მე აღარ დავასრულებინე სიტყვა და მივვარდი ხანჯლით.

– რას შვრები, შე მამაძაღლო? მიშველეთ, მომკლა! – დაიკვილა ბატონმა.

ეს იყო იმის უკანასკნელი სიტყვა. შემდეგ დაიწყო სასიკვდილოდ ხრიალი. ბატონის შეკვივლებაზე გამოვარდა ქალბატონი და, ეს ამბავი რომ დაინახა, შეჰკვივლა და შევარდა თავის ოთახში. იმის ხმამ მომაგონა, რომ კიდევ მყავდა ჯავრის ამოსაყრელნი პირნი, გამოვუდეგ იმას. ოთახში რომ შევევარდი, დავინახე, რომ ქალბატონი გადახვეოდა შვილს და იფარავდა.

– ნოდარჯან, მე მომკალ, ჩემს გიგოს ნუ მომიკლავ, არა დაუშავებია რა შენთვის! – მითხრა ქალბატონმა ხვეწნით.

მაგრამ მე არ მესმოდა იმათი ხვეწნა. სისხლისაგან გაგიჟებულმა, მე დავაკალ დედას შვილი. შემდეგ გამოვვარდი კარში, შევჯექი ცხენზე და გამოვიქეცი. სალამოზე დამენია მდევარი და, რასაკვირველია, არა თუ იმათგანმა დამიჭირა ვინმემ, ან მოინდომა მოკვლა, არამედ თვითონვე მასწავლეს, რომ გადავვარდნილიყავ ახალციხისაკენ. მე მართლა დავიჯერე იმათი დარიგება და მესამე დღეს მივედი ახალციხეს. აქ მაშინვე გამოვცხადდი მუფტისთან და მოვახსენე სურვილი მათი სჯულის მიღებისა. მეორე დღეს დიდის ამბით მივიღე თათრობა, ვგმე ქრისტე. აქ ოსმალის დიდკაცებმა დამაჯილდოვეს, მირჩიეს სტამბოლში წასვლა და იანიჩარის ჯარში გამწესება. მე წავედი და გავმწესდი. უნდა მოვახსენო, რომ იქ ჩემი გარეგანი ცხოვრება იყო ძლიერ კარგად, მაგრამ რა სრულდებოდა ჩემს გულში, ის უწყოდა მხოლოდ ღმერთმა.

მოკვლა უბრალო ყმანვილისა, და უმეტესად გადადგომა ქრისტიანობისა არ მაძლევდნენ მოსვენებას და არც ახლა მასვენებენ. მხიარულობაში, ძილში, ომში, ან თუ საცა გინდა, ყველგან სისხლში შესვრილი ყმანვილი მიდგას წინ და მეუბნება სალამობით:

– მე რა დაგიშავე, რად მომკალ?

რამდენჯერ ვეძიე ომში სიკვდილი, რამდენჯერ გიჟივით გადავვარდი გაცხარებულ ომში, რომ ჩქარა გავშორებულიყავ ცხოვრებას, მაგრამ მტრის ტყვია არ მპოულობდა მე, და სიკვდილის მაგიერ გამივარდა მამაცობის და გულადობის ხმა და იმან მაშოვნინა ასისტაობა. მაგრამ ამის შემდეგაც არ და-

მიმშვიდდა სინდისი. შემდეგ, იმ ფიქრით, რომ გამექარვებინა ეს აზრები, დავიწყე ვაჭრობა, მოვიგე ფული, მაგრამ ჩემი სინდისი მაინც არ დამშვიდდა.

– ღმერთო! მომეტევება როდისმე ჩემი შეცოდებანი? – თქვა ჩუმად ჩაფიქრებულმა და თვითონვე დაატანა, – საიდუმლო ხმა მეუბნება, რომ არაო.

– ღმერთი მრავალმონყალეა, – უთხრა დურმიშხანმა, – მე გამიგონია, რომ არ არის ცოდვა, რომელიც არ მიეტევოს, თუ წმინდა გულით მოინანიებსო.

– არა, ჩემთვის არ არის მოტევება, – ჩაფიქრებით თქვა ოსმან-ალამ, – არა ჩანს მოტევება.

– სასონარკვეთილებას ნუ მისცემ თავსა, ღმერთი მრავალმონყალეა, – გაუმეორა დურმიშხანმა.

– ეჰ, გვეყოფა! უკაცრავად, მოგანყინე თავი, – დაღონებულის ღიმილით უთხრა ოსმან-ალამ და უბრძანა ბიჭებს ცხენების მომზადება.

– შენც ჩვენთან წამოხვალ, ვგონებ? – ჰკითხა დურმიშხანსა, – გზაზე მოვილაპარაკებთ შენს მომავალ ცხოვრებაზე.

– გეახლები.

რამდენიმე წუთის შემდეგ შესხდნენ ცხენებზე და გასწიეს. ჭირი იქ დავაგდე, ლხინი აქ მოვიტანე.

– ოჰ, ეგ შენარუნდაგეთქვა! – უთხრეს ალექსის, რომ გაათავა.

– მაშ, ვის უნდა ეთქვა?

– კნიაზ-ლიბერალს.

კნიაზ-ლიბერალს ვეძახდით კნიაზ ლ. დ-სა, იმიტომ, რომ დიდი გულმოდგინებით სურდა ყმების განთავისუფლება და ყოველსავე ამბავს ბატონყმობაზე შეიტყობდა ხოლმე სულ ყველაზე წინ.

– ხვალ თქვას იმან.

– ხვალ კნიაზ ლიბერალმა... კნიაზ-ლიბერალო, მოემზადე, მაგრამ მაღალ ფრაზებს კი თავი დაანებე.

– თქვენ გამოჯავრებულ ბატონყმობაზე სულ არას ვიტყვი, – სთქვა კნიაზ ლიბერალმა.

IV

- ნათლიმამ, გაბედე-მეთქი, გაბედე!
  - ჰმ, ჰმ, დედაკაცო, გადააბრუნე ე მწვადი, სულ დანვი!
  - კარგი, სიტყვა ბანზედ ნუ ააგდე, შენ გეუბნები!
  - რასა, შენი ჭირიმე?
  - გაბედე-მეთქი ჩემი ნათლულის გათხოვება.
  - აკი ვბედავ, თუ მთხოვა ვინმემ.
  - აი, მეც მოციქული.
  - არა, შენი ჭირიმე, მე იმას ვერ მივცემ!
  - რატომ?
  - რა ვიცი, ჯერ ერთი, იმიტომ, რომ... ეჰ, ბევრი მიზეზია, რატომაც არა.
  - მაინც რა არის, ვითომ ბიჭი არ ვარგა?
  - ბიჭი კარგია, მაგრამ...
  - დაანებე თავი მაგ მაგრამებს.
  - მაგრამ უთვისტომოა.
- ამ სიტყვებზე პირველი მოლაპარაკე დაიღრეჯა ისე, თითქოს უჩხვლიტა რამემო.
- რა უშავს, რომ უთვისტომოა, ამიტომ კაი ბიჭი არ არის? ჯერ ორი წელიწადია, რაც ჩემთან არის და ას თუმნამდის ფული იშოვნა, კარგი არ არის?
  - კარგია, მაგრამ მე, ხომ იცი, იმ ქალის მეტი არა მყავს რა, მინდა რომ ერთ ხეირიანს მივსცე ვისმე.
  - ვინ არის შენში ხეირიანი?
  - ვისაც ღმერთი მომცემს. მე მინდა ერთ საწყალ აზნაურს მივსცე ვისმე.
- აქ პირველი მოლაპარაკე ისევ დაიღრეჯა ისე, თითქოს გულიდან მოსწყვიტეს რამეო.
- ახლა რა არის, რომ აზნაური არ იყოს?
  - აზნაური სხვა რამ არის, ჩემო ნათლია. ერთი გოგო-ბიჭი მაინც ეყოლება მოსამსახურე. წყალს მაინც თითონ არ მოიტანს, პურს მაინც თითონ არ გამოაცხობს.
  - განა იმისი ცოლი კი გამოაცხობს პურს? განა ამას კი არ

შეუძლიან, რომ იყოლიოს გოგო-ბიჭები?

– რატომ, მაგრამ მან ფული უნდა აძლიოს, აზნაურს თავისი ეყოლება.

– თუ აგრეა, ხვალვე ვუყიდი ყმებს! მერე ხომ მისცემ?

– არ ვიცი, უმოკეთოა, ნათლიავ, უმოკეთო! მეც ოჯახის შვილი ვარ, მტერი მყავს და მოკეთე, მინდა იმათში თავი გამოვიჩინო სიძითაც და მოკეთითაც.

– სულ ტყუილია, ჩემო ნათლიმამ. ასეთ ქორწილს ვუზამ, რომ პირველ თავადიშვილს არ ჰქონდეს.

– რა გამოვა იმითი?

– ის გამოვა, რომ იმ დროებით შენ მტერს იმით თვალეხს დაუწყენებ, მერე დურმიშხანი ისევ დაინყებს ვაჭრობას, მოიგებს ფულს და ხომ იცი, ფულს რა შეუძლია?

– ფული გვარიშვილობას ვერ გამოუცვლის.

– მართალია, მაგრამ რომ ის გვარიშვილები დაჰნატროდნენ იმას, ის გვარიშვილები, რომ თავზე ადგნენ იმას, რომ იმათ ასესხოს ფული?

– ოჰ, შენ შენი მოყე! ახლა ვინდა გელაპარაკება.

– ვტყუი, თუ?

– არ ტყუი, მაგრამ რომ ისეთი იყოს, როგორც შენ ამბობ, შენ დურმიშხანს უნდა ჰქონდეს ბევრი, ასი თუმანი.

– ექნება.

– საიდან?

– თავისი ვაჟკაცობით... და მე ვიცი რითაც. მე მივსცემ ჩემი ქონების ნახევარს!

– რადა?

– ის მე ვიცი! აკი გეუბნები, რომ უნდა შევეუდგე ღმერთსა: იქნება კიდევ მელირსოს მოტევება.

– ოჰ, მოყევე კიდევ; როდის დაანებებ შენ ბოდვას თავს?

– როცა მოვკვდები.

– კარგი, მამა ნუ წაგინყდება, მაგისთანა ლაპარაკს თავი დაანებე.

– მაინც რას მეტყვი?

– მერე, მერე! ჯერ ვახშამი ვჭამოთ. სუფრა გაშალეთ. ვინა ხართ მანდა! – დაუძახა მეორე ოთახში.

– ეგ „მერე“, ეს ერთი წელიწადია მესმის შენგან.

– რა ვქნა, შენი ჭირიმე, ჩემო ნათლია, ვერ გამიბედავს და რა წყალში ჩავვარდე?!

ასე ლაპარაკობდნენ ორი ხნოვანი კაცი სურამში, ქრისტე-შობის ღამეს, მჯდომი ქართული დარბაზის კერის პირას. პირველი ამათგანი იყო, თუ იცანით, ჩვენი ნაცნობი ოსმან-ალა, რომელმაც შემდგომ შეხვედრისა დურმიშხანთან, ის დაიჭირა მოჯამაგირედ და იხმარებდა ვაჭრობაში. მეორე იყო სურამის მცხოვრები გლეხი, სახელად... მაგრამ რად გინდათ სახელი.

დასხდნენ ვახშამზე. პირველად დაჯდა ჩვენი უსახელო, მერმე იმის მეუღლე, შემდეგ იმისი ქალი და უკანასკნელად ოსმან-ალა.

– აბა, ნათლულო, არ გათხოვდები?

– კარგი, ნათლიას მზემ, დამეხსენ, – და მორცხვობით დაიხედა ძირს.

– მტყუანს რა ვუთხრა, რომ კიდევ გიამება ხოლმე, რომ გეტყვი!

– კარგი, თორემ წავალ, აი! – უთხრა ქალმა და დაჰკრა ხელი მუხლზე.

– რა საქმრო გიშოვე, რომ იცოდდე?

– თვალი იმასაც დაუდგება, მე ქმარი არ მინდა!

– რატომ, ქალო?

– არა და იმიტომ.

– მაინც, მოლოზნად ხომ არ უნდა ნახვიდე?

– არა.

– მაშ, ქმარი არ გინდა?

– არ მინდა, მე დედასთან უნდა ვიყო.

– მაშ, შინ უნდა დაბერდე?

– ჰო.

– ნუ, მამაშვილობას, აგრე ნუ განყრები! – ღიმილით უთხრა ოსმან-ალამ.

- მაშ, ნუ მეუბნები ხოლმე შენც და არც მე გეტყვი.
- ოჰ, ვიცი: მამაშენმა რომ გაგათხოვოს, კი არ გათხოვდე-ბი, მაგრამ მე რომ გიშოვნო საქმრო, იმას კი შეირთავ განა?
- არა!
- ახლა რა არი, შენი არა და არა?
- დურმიშხან, აქ მოდი! – დაუძახა მეორე ოთახში.
დურმიშხანი შემოვიდა.
- გადახტი, აკოცე ჩემს ნათლულს და ხელზე რომ ბეჭედი გაქვს, მიეცი ნიშნად! – უთხრა ოსმან-ალამ დურმიშხანს ყურში.
დურმიშხანი გადახტა, აკოცა ქალს და მისცა ბეჭედი. ქალმა შეჰკივლა, წამოხტა სუფრიდან და გავარდა კარში.
- უი, დამიდგა თვალები! ეგ რა ქენით! – თქვა დედამ, შეხედა ოდნავ ღიმილით და ტუჩებზე მიიღო თითები.
მამამ შეხედა ოსმან-ალას გაჯავრებით და დაინახა იმის თვალებზე ორი ცრემლი. სანყალს, იმას მოაგონდა, რომ იმისთვისაც შეიძლებოდა ამგვარი ბედნიერება თავის ნატოსთან.
- რას შვრები, კაცო? ტირი? ეს რა მიყავი: რაზე შემარცხვინე? გამხილებს შენვე სინდისი თუ არა?
- არა, ნათლიმამ, ეს სხვა ცრემლი იყო. დაუძახე ჩემს ნათლულს, გამოვიდეს. მომილოცავს სიძე! მოდი, დურმიშხან, დაჯექი, ახლავე გამოვა შენი დანიშნულიც.
- მაშ აღარ ხუმრობთ, – თქვა მამამ ღიმილით.
- რალა ხუმრობაა! თუ კაცი ხარ, ახლაც ნუ მოგვცემ შენს ქალს! ღმერთმანი, გავალ და მთელ სოფელში თავს მოგჭრი.
- მართლა, დედაკაცო, ტყუილია არის, წადი, შემოიყვანე შენ შენი პატარძალი.
- აგრე უეცრად როგორ იქნება? აკი გითხარი, ცოტა დამაცადე-მეთქი.
- კეთილ საქმეს ცდა არ უნდა, – უპასუხა ოსმან-ალამ.
რამდენიმე ხნის შემდეგ შემოიყვანეს ქალი და მოუსვეს დურმიშხანს გვერდით.
- ეჰ, ასე ჩქარა არ მინდოდა, მაგრამ რაკი მოხდა, რალა გაეწყობა. ღმერთმა დაგლოცოთ, შვილებო, და მე მაღირსოს

გახარება თქვენი ბედნიერებით! – უთხრა იმათ ქალის მამამ.

– ადექით, ხელზე აკოცეთ! – ასწავლა ოსმან-ალამ.

ახალი დანიშნულები ადგნენ და ხელზე აკოცეს, როგორც ქალის მშობლებს, აგრეთვე ოსმან-ალას.

– ღმერთმა გაკურთხოთ, შვილ... – ველარ დაასრულა და გადმოსცვივდა ცრემლები ოსმან-ალას.

მეორე დილას აღარ იყო სურამის გარშემო სოფელი, რომელშიაც დიდი და პატარა არ ლაპარაკობდა ამ ამბავს. კიდეც გამოვიდა ცოტა ხანი და ისევ სოფლელები შეიყარნენ დურმიშხანის ქორწილში და, აი, დურმიშხანი დგას ეკლესიაში ღვთის ტაძრის წინ და აძლევს პირობას თავის მეუღლეს სიკვდილამდის სიყვარულისას, მაგრამ უყვარდა იმას თავისი დანიშნული? არა, იმას არ უყვარდა არც ეხლანდელი თავისი დანიშნული, არც გულისვარდი და არც ოსმან-ალა, ღირსი სიყვარულისა იმ კეთილისათვის, რომელიც უყო მან დურმიშხანს. იმას უყვარდა მხოლოდ სიმდიდრე და თავის პატივი და იმათ მოპოვებას შესწირა ყოველივე კეთილი გრძნობა გულისა. რად უნდა იმას სიყვარული, როდესაც აუსრულდება თავისი ოცნება, ის იქნება მდიდარი, პატივცემული და დამოუკიდებელი. რა ფასითა ყიდულობდა ამ სიკეთეს, იმას არ ჰქონდა საჭიროება გამოკითხვისა. და აი, სიმდიდრისთვის მამაკაცი ყიდის თავს, როგორც ერთი კურტიზანკთაგანი. საწყალი ოსმან-ალა! იმან მისცა დურმიშხანს ნახევარი თავის ქონება იმ აზრით, რომ ის ერთხელ მოიგონებდა იმას და აუნთებდა ღმერთს სანთელს იმის ცოდვების შესამსუბუქებლად და იმის საფლავზე ჩამოაგდებდა ერთს ერთგულ ცრემლს. საწყალო ოსმან-ალა! რა მწარედ მოტყუვდი შენს ფიქრებში!

ოსმან-ალამ ორი თვე დააცალა დურმიშხანს და შემდეგ ნაიყვანა სტამბოლში თავის ქონების ჩასაბარებლად. რომ მივიდნენ სტამბოლში, ოსმან-ალამ თავის ნახევარი ქონება მართლა მისცა დურმიშხანს, მეორე ნახევარი კი შესწირა ეკლესიას, თვითონ კი შემდგომ დალოცვისა პატრიარქისაგან, ცხადად აღიარა ქრისტიე. მოგეხსენებათ, რა წვალეებას მიიღებდა ის მაჰ-

მადიანთაგან? იმ აზრით, რომ როგორმე მოექციათ ისევ მაჰ-მადიანთა სჯულზე, ოსმალთ მოლებმა იხმარეს ყოველი შესაძლო მათგან ცბიერება, მაგრამ, რომ სიკეთით ვერ შეიძლეს იმისი მოქცევა, მერე ძალა იხმარეს და ამისათვის მოლალეს იმაზე სხვადასხვა ტანჯვანი, მაგრამ ამითაც რომ ვერას გახდნენ, შემდეგ კრეს შაყა, ესე იგი გაჭრეს შუაზე. დურმიშხანი კი იმ დროს, როდესაც იმას აწვალებდნენ და შემდეგ ისე საშინლად მოკლეს, არ ფიქრობდა არც ერთს ღონისძიებას იმის შევლისათვის და შემდეგ სიკვდილისა იმდენი ვერ შესძლო, რომ გამოეთხოვა სტამბოლის მართებლობისათვის იმის დამარხვის ნება. საწყალი ოსმან-ალას გვამი ეგდო რამდენიმე ხანი სტამბოლის ქუჩაში, სანამ შეწუხებული სუნით არ მოიგონეს იმის ზღვაში გადაგდება. და სად ჰქონდა დურმიშხანს დრო ქალაქუნასავით ტირილისა ან რბენისა ეკლესიაში ოსმან-ალას სულის გასასვენებლად! იმ დროს, როდესაც ოსმან-ალას აგდებდნენ ზღვაში, ის იდგა ბოსფორის პირზე და ელოდა გემს ყირიმიდან საქუდე კალმუხის ტყავებით, დაკვეთილს ოსმან-ალასაგან. იდგა და ფიქრობდა, გაყიდვით სად უფრო მოიგებდა, იქვე, თუ უკეთუ წამოიღებდა საქართველოში.

– ჯერ აქ ვივაჭრებ, – თქვა რამდენიმე წუთის შემდეგ, – მერე წავალ საქართველოში.

ამ გადაწყვეტის შემდეგ დურმიშხანი დარჩა მართლა სტამბოლში რვა თვე და ისე გაერთო ვაჭრობაში, რომ არც ერთხელ არ მოაგონდა ცოლი და არ შეატყობინა, რომ კიდევ იყო ცოცხალი. რვა თვის შემდეგ დურმიშხანმა მთელი ქარავანი სხვადასხვა ფარჩისა წამოიღო სტამბოლიდან და წამოვიდა შინ. ცოლმა დაახვედრა მშვენიერი ვაჟი... საწყალ ქალს ეგონა, რომ იმით გაახარებდა დურმიშხანს; ის მოეხვეოდა და აკოცებდა ტკბილად ვაჟის დედას, მაგრამ დურმიშხანმა დაჰხედა ყმანვილს, გაიღიმა და ჰკითხა დედას:

– ჯერ ხომ არ მოგინათლამთ?

– არა, მაგრამ ჩვენებიანთ გოგია მთხოვს, მე მოვნათლავო, – უპასუხა ცოლმა.

– გოგია კი არა, მოგია არ გინდა! უთხარი, რომ თავადისშვილს უნდა მოვანათვლინო-თქო.

– თავადიშვილი რაღა არის, ის გოგია უფრო მოკეთეობას არ გვიზამს?

– შენ რა იცი, რაც არის? შენ შენი საქმე იცოდე! შენ ჩემ კითხვაში ნუ შემოდიხარ!

– მაინც კი ვიტყვი, რომ ჩვენ თავადიშვილი მოკეთეობას ვერ გვიზამს.

– რა იცი შენ? ერთხელ რომ დიდმა თავადმა დაგიძახოს ნათლიდედა, ერთხელ რომ მისმა ცოლმა გამოგარჩიოს სხვა დედაკაცებში და მოგიკითხოს, აბა მითხარი რად ღირს, ჰა?.. შემდეგ გაიზრდება შენი შვილი, ვინ იცის, როგორ უპატრონოს. შენ რა იცი, დედაკაცო! – და დურმიშხანი დაფიქრდა და წარმოიდგინა, როგორ გაზრდიდა შვილს. აი, ხედავს, რომ ის ზის ცხენზე, ახლავს თავის ნათლიას. დიდ მოედანზე გდია დიდი ქვა და იმაზე დგას ვერცხლის თასი. აი, გამოაჭენა ერთმა თავადიშვილმა ცხენი, წამოიგდო თოფი, ესროლა თასს, მაგრამ ააცდინა; აი, გამოდის მეორე, ოჰ, იმანაც ვერ მოარტყა. აქ მოაჭენებს ცხენს იმისი შვილი, კობტად გადმოიგდო თოფი, ესროლა და გადააგდო თასი. კითხულობენ: ვინ არის ეს ყმანვილი, თითონ მეფე იკითხავს იმის დედ-მამას და გამოჩნდება, რომ ის არის დურმიშხან წამალაძის შვილი. რა ბედნიერი იქნება მაშინ დურმიშხანი. ან აი იმისი შვილი, ჯერ ჭაბუკი, შევიდა ბერად. შეხეთ რა მშვენიერი ანგელოზივით სახე აქვს, ყური დაუგდეთ, რა მშვენიერი ტკბილი ხმით კითხულობს მარხვანს, შეხედეთ, ამ კითხვაზე როგორ გასწირეს თავსული მლოცველთა, ხოლო აქა-იქ ისმის ბერების ქვითქვითი. აი, ერთხელ იმისი ნათლია შეხვდა კათალიკოზს და თავის ნათლულის კითხვას აქებს იმასთან, აი, შენიშნა კათალიკოზმა, ნაიყვანა თავისთან, აკურთხა ილუმენად, არქიმანდრიტად და ეპისკოპოზად. აი, დურმიშხანის შვილი, ეპისკოპოზი, ზის ცხენზე და წინ მიუძღვის დროშას და მოჰყავს საეკლესიო ჯარი ბატონის მოსამველეებლად. კითხულობენ: ვინ არის ეს ახალგაზრდა ეპისკოპოზი. დურმიშხან

სოვდაგრის შვილი. ოჰ! რა ბედნიერი იქნება მაშინ დურმიშხანი, ვინ იცის, იქნება კათალიკოზადაც გახდეს. ოჰ! მაშინ კი დურმიშხანი აღარ დაუკრავდა თავს არც ერთს თავადს.

მეორე დღეს სურამში აღარ იყო თონე, რომელშიაც არ ცხვებოდა პური და ნაზუქი დურმიშხანის შვილის ნათლობისათვის. მართლდა საგანგებო ნათლობა რამ, თურმე, გააკეთა. თავის დღეში რაც რამ კი ენახა ჩვენს საქართველოში, თუ თათრებში, ყველა მოამზადებინა და თითქმის დღის სავალზე აღარ იყო სოფელი, რომლიდანაც დიდი და პატარა არ მოეპატიჟნა. ყმანვილი მონათლა თავადმა ქაიხოსრო აბაშიძემ, რომელიც იმ დროს იყო იმ მხარეს – და დაანათლა ერთი კომლი კაცი. ნაცვლად ამისა, მკლავის ძღვნად გაუგზავნა დურმიშხანმა ერთი უმშვენიერესი არაბული ცხენი, აკიდებული სხვადასხვა ძვირფასი ფარჩებით.

სწორედ ამ დროს იყო დაწერილი ის წიგნი, რომელიც ნაიკითხა სანყალმა გულისვარდმა.

მართლა, გულისვარდი! ის კი დაგვაზინყდა! ახლავე მოგახსენებთ იმის ისტორიასაც. დაეხსენ, გაიზარდოს მანამ ზურაბი, ეს სახელი დაარქვეს დურმიშხანის შვილს. დაეხსენ, გაიზარდოს; ჩვენ კიდევ შევხვდებით იმას, როდესაც ის იქნება მშვენიერი ყმანვილი კაცი, სიამპარტავენე მამისა, ნუგეში დედისა და ოცნება ბევრი ლამაზი ქალისა.

V

ავლაბარში, სუფ-კარაპეტის ეკლესიის აღმოსავლეთის მხრით, ზედ გორაზე, იმ დროს, როდესაც ხდებოდა ეს საქმეები, რომელთაც ახლა მე მოგახსენებთ, – თქვა მორიგემ, – იდგა მხოლოდ ერთ ოთახიანი იაქათილის სახლი, რომელსაც ჰქონდა ორი ფანჯარა და-სავლეთისაკენ, მაგრამ იქიდან არა მოჩანდა რა, იმიტომ, რომ ის ფანჯრები იყვნენ გაკრულნი ზეთნასმული ქალაღდით. ეს სახლი, ცოტა რომ მიელაგ-მოელაგებინა კაცს გარედან: ქალაღდის მაგიერ ჩაესოთ მინები ფანჯრებში და გაელესათ, იქნებოდა სასიამოვნო შესახედი, მაგრამ ეხლანდელის

მდგომარეობით იცქეროდა როგორღაც დაღონებით.

იყო იანვრის დილა, ქროდა ქარი და ნუნუნით აყრიდა ნამქერს ფანჯრებს. იმ სახლში მცხოვრებნი, ორი ქვრივი დედაკაცი, ის იყო ამდგარიყვნენ და ერთი გვიდა სახლს, მეორეს კი ახლათ ამდგარსა ლოგინითგან წამოესხა სინჯაფის ქათობი, ქურაში შეეყო ფეხები და თბებოდა. პირველი იყო კარგა მოხუცებული, თითქმის სამოცდაათი წლისა და წლოვანებით ცოტა მოხრილი ტანში, მაგრამ პირისახეზე ჩანდა, რომ თავის დროზე ყოფილიყო არა უვარგისი. მეორე იყო, ასე ოცდათხუთმეტ წლამდე: ცოტა დიდი ცხვირი, ხმელი პირისახე, წვრილი, თითქოს დასცინიან ვისმე, იმისთანა ტუჩები, თვალები შავი, მაგრამ იმისთანას შემოგხედავდა, იტყოდი, რომ ეს დედაკაცი ჩემ სულსაც კი ხედავსო, ეტყობოდა, რომ ის არ ეკუთვნოდა იმგვარ ქალთა, რომელნიც თავის ცხოვრებაში არ მიიღებენ შრომას, განსაჯონ არც ერთი საგანი.

– არა, დედიჯან, მე აღარ შემიძლია ეს, რაც გინდა მიყავ, ისევ სხვა ხელობას დავინყებ, – უთხრა უმცროსმა ქალმა მოხუცებულსა.

– რატომ, შვილო, რა არის?

– რა არის და, ბევრჯერ ისე შევწუხდები ხოლმე, რომ არ ვიცი რა ვქნა.

– რისგან, შვილო?

– იმისაგან, რომ ადამიანი მოდის, მართლა საჭიროება აქვს, ტირის, გეხვეწება, გაფიცებს, რომ მართალი უთხრა და შენ კი უნდა დაიწყო, ეშმაკმა იცის რა?

– რა ვქნათ, შვილო, ჩვენი მამა-პაპაც ეგრე ყოფილა და ჩვენც ეგრე უნდა ვიყოთ.

– აი, ახლა იმ სანყალ გოგოს მივეცი პირობა, ხვალ მოდი და ხვალ გეტყვი-მეთქი, რაც უნდა ვქნა, ამაღამ სიზმარში ვნახავ-მეთქი, მაგრამ მე ნუხელი სიზმარი სრულებით არ მინახავს, ის კი ახლა მოვა, აბა რა უნდა ვუთხრა?

– ვინ გოგო, მე არ მახსოვს?

– აი, ერთი ლამაზ-ლამაზი გოგო არ მოვიდა, რომ ტიროდა კიდევცა.

– ჰო, მე კარში გავედი მაშინ. მერმე რა იყო?

– საშინელი ტირილით მითხრა, რომ დანიშნულმა მომატყუაო.

ჯერ მე შემეცვარა და მერე სხვაზე დაიწერა ჯვარიო.

– ახლა რა ვუყოთ? ცოტა მოხდება ხოლმე მაგისტანა მაგალითები.

– იმას ჰგონია, რომ ის იყოს პირველი მაგის მაგალითი. – დალონებით თქვა უმცროსმა.

– მერე რა მინდაო?

– გინდა თუ არა, ერთი იმნაირი რამე მასწავლე, რომ მეც ისე მოვუკლა იმას გული, როგორც იმან მომიკლაო.

– შენმა მზემ, ვერას ეტყოდი, გიჟივით ტირილს დაიწყებდი იმასთან.

– არა, თუმცა მომდიოდა ტირილი, მაგრამ მაინც კიდევ გავუშალე ქერი და ვუთხარი, რომ გორიჯვარის და არბოს წმინდა გიორგი ელოცა და ისინი დასჯიდნენ იმის ორგულს.

– ცოტა შორს უნდა გაგეგზავნა, უნდა გეთქვა სპარსანგელოზი, ან ლომისა, ან ლაშარის ჯვარი, ისე, რომ ასრულება გაძნელებულიყო.

– რას ბრძანებ, იქაც არ მიდის! ჩემსა და ღმერთ შუა ერთი აღარა არის რაო, მე იმისთანა რამე მასწავლე, რომ ეშმაკის ძალით ასრულდესო...

– მერმე რა უთხარი შენ?

– რას ვეტყოდი: ვუთხარი, დღეს მოსულიყო და აი, საცაა, მოვა და არ ვიცი, რა ვუთხრა.

– მაშ, როცა მოვიდეს, უთხარი, დედა გიკითხავს-თქო.

იმ დროს, როდესაც ესენი ასე ლაპარაკობდნენ, გულისვარდი დაეთხოვა თავის ქალბატონს და წამოვიდა ამათთან. ეს იყო იმის მეორე დღეს, როდესაც შეიტყო დურმიშხანის დაქორწინება.

გულისვარდმა გაყინული ხელებით დააკაკუნა კარები.

– ვინა ხარ? მოდი!

– უკაცრავად, შეგანუხეთ, უდროოდ გაიხელი, – თქვა გულისვარდმა, როცა შევიდა შინ.

– არაფერი, შვილო, არა უშავს რა, მოდი, გათბი, მოდი ქურასთან, – უთხრა უფროსმა დედაკაცმა.

გულისვარდი მივიდა, გაიხადა ქოშები, ავიდა ტახტზე, ას-
ნია საბანი და მიუჯდა ქურას.

– აი, დედავ, ის ქალი, ნუსხელ რომ გითხარი, – უთხრა უმ-
ცროსმა ქალმა დედას, გულისვარდი რომ გათბა მაშინ.

მოსუცებულმა დაათვალიერა გულისვარდი.

– იმ უღმერთოს, შენზე ლამაზი ვინლა უნდოდა, მზის უნახ-
ავს ხო არ იშოვნოდა?!

გულისვარდმა მორცხვად დალუნა თავი და თვალები აევსო
ცრემლებით.

– ნუ სწუხარ, შვილო, – უთხრა იმავე დედაკაცმა, – ნუ
სწუხარ, შენ არა ხარ მაგისი პირველი მაგალითი.

– ჰო, შენ არა ხარ პირველი მაგალითი, – დაუმატა უმ-
ცროსმაც ნალვლიანად.

– ახლა რა გინდა, შვილო? – ჰკითხა უფროსმა.

– შენ ქალს ჰკითხე, რაც მანდა.

– ასწავლე იმისთანა რამე, რომ შური იძიოს.

– შურისძიება ცოდვა არის, შვილო. ღმერთზე მიანდე,
ღმერთი ილოცე, რომ იმან გადაუხადოს მაგიერი.

– არა, დედი, მე თითონ უნდა გადავუხადო მაგიერი, გა-
დავუხადო ისე, რომ იცოდეს, ის მე ვიყავი და არა სხვა ვინმე.

– მაშ, რა ვქნათ, შვილო? აი, რას გეტყვი: ჯერჯერობით არ
შეიძლება გადახდა, უნდა მოიცადო კარგა ხანი.

– რამდენიც გნებავთ, თუნდაც სიკვდილამდის, ოღონდ კი
ბოლოს მოვუკლა იმას გული.

– მაშ, იცი რას გეტყვი?

– მიბრძანეთ.

– ისწავლე მკითხაობა, როდესაც ყოველივე მკითხაო-
ბის საიდუმლოებას შეისწავლი, მაშინ შენ თითონ მოიგონებ,
რაგვარადაც დასაჯო შენი მტერი. გინდა?

– მინდა! – ცოტა ხნის შემდეგ თქვა გულისვარდმა.

– არა, შვილო, ჯერ ეგრე ჩქარა პირობას ნუ მომცემ, ჯერ
მოიფიქრე კარგა.

– ფიქრი აღარ უნდა! მე ერთხელ შევიძლებ დავსაჯო ჩემი
გულის მომკვლელი, სხვა რაღა მინდა?

– იცი, შვილო, რას იწყებ? არა, აი, მე რა გითხრა: ახლანდელი დღით შენ ეყრები ქვეყანას. ამის შემდეგ გახდები კუდიანი, მკითხავი. ამის უკან ყველა დაგინწყებს შენ ყურებას არა როგორც ადამიანს, არამედ როგორც რასმე კაცსა და ემ-მაკს შუასა. გიფიქრია ეს?

– მე ფიქრი აღარ მინდა!

– არა, ამაღამ კიდევ იფიქრე, თუ შეგიძლია, ღმერთსაც შეეხვეწე და ხვალ მათხარი, რასაც გადანყვეტ, ახლა მშვიდობით. ამ ლაპარაკის შემდეგ გულისვარდი გამოვიდა და წამოვიდა შინ.

– ეგლა გაკლდა, – უთხრა უმცროსმა ქალმა დედას დაყვედრებით, ვარდო რომ გამოვიდა კარში, – აბა, რაზე მოიხვიე თავზე სხვისი შვილი, რომ შენი თავის შენახვაც გიძნელდება?

– რა ვქნა, შვილო! მე მეგონა, რომ ჩვენი ხელობა შეაშინებდა და დაანებებდა თავს განზრახვას. ჩანს, რომ არა ხუმრობს სანყალი.

– ახლა რაღას იქ? ხომ ნახე, რომ მე არა მგავს.

– შენ რა? ის რაღა კარგს შვრება, ხორციით დაღუპულმა, სულიც უნდა დაღუპოს.

– მაინც კიდევ ბარაქალა, ქალო, თუ დაღუპა, ისე მაინც, რომ უმტროს თავის მტერს!

– ახლა რით უნდა უმტროს ვითომ, თუ გინდ ჩვენი ხელობა ისწავლოს?

– მაშ, არას ასწავლი?

– არა. მე იმედი მაქვს, რომ ამ ერთ წელიწადში დაავინყდეს თავისი განზრახვა და გახდეს ისევ პატიოსან დედაკაცად. ამით დავიხსნით ჩვენ ქრისტიანის სულს ჯოჯოხეთიდან და ეგებ იმისათვის ღმერთმა დაგვიმადლოს.

– რომ არა ქნას და მოინდომოს სწავლა?

– ვასწავლი, სულ ვასწავლი, რაც კი ვიცი და მერე თითო იცის, როგორ მოიხმარს ჩემს სწავლას. ამის გარდა, შვილო, რას გეტყვი? ეგ გოგო კიდევ გამოგვადგება ჩვენ, ხომ იცი, რომ თავადების გოგოა, ვისაც ჩვენ დავჭირდებით, მოასწავლის ჩვენთან და იმით ერთ ლუკმა პურს ვიშოვნით.

სანამ ესენი ამას ლაპარაკობდნენ, გულისვარდი მივიდა

შინ, შევიდა ქალბატონთან და სთხოვა განთავისუფლება.

– რათა, გოგო, განა შეგძულდი? – ჰკითხა ქალბატონმა.

– არა, ქალბატონო, ღმერთმანი, არა, – უპასუხა ვარდომ არევით.

– მაშ, რისთვის მანებებ თავს? ხომ არავინ არას განუხებს, ჩემო ვარდო? მითხარი, შვილო.

– არა, მაგრამ...

– მაგრამ რაღა არის, მითხარი ჩქარა, რად გინდა განთავისუფლება?

– იქნება უფრო კარგმა კაცმა მითხოვოსო, – უნდა ეთქვა გულისვარდს, მაგრამ ტირილში ვერ გამოეთქო.

– რაო, რაო, გოგო?

– იქნება უფრო კარგმა კაცმა შემირთოს, – განუმეორა გულისვარდმა.

– ოჰ, თუ აგრეა, ხვალვე თავისუფალი იქნები. მაგისათვის რას ტირი, ტუტუცო? ამაღამ ბატონი რომ მოვა, ვეტყვი და ხვალვე წიგნს დავაწერინებ! სად უნდა იცხოვრო?

– ჩემ დიდუდასთან.

საწყალმა გულისვარდმა ამითი დაიწყო ტყუილის ლაპარაკი. აქამდის არც ერთხელ არ ეთქვა განზრახვით ტყუილი.

მეორე დღეს განთავისუფლებული გულისვარდი მიადგა ჩვენს ნაცნობს კარს ავლაბარში და დაუწყო კაკუნი. შიგნიდან ხმამ შეიპატიჟა.

ნუ შეხვალ, საწყალო გულისვარდო, დაინერე პირფვარი, ახსენე ღმერთი, შეაფურთხე ეშმაკს და გაბრუნდი უკან! არ ესმის! შევიდა საწყალი გულისვარდი!

– რაო, შვილო, მოიფიქრე? – ჰკითხა მოხუცებულმა დედა-კაცმა, რომ შევიდა გულისვარდი.

– მოვიფიქრე და გადავწყვიტე, რომ უნდა ვისწავლო, – უპასუხა გულისვარდმა.

– ბარაქალა, ქალო, მე არ მგვანებიხარ, – უთხრა უმცროსმა.

– ეს რაღა კარგს შვრება, ყმანვილები ხართ ჯერ თქვენ, ორივე, საწყლებო, სისხლი გიდულთ – უპასუხა მოხუცმა.

– კარგი, შვილო, – მიუბრუნდა გულისვარდს, – თუ არ და-

გიშლია, გადმოდი ჩვენთან. ღმერთმა ქნას, რომ არ ინანო ეს შენი განზრახვა.

– ხვალვე გადმოვიტან ჩემს ბარგს! – უპასუხა გულისვარდმა.

ამის შემდეგ მთელი ერთი წელიწადი იმსახურეს ამ მკითხავებმა გულისვარდი, მაგრამ მკითხაობისა არა ასწავლეს რა.

– ყმანვილია, ქარი გაუვა თავიდან და მერმე კიდევ დამიმაღლებს, რომ არ გავრიე ჩვენს ცოდვაში, – ამბობდა მოხუცებული, მაგრამ იმ ერთი წელიწადის შემდეგაც არ ჩანდა ცვლილება გულისვარდის განზრახვაში.

ამ ერთი წელიწადის შემდეგ მოკვდა მოხუცებული მკითხავი და უმცროსი დარწმუნდა, რომ გულისვარდის დათხოვა ამის შემდგომ აღარ შეიძლებოდა და ამისთვის, რაც კი რამ საიდუმლოება იცოდა მკითხაობისა, სულ ყველა ასწავლა და მიჩაქმა კითხვა ყოველთათვის, ვინც კი მივიდოდა საკითხავად. არ გასულა დიდი ხანი, რომ დაბალ ხალხში დაიწყეს ლაპარაკი ვარდუას მკითხაობაზე და აუარებელმა ხალხმა დაიწყო დენა საკითხავად.

ათ წელიწადს შემდეგ გულისვარდი, აჩრდილი უწინდელი გულისვარდისა, დაჭმუჭნული და გამხდარი პირისახით, იჯდა ორსართულიან ძვირფასი ხალებით მორთულ სახლში და უკითხავდა რამდენიმე პირს. რამოდენიმე ქართველი და კახელი თავადისშვილი, მოსულნი მხოლოდ იმისთვის, რომ ეკითხებინათ ვარდუასათვის ისხდნენ მეორე ოთახში და ელოდნენ თავის რიგს.

– მე აქ ვერ გეტყვით, რაც მინდა, – უთხრა ერთმა გასათხოვარმა თავადისშვილის ქალმა, რომ შევიდა ვარდოსთან და განითლებულმა დაღუნა თავი.

– მიბრძანდი მაგ მეორე ოთახში, ეხლავ გიახლები.

ქალი გავიდა.

– რა ვქნა, დედიჯან, არ ვიცი, როგორ შეგატყობინო მე ჩემი მწუხარება, – უთხრა იმან ვარდუას, რომ შევიდა.

– რატომ, შვილო, რა არის იმისთანა?

– შენ ვერ გაიგებ ჩემ მწუხარებას. ჩემ მწუხარებას იგრძნობს მხოლოდ ის, ვისაც თითონ გამოუცდია, მაგრამ შენ... შენ იყ-

ურები ისე, რომ შენ არ იცი, რა არის სიყვარული.

– სიყვარული? ოჰ, მე მაგისი არა ვიცი რა, მე სიყვარულისა არა ვიცი რა, არაფერი, – სთქვა ვარდომ სიჩქარით და დაღონებით.

– აკი გითხარი? მე თუ არა მიშველე რა, მოვკვდები... მიშველე რამე, დედი, შენი ღვთის გულისათვის, – გულამომჯდარმა უთხრა, ქალი მისწვდა და აკოცა ხელზე.

– ვინ არის შენი შეყვარებული?

ქალმა უთხრა.

– ნუ ტირი, ღმერთი მოწყალეა, მოვახერხებთ როგორმე, შეგიყვარებს შენ შენი საყვარელი, მაგრამ ქორნილში კი უნდა დამპატიო.

– ოჰ, უთუოდ, ღმერთს გეფიცები, ოღონდ კი ნეტავი ამის-რულო და!

გულისგარდმა აასრულა იმ ქალის თხოვნა ერთ კვირას უკან უთილისმოდ.

– აბა, მიკითხე, ჩემო ვარდო, ჩემი ალექსანდრე რასა იქს? ერთი თვეა, წიგნი არ მომსვლია, – ეუბნებოდა ვარდუას უწინდელი იმისი ქალბატონი, რომელმაც, შემდგომ ვარდოს ხელობის შეტყობისა, არა თუ აიყარა სიყვარული, არამედ სიყვარულთან იგრძნო იმნაირი შიში იმისი, რანაირადაც ეშინოდა თავისი ქმრისა.

ვარდუამ გაშალა ქერი.

– ალექსანდრე, ქალბატონო, ახლა ცხენზე ზის და ჯირითობს. აი, მეფეც იქ არის და უყურებს ყმანვილის ჯირითობას. აი, ალექსანდრემ გააჭენა ცხენი. ოჰ, ბარათაანთ თეიმურაზი გამოუდგა, ესროლა ჯირითი, ყოჩად ბატონო! ჯირითი დაიჭირა და გააბრუნა ცხენი. გააჭენე, თეიმურაზ, ცხენი, გააჭენე! მოვიდა, დაგენია ბატონი! ოჰ, შიგ ბეჭებში არ მიაღრცყა სანყალს!.. აი, მეფემ აქო ალექსანდრე. ქალბატონო! უყურებ, მეფემ აქო ალექსანდრე, სხვა რაღა გინდა?

– არაფერი, შვილო, მადლობელი ვარ! – განცვიფრებულმა უთხრა ვარდოს.

მე აღარ შეგანყენთ თავს გულისგარდის მკითხაობით.

მოგახსენებთ მხოლოდ, რომ ვარდომ ამ დროს შეიტყო ბევრი იმისთანა, რაც იყო შესარცხვენელი კაცთა ჩამომავლობისათვის.

გავიდა კიდევ ათი წელიწადი. ათი წელიწადი, ხუმრობაა ათი წელიწადი? ამ ათ წელიწადში დაიხოცნენ ბევრი მათგანი, ვისთანაც გვექონდა ჩვენ შემთხვევა გაცნობისა ამ მოთხრობაში, დარჩნენ მხოლოდ თავნი პირნი: დურმიშხანი თავის ცოლშვილით, ესე იგი, ერთი შვილით და ვარდო თავისი განთქმული მკითხაობით. დარჩნენ ისე, როგორც ორი ფალავანი შუა მოედანზე, მომზადებულნი საჭიდაოდ.

ვნახოთ, ვინ ვის მოერევა.

VI

აპრილის საღამოს, ის იყო, ჩავიდა მზე სურამის გორის იქით და იქიდან შადრევანივით ისროდა სხივთ, რომელნიცა, ერეოდნენ რა ჰაერს, ხდიდნენ იმას ცეცხლის ალივით. ბუნება, გართული მზის საღამოში, არც ერთი სიოთი არ შეარყევდა ფოთოლს. აქა-იქ მოდიოდა ჭიკჭიკი ყოველთვის მოუსვენართ ჭივჭავთა, რომელნიც ღამისთვის ეძებდნენ მოხერხებულ დასაჯდომსა და ამიტომ ერთმანეთს ართმევდნენ ალაგებს. მენახირებმა, ის იყო, ტყიდან გამორეკეს ნახირი შოლტის ტლაშატლუმით და სიმღერით მოერეკებოდნენ შინ. ნახირი მიდიოდა შინ გაჩქარებული, ჩუმად, მხოლოდ აქა-იქ კი შებღავლებდნენ ხოლმე დროითა და დროით ძროხები თავიანთ ხბორებს, მეტიმეტი სიყვარული რომ მოაგონდებოდათ ხოლმე მაშინ. რამდენსამე დედაკაცს მხარზე ედგათ კოკები და დამწკრივებულნი მიეშურებოდნენ წყალზე დუმილით.

ამ დროს დურმიშხანის სახლის გვერდით მწვანე ხავერდით მინდორზე ძვირფასი ხალი იყო გაშლილი და იმაზე იყო წამოწოლილი ჩვენი დურმიშხანი. ცოტათი მზისაგან გაშავებული და ხმელი პირისახე, აგრეთვე ძარღვიანი ხელები და სრულეებით გამხდარი ტანი აჩვენებდნენ, რომ ის კაცი არ იყო შინ ჯდომის მოყვარე. ხოლო რამდენიმე ხაზი პირისახეზე, ჭალარა თმამი და უღვაძებში უმონმებდნენ, რომ ის არასოდეს არ

ყოფილიყო უსაქმოდ და დაედო იმაზე თავისი ბეჭედი. მაგრამ, რასაკვირველია, ესე ჩვენ ვხედავთ დურმიშხანს თითქმის ოცი წლის შემდეგ.

დურმიშხანმა, ის იყო, მოსწია ერთი ჩიბუხი მშვენიერი სტამბოლის თამბაქო, გადააგდო ჩიბუხი იქით, გადაბრუნდა გულალმა და დაუნყო ყურება მონმენდილ ფირუზივით ღია ლურჯ ცას. იმან უყურა, უყურა ცას და ჩაფიქრდა. იმას მოაგონდა თავის სიყმანვილე, ის სიყმანვილე, როდესაც დადიოდა კონკებში და ყველა მსახური სცემდა თავში, მოაგონდა შემდეგ პირველი გაცნობა გულისვარდისა, იმისი სიყვარული.

– რა ძრიელ უყვარდი სანყალს! – ფიქრობდა დურმიშხანი, – რო ის არა ყოფილიყო, ხომ არ გამანთავისუფლებდა ბატონი. რა კარგად მოვიქეცე, რანაირად ვაჩვენე თავი, რომ თომ მიყვარდა, მაგრამ, ღმერთმანი, ღირდა სასიყვარულოთ, რამტენი ვატყუე სანყალი, რომ მოვალ-მეთქი. მართლა, ფული რომ დავპირდი უკანასკნელ ნიგნში, რატომ არ გავუგზავნე? ეჰ, რათ უნდა ფული, ჩემთვის უფრო საჭიროა. ნეტა სად იქნება ეხლა სანყალი? ვინ იცის, როგორ დაბერდა, როგორ გაფუჭდა! ნეტა მომიგონებს ხოლმე კიდევ? მომიგონებს კი არა და მგონია ერთმა ბიჭმა ვინმემ შეირთო და შვილებით აივსო. სად ეცლება ჩემ მოსაგონებლად... სანყალი ოსმან-ალა. აბა თუ ერთი ვაწირვინე იმისთვის, აბა თუ ერთი სანთელი ავუნთე! სირცხვილი შენთვის, ჩემო თავო! იმ სანყალმა ნახევარი თავის ქონება მოგცა, იმისი წყალობით ხარ ასე ბედნიერი!.. რა ვქნა, ღმერთმანი, ფულები კი არა მშურს, მაგრამ მოცლა არ არის. რა უყო. ვვვ! რა საშინელი იყო საბრალო, მოსაკლავათ რომ მიჰყვანდათ; რანაირად შემომხედა, თითქოს მეხვეწებოდა რასმე. რა იქნებოდა, რომ დამემარხა? მე ჩემმა ღმერთმა, არ ვემართლები...

– მამაჩემს ვახლავარ, – უთხრა ერთმა ყმანვილმა კაცმა, რომელიც, ის იყო, მოვიდა საიდღამაც და შორიახლო ჩამოხტა ცხენითგან.

– ოჰ, შვილო ზურაბ, შენ?! – წამოიძახა დურმიშხანმა, წამოხტა ყმანვილივით და აკოცა პირზე. – რასა იქ, შვილო, ხო კარგათა ხარ?

– კარგათა ვარ, დედა სად არის?
– აქ არის. ჯერ არ გინახამს?
– არა, პირდაპირ შენთან მოვედი.
– ბარაქლა, შვილო. ყოველთვის წინ მამა უნდა გაახარო ხოლმე. სხვა, რა ანბავია, როგორ რასმე მოიარე, როგორ რასმე დახვალ ამხანაგებში?

– ნულარ მეტყევი, მამავ, აღარ შემიძლიან ამ საშინელ ამ-პარტავან თავადებში ცხოვრება.

– რა არის, რას გიშლიან ისენი?

– რალა რა არის? ხმას ამოიღებ, თუ ხუმრობაში ანუ რაშიმე გავერევი იმათში, მაშინვე ჭირსავით მომშორდებიან ხოლმე და დაინყებენ ბუტბუტს: „კუმ ფეხი გამოყო, მეც ნახარ-ნახირო“.

– რატომო? რითა გჯობნიან შენ ისინი? შეძლებით, სი-ლამაზით, გაზრდილობით თუ ვაჟკაცობით?

– არც ერთით.

– მაშ, რა უნდათ? რითა გჯობიან?

– ჩამომავლობით.

– ჰმ, ჩამომავლობით... ჩამომავლობით. – ჩაფიქრებით გაიმეორა დურმიშხანმა, – აბა ჰკითხე იმათ მაგათგან თავის კაცობით ვინ იშოვნა ყმა და მამული? ვინ იშოვნა იმდენი ფული, რომ რომელიც უნდა თავადიშვილის მამული იყიდოს?

დურმიშხანი თავის გამდიდრებას აწერდა მხოლოდ თავის ვაჟკაცობას.

– მაგას არ ფიქრობენ, – უპასუხა ზურაბმა.

– შენი ვალია, რომ ჩააგონო. იმათი მამები არ არიან, რომ მეხვეწებიან ხოლმე შვილის მონათვლას, იმისათვის, რომ ელიან კარგს კუნეულას. როცა ფული სჭირდებათ, დაბლა მიკრავენ თავს? მოიცადონ. შენ ეს მითხარი, მეფემ ვერსად შეგნიშნა?

– ვერსად. არსად არ მოხდა იმისთანა შემთხვევა, მაგრამ ეხლა რალაცას იძახიან, ვითომ ომი იქნებაო, აბა, მაშინ შევი-ტყობთ, ვინ კუ ყოფილა და ვინ ლომი.

– შენ კი გენაცვალე, შვილო! იმედი მაქვს, შვილო, რომ მა-მაშენს არ შეარცხვენ, მაგრამ ეს რა სთქვი! ომი?! ვისთან უნდა იყოს ომი?..

– არ ვიცი; მგონია, რომ ოსმალოებთან უნდა იყოს, მაგრამ

სწორედ არავინ იცის რა.

– ეგ ვერაფერი ამბავი მოიტანე, შვილო. ომი ვაჭრობის მტერია. უეცრად რომ ომი მოხდეს, დავილუპებით.

– აი, აკი გითხარი, თითქო მე ვიყო ომის მიზეზი, იმნაირ საყვედურს მეუბნები.

– კარგი, კარგი, ბარაქალა! – და დურმიშხანი დაღონდა. დაინახა რა ეს ზურაბმა, გამოესალმა და ნავიდა დედასთან. დურმიშხანმა რომ შეხედა მიმავალ ზურაბს და დაინახა მშვენიერი ვაჟკაცის ტანი, სიამპარტავნით გაიღიმა.

– რასაკვირველია, შეიშურებენ ჩვენი თავადისშვილები, ვინ იქნება იმათში ჩემი ზურაბისთანა, – სთქვა სიამაყით დურმიშხანმა თავის გულში და შემდეგ დაიწყო ფიქრი თავის ვაჭრობის საქმეზე:

– ეს კი ავი ამბავი მომიტანა ჩემმა ბიჭუკამ! თუ ხვალვე არ მივეშველე ჩემ ქონებას, სულ დავილუპები. აბა, მაშინ ნახე, დურმიშხან, აზნაურიშვილობა!

მეორე დღით დურმიშხანი ადგა ადრე, გაიყოლა თავისი ოსმალოთავანი სამი ბიჭი და გასწია სტამბოლისაკენ.

მიდის დურმიშხანი ქონების შესაძენად; ის კი არ იცის, რანაირი უბედურება გროვდება იმის თავზე. ბევრი დრო აღარ გამოსულა დურმიშხანის წასვლის შემდეგ, რო მეფემ დაიბარა თავისი პირველი ვეზირი და უბრძანა საქართველოს სამძღვრების გასინჯვა ოსმალოს მხრისაკენ და, საცა საჭიროდ ჰპოვოს, ააშენოს ციხეები. ვეზირი წამოვიდა, გაშინჯა სამძღვრები და, სხვათა შორის, ჰპოვა ციხის აშენების საჭიროება სურამში. მაშინვე საჩქაროდ მოაგროვეს მასალა, დასწვეს კირი და შეუდგნენ შენებას.

– აბა და ახლა თუ იქნება რამე, უთუოდ უნდა გამოვიჩინო თავი, – ჰსთქო ზურაბმა და ამ აზრით მიაშველა რამტენიმე ურემი. მაგრამ საკვირველი იყო, რამტენჯერაც აიტანეს ის ციხე ერთი ხუთიოდ ადღამდე, იმტენჯერ იჭექა და გასკდა შუაზე; რაღაც ავი სული უშლიდა იმ ციხის გაკეთებას. მღვდელს ახდევინეს პარაკლისი, მაგრამ მაინც კიდევ არ იქნა, მაინც კიდევ გასკდა კედელი. უკანასკნელ ყოველი ღონისძიება მოიხმარეს, მაგრამ არაფრით არა იქმნა რა; კედელმა თავისი

არ დაიშალა. რა ქნან?

– მოდი, ერთი მკითხავს ვაკითხვინოთ! – წამოიძახა ვილა-
ცამ.

– მკითხავს! მკითხავს! – დაიძახეს ყველამ, ვინც კი ახლდა
ვეზირს.

მოახსენეს ეს აზრი ვეზირს. ვეზირმა მოიწონა, მაგრამ
საქმე დადგა იმაზე, ვისთვის უნდა ეკითხვინებინათ, ვინ იყო
იმისთანა განთქმული მკითხავი.

– ავლაბრელი ვარდუა! – წამოიძახეს რამტენთამე პირთა.

– საკვირველი რამ არის. ერთხელ ისეთი რამ მითხრა, რო
ის საქმე მე და ღვთის მეტმა არავინ იცოდა, – ჰსთქო ერთმა.

– მეც, კაცო, – უპასუხა მეორემ.

– მეც, – დაიძახეს რამტენთამე.

– ერთხელ ჩემი დედაკაცი ყოფილიყო და საკვირველ რა-
მეებს მოთქვამდა, – დაასრულა ვეზირმა.

– მაშ, მოდი და წავიდეს ვინმე საკითხავად, არა, ვეზირო?
– ჰკითხა უფროსმა თავადიშვილმა.

– წავიდეს, წავიდეს! რაც ჩქარა იქნება, ისა სჯობია, –
უბრძანა ვეზირმა.

მაშინვე ერთი ყმანვილი თავადიშვილი შეჯდა ცხენზე და
თავისი ბიჭებით წამოვიდა ვარდუასთან. ქალაქში რომ მოვ-
იდა გულისვარდთან, იმასთან პოვა რამდენიმე პირი, მოსუ-
ლი საკითხავად. ელჩმა გაყარ-გამოყარა ყველანი და მივიდა
ვარდოსთან.

– რა გინდა, შვილო? – ჰკითხა ვარდომ.

– ვეზირისაგან ვარ გამოგზავნილი. მიკითხე ჩქარა.

– რაზე, შვილო, მითხარი!

ყმანვილმა უთხრა, და რომ გაათავა და ჩაჩუმდა, ვარდოს
მოუვიდა ღიმილი.

– აბა, ეხლა მოვიდა შენი დრო, ჩემო თავო, თუ რამე შეგი-
ძლიან, – სთქვა ვარდომ თავის გულში და ჩაფიქრდა.

– ბევრს ნუ ფიქრობ, ჩემო ვარდუავ, ჩქარა მითხარი! –
უთხრა ყმანვილმა.

– არა, შვილო, სიჩქარით საქმე არ გაკეთდება და არც თუ
ციხე აშენდება. ჯერ მითხარი...

- მკითხე ჩქარა რაც გინდა, – დააყოლა ყმანვილმა.
- ჯერ მითხარი, სურამში ცხოვრობს ვინმე ვაჭარი დურ-მიშხანი?
- ცხოვრობს.
- შვილი რამე ჰყავს?
- როგორ არა, ერთი ჩემი ტოლი და ამხანაგი, მშვენიერი ყმანვილი ზურაბი.
- კარგი! ახლა წადი და უთხარი ვეზირს, რომ თუ თითონ არ მოვიდა, კითხვა არ შეიძლება-თქო. უთხარი, რომ ვთხოვ იმას მოსვლას ჩემთან, თუ საქართველოსთვის კეთილი უნდა.
- რას მეუბნები, დედაკაცო?! მითხარი რამე, ისე ვერ წავალ.
- არა, შვილო, შენთვის არ იქნება თქმა. შენ დროს ნუ კარგავ, ჩქარა წადი. საქართველოს ბედი ახლა შენზეა დამოკიდებული, – და ყმანვილი თითქმის ძალით გამოაგდო კარში.
- მაშ, რა ვქნა, რა ვუთხრა ვეზირს?
- უთხარი, რომ თითონ მოვიდეს. საჭირო არის-თქო! ყმანვილი მაშინვე შეჯდა ცხენზე და გასწია უკან.
- გულისვარდი ჩაფიქრებული შემოვიდა შინ და მლოდნელნი ყველანი დაითხოვა. უთხრა, რომ მისულიყვნენ ხვალ. იმავე დღეს გავარდა ქალაქში ხმა, რო ჯარიდგან მოვიდა კაცი ვარდოსთან საკითხავად და იმის შემდეგ ვარდუა დაჯავრიანდაო.
- აბა, ჩემო თავო, – ფიქრობდა ვარდო, – აბა, ეხლა მოვიდა დრო შენი შურისძიებისა... აბა, თუ შეგიძლიან რამე, ახლა შეგეტყობა. ჰოი, წყეულ იყავ, დურმიშხან! რისთვის დამლუპე მე საწყალი! რა გინდოდა ჩემგან, რა დაგიშავე, რისთვის ჩამაყენე ამ მდგომარეობაში?! საწყალო ჩემო თავო! დაღუპულო ხორციო, სულითაც უნდა დაიღუპო, – და დაინყო საწყალმა ტირილი მწარეთ.– აი, შე ლაჩარო, ჩემო თავო! შეგეშინდა? – ცოტა ხანს შემდეგ ისევ დაინყო ლაპარაკი: – აბა, შენი გულის მკვლელი ჩაგივარდა ხელში, აბა, რა ნვალეზას მოუგონებ. იმის სიკვდილი? ცოტაა იმისთვის. დეე, ეწვალოს ისე, როგორც მე ვწვალე ამ ოც წელიწადში.
- ვეზირს როგორც კი მოახსენეს ამ მკითხავის პასუხი, მაშინვე შეჯდა ცხენზე და შინაც აღარ მიბრუნდა, ისე პირდაპირ

მივიდა ვარდუასთან.

– აბა, ჩემო საყვა-
რელო, მიკითხე რა უნდა
ვქნა?

– შენ ბრძანდები
ვეზირი? – ჰკითხა იმას
ვარდუამ.

– მე ვარ.

– აბა, თუ შენ ბრძან-
დები და პასუხის გეპაც
შენა გაქვს ბევრი. სანყა-
ლო ბატონო! რა ავ დროს
გრგებია შენ ვეზირობა.
ღმერთო! რას ვხედავ! წყ-
ეულნო უსჯულონო, სად
მოდხართ, რა გინდათ
ჩვენი სანყალი საქართ-
ველოსაგან? ღმერთო! რა
დავაშავეთ და შეგცოდეთ,

რისთვისა გვსჯი ასე საშინლათ? ვაი, ვაი! რამტენი მოდიან!
ღვთის მშობელო დედაო, შენ დაგვისხენი. ღმერთო! ჰხოცენ,
აი, დედებს ართმევენ შვილებს და ქათამივით ჰკვლენ, ნუ მის-
ცემ, სანყალო ქალო! ნუ მისცემ შენ შეილს. ოჰ! წაართვა წყ-
ეულმა, უშველე, ბატონო, უშველე, თორემ დავიღუპებით!

– რა ვქნა, მითხარი! – ოცნებით უთხრა ვეზირმა.

– აი, ვხედავ, – განაგრძელა ვარდუამ: – უსჯულოთ ჯარი
შემოეხვია ჭინჭველასავით სურამის ციხეს. ჩქარა, ჩქარა ააშ-
ენეთ, მხოლოდ ის დაიჭერს ჯარს. თუ რო ის არ არის, აქ მოვ-
ლენ. ღმერთო, რა მოგვივა მაშინ! შენი წვრილშვილი მაინც
შეიბრაღე, ბატონო, შენი წვრილშვილი, ნუ დაახოცინებ უსჯუ-
ლოთ, – და ვარდუამ დაიწყო ტირილი.

მართლა ტიროდა თუ ტყულად, არ ვიცი. ოცდაერთ წელი-
ნადში ისწავლა ისეთი აქტიურობა, რომ ღმერთმა შეარცხვინოს
იმასთან ეხლანდელი განთქმული აქტიორები.

– რა ვქნა? რა უნდა ვქნა? მითხარი ჩქარა! – უთხრა ვეზირმა.

- უნდა როგორმე ააშენო სურამის ციხე.
- აკი ვაშენებ, მაგრამ გვექცევა და რა ვუყო?
- ამოყარე ის საძირკველი, რომელიც ჩაგიყრია, ორ ადლზე კიდევ მოთხარე, გაანათვლინე მღვდელს, მაგრამ... ამას რას ვხედავ? ღმერთო, შენ დამიხსენ! ბატონო! ჰოი, წყეული იყოს ის დღე, რა დღესაც მე მკითხაობა დავინყე! ბატონო, ნუ გაიგონებ, რასაც გეტყვი. არა, გაიგონე, კარგა ყური დამიგდე, რასაც გეტყვი, საჭიროა, რომ იცოდე იმის ასრულებაზე ჰკიდია საქართველოს ხსნა, საქართველოს გამარჯვება!..
- მითხარი, შენი ღვთის გულისათვის, მითხარი ჩქარა!
- ციხეში, ხურდის მაგიერად, დედისერთა ვაჟი უნდა დაატანოთ: ღურმიშხანის ვაჟი, ზურაბი.
- როგორ თუ ვაჟი? როგორ თუ ზურაბი? რას ამბობ, დედაკაცო?! – შეკრთომით ჰკითხა ვეზირმა.
- ზურაბი! დიახ, ზურაბი უნდა დაატანო კედელში! უიმისოდ კედელს ვერ ააშენებ! ჰოი, დედამინავ, გასკდი და ჩამიტანე, რომ ამისთანა სიტყვა ჩემი პირიდან ამოვიდა! შე სანყალო დედაჩემო, რათა მშობე ქვეყნის სანყევად?!
- რათა, დედავ, შენ რასაც ხედავ, იმას ამბობ, შენი რა ბრალია, – დაღონებით უთხრა ვეზირმა და საშინლად ჩაფიქრებული გამოვიდა იქიდან და, შინაც აღარ მიჰხედა, ისე წავიდა უკან.
- კარგს ძღვენს არ მიუტანს ჩემს ღურმიშხანს ვეზირი! ნეტავი იკითხოს მაინც, ვინ გაუგზავნა, დე, გაიგოს, რაც შეუძლია სანყალ გოგოს. სუ, ჩემო გულო! ოც წელიწადზე მეტია, ღმერთს გავეყარე, რას მაშინებ მე მაგითი?!

VII

მიდის ჩვენი ვეზირი სურამს საშინელი ჩაფიქრებული და დაღონებული. მზე კი მხიარულად იყურება, თითქო იცინის კაცის მწუხარებაზე. ვითომც არაფერი კავშირი არ აქვს კაცთა ცხოვრებასთან. ვეზირი რომ მივიდა სურამს, იმავე დღეს გასცა ბრძანება, რომ იმავე დღეს ძველი საძირკველი ყოფილიყო სულ ამოყრილი და საძირკველი ამოთხრილიყო კიდევ ორ ადლზე.

ბრძანება, რასაკვირველია, მაშინვე აასრულეს და მეორე დღეს, შემდგომ პარაკლისის გადახდისა, ჩაყარეს ახალი საძირკველი და ამოიყვანეს მიწის პირდაპირ. საქმე მივიდა იქამდის, როცა ვეზირს უნდა გამოეცხადებინა უკანასკნელი რჩევა მკითხავისა.

ძნელია ოდესმე ვალდებულება უპირატესთა ამა ქვეყნისათა! რა სიხარულით დაუტოვებდა სანყალი ვეზირი თანამდებობას, ოღონდ-კი იმას ნუ გამოაცხადებინებდნენ და ნუ გარევედნენ ამ საშინელ საქმეში! მაგრამ რა ქნას? მამული არის განსაცდელში. ჩუმად უნდა იყოს გული, სჯობს ერთი მოკვდეს მამულისთვის, სანამ დაიხოცნენ ათასნი. ამ ფიქრებით გამაგრებულმა ვეზირმა დაუძახა ოსტატებს.

– რასაც გიბრძანებთ თქვენ, ბერო, უნდა აასრულოთ დაუყოვნებლად, – უთხრა იმათ, – ვინც ჩაფიქრდება, ან აუკანკალდება ხელი ასრულების დროს, ის მაშინვე ჩემი ბიჭებისაგან მოიკვლება. გესმით?

– გვესმის, შენი ჭირიმე, – უთხრეს ოსტატებმა.

– წადით ახლა ამის მეტი სათქმელი არა მაქვს რა. შენ კი, ბერო, აქ მომიცადე – უთხრა ვეზირმა ოსტატების უფროსს.

– მიბრძანე, შენი ჭირიმე.

– სასიამოვნოს არას გეტყვი, ჩემო ბერო, – უთხრა მას ვეზირმა – რაც უნდა გითხრა, ისე საშინელია, რომ ვერც კი მითქვამს.

– რა ვუყოთ, შენი ჭირიმე! სასიამოვნოა თუ არა, მიბრძანე, შენი ჭირიმე, და თუ მისი ასრულება ჩემზე ჰკიდია, კარგად მოგეხსენება, რომ თავს არ დავზოგავ.

– კედელში ცოცხალი კაცი უნდა დავატანოთ! – სიჩქარით სთქვა ვეზირმა.

– ნუ მიბრძანებ, შენი ჭირიმე! – შეკრთომით წამოიძახა ბერომ.

– რა ვქნა, ძმაო, მამულის კეთილმდგომარეობა მოითხოვს ამ მსხვერპლს, უიმისოდ ციხეს ვერ ავაშენებთ. ერთი სიტყვით, მზად იყავი! ახლა კი წადი.

– ღმერთო! ცოცხალი კაცი კედელში! – ჩაფიქრებით სთქვა ოსტატმა, გამოდიოდა რა ვეზირის ბინიდან.

ვეზირმა კი დაიბარა, ვინც თავადიშვილები იყვნენ და

გამოუცხადა რა ყოველივე, იმათაც უბრძანა რამდენსამე, რომ იმათ მოეყვანათ, საცა უნდოდა ზურაბი, ხელი ეტაცნათ, შეეკრათ და მიეცათ კალატოზებისათვის. ხოლო სხვებს უთხრა, რომ ამ დროს ჯარი მზად ყოფილიყო და შემოხვეოდა იმ ადგილს, სადაც მოხდებოდა ეს საქმე.

შემდგომ რამდენიმე ხნისა, ზურაბი მკვდარივით ყვითილი, ხელეშეკრული იდგა კედელში და კალატოზები სიჩქარით აშენებდნენ იმის გარშემო კედელს.

– ღმერთო! რა დავაშავე, რისთვის მმარხავთ ცოცხალს, – დროით და დროით ამოიძახებდა ხოლმე ზურაბი დაოსებულის ხმით.

კეთილი თქვით, თორემ ავი ხმა ჩქარა გავარდება ხოლმე ქვეყანაზე. ზურაბი არ ამოეშენებინათ მუხლებამდის, რომ იმის დედა მორბოდა ციხისაკენ თმაგაშლილი.

– არიქა, მაგრა შეკარით; არ დაანახოთ საწყალ დედაკაცს! – დაუძახეს ჯარს.

– გამიშვით, თქვენი ღვთის გულისათვის, გამიშვით! შვი-

ლო ზურაბ, სადა ხარ? ვის რა დაუშავე, რას გემართლებიან, გენაცვალოს დედა! გამიშვით, ქრისტიანი ვინა ხართ, ჩემ შვილთან! იმასთან დამმარხეთ, იმასთან მომკალით!

– ნუ გეშინიან, დედა, არ მოკლავენ, გულადობაში უნდა გამოსცადონ! – უთხრა ერთმა ჯარისკაცთაგანმა დაღონებით.

– გამიშვით ჩემ შვილთან! გამიშვით ჩემ ზურაბთან! – იძახოდა ზურაბის დედა და მიიწვედა იმისაკენ.

ზურაბმა გაიგო დედის ხმა:

– მიშველე, დედი! შენს ზურაბს ცოცხლად მარხავენ! – დაუძახა დედას ზურაბმა.

– შვილო, ზურაბ, სადამდის?
– ვაიმე, დედავ, მხრებამდის! – უპასუხა ზურაბმა.
– კარგი! არ ეყოფა? არ შეიტყვეთ იმისი გულადობა? მომეცით შვილი, მომეცით ჩემი ზურაბი! შვილო, ზურაბ, სადამდის?

– ვაიმე, დედავ, გავთავ...– აღარ დაასრულებინეს და მსწრაფლ დააყარეს რამდენიმე თაბახი კირი.

– ვაიმე! – შეჰკვივლა ზურაბის დედამ და მკვდარივით დაეცა დედამინაზე. გულშენუხებული წაიღეს საწყალი შინ და თითქმის გამოვიდა სამი საათი, რო ძლივს მოაბრუნეს გულწუხილიდგან.

– ახ, ნეტავი კი მომაგონა! რალაც დამავინწყდა, ქა! – ჰსთქო საწყალმა ზურაბის დედამ, გულწუხილიდგან რო მობრუნდა, და გაიღიმა ერთი იმ ღიმილით, რომელიც ტირილს უფრო მიემზგავსება, სანამ სიცილს. საცოდავი შესცდა ჭკუაზე.

– შე საწყალო, რალა უნდა მოგაგონდეს, შენი ზურაბი ცოცხალი დამარხეს! – დაიწყო ერთმა მოხუცებულმა დედაკაცმა და მოაძახა ტირილით.

– ახ, ნეტავი კი მომაგონა! – ჰსთქო ზურაბის დედამ და თავისი ამღვრეული თვალებით უაზროდ შეხედა იმ მოხუცს.

ამ დროს დურმიშხანი მოდიოდა შინ ფრიად დაღონებული და გულშეკრული, თუმცა კი არა ჰქონდა იმას სწორე მიზეზი ჭმუნვისა. სასარგებლოთ გაათავა თავისი ვაჭრობა, ჯიბე აივსო ფულით, მოდიოდა ცოლ-შვილში, რომელიც ძლიერ უყვარდა, უმეტესად შვილი. ვგონებ, რო არა ჰქონდა მიზეზი ჭმუნვისა, მაგრამ ამბობენ, გული მისანიო.

დურმიშხანი რო მოახლოვდა სურამს და დაინახა სურამის ციხე თითქმის გათავებული, ჰსთქო თავის გულში:

– ეტყობა, აღარ ხუმრობენ, შენმა მზემ! შეხედეთ, რამოტენი ციხე აუშენებიათ, ეტყობა, რო საშინელი ომი უნდა იყოს. ახლა თუ გინდ მთა მთას ეხალოს, მე ჩემი საქმე გავათავე. ნეტავ ვინ იქნება ამ ციხის კეთებაზე ზედამხედველი? ნეტა ზურაბმა დაჰპატიჟა? უნდა ეთხოვნა, ჩვენსა დამდგარიყო, შემდეგ გამოადგებოდა, მაგრამ უჩემოთ ვერ გაბედამდა. ჯერ ყმანვილია, არ იცის ანგარიში. ეხლა მე რო მივალ, ჩემ მისვლაზე გავაკეთებ სადილს, დავპატიჟებ და გავიცნობ, ვინც გინდა იყოს.

ერთი კარგი სტამბოლური ნივთი რამ რო მივართო ფეშქაშათ, მაშინ ხო სულ დავავალე.

ამ ფიქრებით დურმიშხანი მიადგა თავის სახლს. მოსამსახურეებმა და რამტენთამე კაცთა იმ სოფლის მცხოვრებთა დალონებით მიიღეს ის. რა არის ეს? უნინ რო მოვიდოდა ხოლმე, სულ ყველანი, დიდი და პატარა, მოეგებებოდნენ იმას მხიარულათ; არ იცოდნენ, ვის ცხენი გამოერთო, ვინ მიშველებიყო ცხენითგან ჩამოსვლის დროს. ახლა კი თუმცა მიეგებნენ, მაგრამ რა არის ეს კაეშანი? დურმიშხანმა რო დაინახა ეს, თავზარი დაეცა, ის დარწმუნდა, რო სახლში მომხდარიყო უბედურება რამე.

– რა ამბავია, ხომ მშვიდობაა შინ? – ჰკითხა იმან მომგებთა შეკრთომით. – ჩემი დედაკაცი სად არის?

– მიბძანდით შინ. შინ გახლამსთ, – უპასუხეს მათ დალონებით.

დურმიშხანი შევიდა შინ. სახლში, დედამინაზე გაშლილ საფენზე, იჯდა რამდენიმე მოხუცებული დედაკაცი შავებით და შუაში იჯდა დურმიშხანის ცოლი. უკანასკნელი იყო გართული რალაც აზრში, ჩანდა, რომ ცდილობდა რისლაც მოგონებას. აქეთკენ იდგა მღვდელი ოლარით და ჯვრით.

დურმიშხანმა რომ დაინახა ყოველივე ეს, გახდა მკვდარით, საშინელმა სიყვითლემ გადაჰკრა პირისახეზე და დასუსტებული მიემო ტახტზე.

– რა არის ჩემს თავს? მითხარით ჩქარა! – ნამოიძახა ტირილით. – მითხარით ჩქარა, ნუ მიკლავთ გულს!

იმას კიდევ რილისაც იმედი ჰქონდა. როგორღაც დარწმუნებული იყო, რომ ეს უბედურება არ ეკუთნოდა იმის ზურაბს...

დედაკაცებმა უთხრეს ტირილით ყოველივე სიმართლე და დურმიშხანი იმ წუთს მოხუცდა თითქმის ათი წლით.

– დედაკაცო, რა უყავ შვილი? რა უყავ ჩემი ზურაბი? რატომ იმასთან არ მოკვდი, შენს საყვარელ ზურაბთან! ვაიმე, შვილო, ზურაბ! ჩემო იმედო, ჩემო სიცოცხლევ! იქნება ამხანაგებმა გიმტრეს, შვილო, შენ ისე სჯობდი იმათ, შვილო! რატომ არ უთხარი, რომ მოხუცებული მამაშენი მოეკლათ, შენთან რა უნდოდათ, ჩემო თვალის სინათლევ! ვაი, ჩემს დღეს!

– გამხნევდი, დურმიშხან, – დაიწყო დარიგება მღვდელმა,

– შეხედე შენს მაცხოვარს, რამდენი ტანჯვა მიიღო შენთვის, მოიგონე, რომ არის სხვა სიცოცხლე, – სიცოცხლე საუკუნო, სადაც ნახავ და ყოველთვის ერთად იქნები შენს ზურაბთან.

– დედაკაცო! რა უყავ ჩემი ზურაბი? რატომ არ გაუფრთხილდი, მითხარი ჩქარა: სად არის ჩვენი ზურაბი? – ტირილით ჰკითხა ცოლს დურმიშხანმა და გამოსწია კაბის სახელო.

– ახ, ნეტავი მომაგონა! დამავინყდა, რაღაც უნდა მეთქვა, – უპასუხა იმან და შეხედა თავის ამღვრეული თვალებით.

– ვაიმე, ოჯახო დაქცეულო! – განაგრძობდა დურმიშხანი, – ეს რა მომსვლია! ვის რა ვაწყენინე, რატომ მე არ მომკლეს?! რატომ მე არ წამართვეს ჩემი სიმდიდრე?! იმან ვის რა დაუშავა, უმანკო მტრედმა?! ვაიმე, შვილო ზურაბ! რად მოგადგა, შვილო, ეს დღე?! სწორე სიკვდილი არც კი გელირსა, სწორე დამარხვა. ცოცხალი დაგმარხეს, შვილო... ვაი ჩემს სიცოცხლეს!

– კარგი, გეყოფა დურმიშხან, განა არ იცი, რომ მწუხარებით არას მოუმატებ! – ანუგეშებდა იმას რამდენიმე პირი.

– დაიცა, შვილო, თუ ცოცხალი ვარ, ვიპოვნი შენ მტერს, ვიპოვნი მას, ვინც ეგ დღე დაგაყენა შენ და ვაი იმის სიცოცხლეს...

– მაცხოვარი ჩვენ გვინერს მტერთა მიტევებას, – უთხრა მღვდელმა, – თვითონ მოგვცა მისი მაგალითი; ის ჯვარზე ლოცულობდა თავის მტერთათვის. მაგრამ მღვდლის სიტყვანი აქ იყვნენ ამაო. იმ დროს დურმიშხანმა დაიწყო ფიქრი, რომ ხვალვე უნდა წასულიყო იმ მკითხავის მოსაძებნად, რომელსაც მიეცა ის საშინელი დარიგება ვეზირისათვის, რომლისაც მსხვერპლი გახდა მისი ზურაბი და იმისათვის გამოეკითხა იმისი მიზეზი.

მართლა და... არც იგლოვა ჩვეულებრივად, არც საყდარს გავიდა ჩვეულებრივ, როგორც ეკუთვნოდა დარბაისელი ოჯახის შვილს. არც წირვა უყო თავის ზურაბს! დურმიშხანი ისევ შეჯდა მეორე დღესავე ცხენზე და გამოსწია აქეთკენ. როგორც კი ჩამოვიდა ტფილისში, მაშინვე იკითხა ვარდუა მკითხავის სახლი. ვარდო იმ დროს ისე განთქმული იყო მთელ ქალაქში, რომ თითქმის პატარა ბავშვებმაც კი იცოდნენ იმის სახლი და

ამიტომ, რასაკვირველია, პირველმავე შემხვედრმა ასწავლა დურმიშხანს იმის სახლი.

დურმიშხანი მივიდა...

– დაიწყო, ყმანვილებო, ქუხილი, ჭეჭა, მეხი. მოემზადენით! – დაიძახა დაცინვით ალექსიმ.

– წყეული იყავ, მეფისტოფელო! – უთხრა იმას სიკომ, რომელიც, ჩანდა, დიდი გულისხმის მიდევნებით უგდებდა ყურს, – თქვი კაცო!

დურმიშხანი მივიდა და იკითხა ვარდო. დურმიშხანს აჩვენეს ვარდუა. რასაკვირველია, ვერცერთმა ვერ იცნო ერთმანეთი, ისე გამოცვლილიყვნენ ორივე შემდგომ გაყრისა.

– არ შეიძლება, ცალკე მოგახსენო რამე? – უთხრა იმას დურმიშხანმა.

– რატომ, აი, ახლავე გავათავებ და გეახლები, – უპასუხა ვარდუამ.

– თუ შეიძლება, დაითხოვე სუყველანი, მე ბევრი სალაპარაკო მაქვს შენთან, – უთხრა დურმიშხანმა ამღვრევით.

– ბატონი ბრძანდებით! – უპასუხა ვარდუამ. იმან არ უგდო ყური იმის ამღვრევას, იმიტომ, რომ ბევრჯელ შეხვედროდა იმას ნახვა იმისთანა მაგალითისა.

შემდგომ რამდენიმე წუთისა, ვარდო და დურმიშხანი შეიყარნენ ერთად ცალკე ოთახში.

– მიბრძანე, ბატონო, – დაიწყო დურმიშხანმა, – შენ უკითხე ვეზირს, რომ ჩემი შვილი დაეტანებინათ სურამის ციხეში?

ამ ლაპარაკში ვარდომ გააპარა ხელი და გამოიღო პატარა ხანჯალი მუთაქის ქვეშიდან.

– მე ვუკითხე, – უპასუხა ვარდომ სრულებით მშვიდად.

– რად?! შე წყეულო, რად! რა დაგიშავა?!

– დურმიშხან, აბა შემომხედე! ვერ მიცნობ? შენ მომიკალ გული, მე მოგიკალ შვილი! ახლა გავსწორდით!

– ოჰ, შე წყეულო გულისვარდო. შენ ხარ? – თქვა დურმიშხანმა. ჩუმად მივარდა და ყელში წაუჭირა ხელები. სიმწრით აღარ მოაგონდა, მოეხმარა სხვა იარაღი.

– მოდი, ჩემო დურმიშხან, ოცი წელიწადია ამ დღეს ველი! – თქვა ვარდუამ, მოეხვია და ბეჭში ჩაურჭო ხანჯალი.

რამდენიმე საათს უკან მოსამსახურეთ ეპოვნათ ისინი მკვდარნი, მიწოლილნი ტახტზე, როგორც ორი საყვარელი, მოხვეულნი ერთმანეთსა. ეტყობოდა, რომ არცერთი მათგანი არ ცდილიყო სიკვდილისაგან დაცვას.

დურმიშხანის ცოლს, ზურაბის დედას, შემდგომ შეცდენისა, შეუყვარდა სურამის ციხესთან სიარული. მივიდოდა ხოლმე სანყალი, იდგა, ფიქრობდა რაღაცას და შემდგომ გულისმოსაკლავი დაღონებით იტყოდა: ახ, ნეტავი კი მომაგონა... დაღონებულივე წამოვიდოდა შინ. ესე გაიარა თითქმის სამმა წელიწადმა, შიშმაც გადაიარა ისევე, როგორც ხანდახან გადაივლის ხოლმე ქუხილი. ქუხილი ბევრი იყო, წვიმა – სულ არა. ზურაბის დედამ ერთხელ, როდესაც ჩვეულებრივ იდგა სურამის ციხის წინ და ფიქრობდა, მსწრაფლ დაიძახა საშინელის ხმით: „ვაიმე, შვილო, ზურაბ!“ – და შეუნუხდა გული. დასუსტებულმა სხეულმა ველარ აიტანა ის გულისწუხილი. სანყალი მოკვდა. დამარხეს ისე, როგორც ეკუთვნოდა დამარხვა ერთს მათგანსა, რომლისაც შვილმა ასე საშინლად შესწირა თავი მამულს.

ამბობენ, ვითომ იმ ადგილს, საცა დატანებული იყო სანყალი ზურაბი, სურამის ციხე არის ნოტიო და ცრემლივით ჩამოდის წვეთი და თითქმის აქამდისინ მთვარიან ღამეში გამოდიოდა ერთი თმაგაშლილი დედაკაცი შავი ტანისამოსითა და ტირილით მოსძახოდა:

**სურამისა ციხე,
სურვილითა გნახე,
ჩემი ზურაბ მანდ არის,
კარგად შემინახე!**

.....
.....

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. „დანიელ ქონქაძე“, არკ. ხუნდაძე, ტფ., 1932 წ.;
2. „სურამის ციხე“, მოსწავლის ბიბლიოთეკა, გამომც. „ცოდ-ნა“, თბ., 1964 წ.;
3. ჟურნალი „ცისკარი“ (№12, 1859 წ., №1, 1860 წ.);
4. ქართული ლიტერატურის ისტორია (XIX საუკუნის პირველი ნახევარი), დ. გამეზარდაშვილი, ტ. III თბ., 1969 წ.;
5. ქართული ლიტერატურის ისტორია: XIX, ვ. კოტეტიშვილი, თბ., 1959 წ.;
6. ახალი ქართული ლიტერატურა, ტომი II, მ.ზანდუკელი, თბ. 1976 წ.;
7. „აკაკი ბაქრაძე სკოლას“, ა. ბაქრაძე, თბ., 2004 წ.;
8. საინფ. ბიულეტენი „დუშეთის მაცნე“, №1 (113), მარტი, 2023 წ.;
9. „ქართლ-კახეთის აღწერა“, ი. ბაგრატიონი, თბ. 1986 წ.;
10. „ცნობის ფურცელი“, №2553, 14 ივლისი, 1904 წ.

წიგნის ილუსტრაციების ავტორები:

26-ე გვ. – ვლადიმერ ტოროტაძე, 48-ე, 76-ე და 79-ე გვერდებისა – გივი გულისაშვილი, ვლადიმერ ტოროტაძე; 37-ე გვერდის ილუსტრაციის ავტორი დაუდგენელია.

წიგნის ილუსტრირებისათვის გამოყენებულია გ. ლეონიძის სახელობის ქართული ლიტერატურის სახელმწიფო მუზეუმსა და სოფელ ყვავილის დანიელ ჭონქაძის სახლ-მუზეუმში დაცული ექსპონატების ფოტომასალა, რისთვისაც ავტორი მადლობას უხდის ორივე მუზეუმის ადმინისტრაციას.

ზოგიერთი გამოფენილი მასალის ავტორთა დადგენა, მიუხედავად ჩვენი მცდელობისა, ვერ მოხერხდა. აღნიშნულთან დაკავშირებით წიგნის ავტორი სიამოვნებით მიიღებს ყველა საფუძვლიან ცნობასა თუ შენიშვნას, რაც, გადამოწმებისა და სარწმუნოდ მიჩნევის შემთხვევაში, გათვალისწინებული იქნება მერმინდელ გამოცემებში.

სარჩევი

დანიელ ჭონქაძის ცხოვრება და შემოქმედება	4
ოჯახი და წინაპრები	4
მწერლის შვილი – გიორგი ჭონქაძე.....	6
ვლადიკავკაზში, სტავროპოლსა და თბილისში.....	9
მწერლის ანდერძი და გარდაცვალება.....	13
ერთადერთი შემორჩენილი მოთხრობა.....	17
მანკიერებათა მხილების გზით.....	20
ეკრანსა და სცენაზე	23
დანიელ ჭონქაძე	
სურამის ციხე	25
გამოყენებული ლიტერატურა	85

გამომცემლობა „მერიდიანი“,
თბილისი, ალ. ყაზბეგის გამზ., №47
E – mail: meridiani777@gmail.com ტ. 239-15-22

„სურამის ციხის“ ლეგენდა მარტო გატონყმობის მხილება რომ იყოს, იგი ქართულ მკითხველს კარგა ხნის ღვაწიწყობული ეძნეაოდა. მაგრამ თუ ჩვენი საზოგადოება სათუთოდ ინახავს ამ უანია მოთხრობას, ეს იმითია, რომ მასში ხელავს ცოდვილი ალა-მიანის სამხვინველის ტკივილის მარადიულ პრობლემას.“

აკაკი ბაძრაძე

91769941 134222 6